

84(50½)
H 81

O'TKIR HOSHIMOV

Bu kitobni yoza
boshlaganimga qirq
yildan oshdi.
Bular — mening
kuzatuvlarim,
o'ylarim.
Bir qadar armonli,
bir qadar istehzoli,
bir qadar tabassumli
xulosalarim...

DAFTAR HOSHIYASIDAGI BITIKLAR

O‘TKIR HOSHIMOV

DAFTAR HOSHIYASIDAGI BITIKLAR

NIZOMIY NOMIDAGI
TDPU
AXBOROT-RESURS
MARKAZI

932539

NURLI DUNYO
NASHRIYOT UYI

Toshkent
2022

UO‘K: 821.512.133-32
KBK 84(5O‘)6
H 71

Har bir inson hayotdan ma’no izlaydi. Umri davomida ko‘rgan-kechirganlaridan saboq oladi. Hayotiy xulosalar chiqaradi. Ardoqli adib O‘tkir Hoshimovning kuzatishlari, hayotiy xulosalari qo‘lingizdagi ushbu kitobda o‘z ifodasini topgan.

Yozuvchining qatralab yig‘ilgan hayot falsafasi ko‘ngil mulkingizni boyitishiga ishonamiz.

Aziz o‘quvchim! Bu kitobni yoza boshlaganimga qirq yildan oshdi. Bular – mening kuzatuvlarim. O‘ylarim. Bir qadar armonli, bir qadar istehzoli, bir qadar tabassumli Xulosalarim... Aslida, ularning har birini alohida asar qilsa ham bo‘lardi-ku, mayli... Iltimos, Siz ham kitobni shoshilmasdan, o‘ylab o‘qisangiz...

Tag‘in bir gap. Ba‘zi kuzatuvlar ostiga yozilgan sanasi ta’kidlab qo‘yilgan. Sababi – ular Vatanimiz boshiga og‘ir kulfat – „o‘zbek ishi“, „paxta ishi“ degan qatag‘on yog‘ilgan kezlari yozilgan. Bu gaplarni o‘sha paytda e‘lon qilish mumkin emas edi. Yaratganga shukr, yurtimiz Mustaqillikka erishdi. Sho‘ro zamonining ba‘zi hunarlarini eslab qo‘yish bugungi kunimizni qadrlashga xizmat qiladi, deb o‘ylayman.

Muallif

TABIAT, JAMIYAT, INSON

*Hayotning barcha achchiq-chuchugini
men bilan baravar totgan umr yo 'ldoshim,
maslakdoshim, farzandlarimning Onasi –
O'lmasxonga bag 'ishlayman.*

TAQDIRI AZAL

Xudo yozganini bandasi o'chirolmaydi.
Xudo berganini bandasi tortib ololmaydi.

DEVONAYI HAQGO'Y

Telbalarga ta'zim qiling!
Yuzta donishmand aytolmagan haqiqatni bitta telba aytadi!

DARVINGA E'TIROZ

Darvin ta'limoti noto'g'ri. Odam maymundan emas, maymun odamdan tarqagan. Oyog'i yerdan uzilmaganlar odam bo'lib qolgan. Oyog'i yerdan uzilganlar esa maymun bo'lib daraxtga chiqib ketgan... Bu jarayon hamon davom etmoqda...

MUNOJOT

Xudodan, umr ber, deb so'raganlarni ko'rdim.
Xudodan, baxt ber, deb so'raganlarni ko'rdim.
Xudodan, farzand ber, deb so'raganlarni ko'rdim.
Xudodan, davlat ber, deb so'raganlarni ko'rdim.
Xudodan, omad ber, deb so'raganlarni ko'rdim.

Faqat... Xudodan, ey Yaratgan Egam, men – nodonga bir chimdim aql ber, deb so‘ragan bandasini ko‘rganim yo‘q!

O‘KINCH

Daraxtning meva tugishga shay turgan qanchadan qancha gullarini bemavrid shamollar uchirib ketgani singari umrimning qanchadan qancha onlari hasadgo‘y va munofiqlar yetkazgan jarohatlardan og‘rinish-u turmush ikir-chikirlarini o‘ylash bilan besamar o‘tayotganiga o‘kinaman...

ENG AQLLI JONIVOR

Dunyoda eng aqlli jonivor – baliq! Birinchidan, soqov. Ikkinchidan, muttasil dumini likillatadi!

„TABIAT GULTOJI“

Kiyik och qolmaslik uchun ko‘kat yeydi. Ammo bir-birini o‘ldirmaydi. Sher och qolmaslik uchun kiyikni yeydi. Ammo bir-birini o‘ldirmaydi. Odam ko‘katni ham yeydi. Kiyikni ham yeydi. Ko‘ngil xushi uchun sherni ham o‘ldiradi... Keyin... urush qilib, bir-birining boshini yeydi...

„BILIMDON“

Hamma narsani bilaman, deydi odam hech nimani bilmaydi!

CHEGARA

Odamzod nima uchun kaftdek hovlisiga gul ekadi? Undan ko‘ra sholg‘am eksa, qozoniga tushadi-ku.

Odamzod nima uchun bulbul chax-chaxini eshitganda entikib ketadi? Undan ko‘ra bulbulni sho‘rvaga solib pishirsa, nafsini qondiradi-ku.

Odamzod nima uchun osmonda charaqlab yotgan yulduzlarni ko'rib, ko'ngli zavqqa to'ladi? Yulduzlar uning hamyonidagi tillalar emas-ku.

Odamzod nima uchun kitob o'qiyotib, suyakli qahramoni o'lib qolsa yig'laydi? Uni yozuvchi „ichidan to'qib chiqargani“ni biladi-ku?

Odamzod nima uchun o'zga yurtlarga borib behisob mol-dunyo orttirsayu, ittifoqo bolaligi kechgan kulbasi tushiga kirib qolsa, tuni bilan yig'lab chiqadi? Axir u shohona qasrda yashaydi-ku.

Odamzod nima uchun bolasining boshida alla aytadi? Go'dak alla eshitmasa uxlamaydimi?

Odamzod nima uchun nevarasini yetaklab necha zamon avval o'tib ketgan bobosining qabrini ziyorat qiladi? Marhum ularni ko'rmaydi-ku?!

Gap shundaki, Odamzodni hayvonotdan ajratib turadigan chegara bor. Bu chegaraning nomi Ma'naviyat deb ataladi!

YIGIRMANCHI ASR

Yigirmanchi asrda sil, bezgak, chechak kabi bedavo dardlarga shifo topildi va millionlab insonlar hayoti saqlab qolindi. Yigirmanchi asrda „spid“ degan bedavo dard paydo bo'ldi va millionlab insonlar hayoti xavf ostida qoldi.

Yigirmanchi asrda dahriylar tuzumi barham topdi va millionlab insonlar iymon sari yuz tutdi. Yigirmanchi asrda diniy ekstremizm avj oldi va millionlab insonlar hayotiga qutqu soldi.

Yigirmanchi asrda mustamlakachilikka chek qo'yildi va millionlab insonlar hurlikka chiqdi. Yigirmanchi asrda fashizm va totalitarizm avj oldi. Millionlab insonlar Gitler va Stalin qamoqxonalarida qurbon bo'ldi.

Yigirmanchi asrda „uchar gilamlar“, „oyinayi jahonlar“, kompyuterlar kashf etildi va millionlab insonlar ularning xizmatidan bahramand bo'ldi. Yigirmanchi asrda ikki daf'a jahon urushi ro'y berdi va millionlab insonlarning yostig'i quridi.

Yigirmanchi asrda samoviy kemalar yaratildi va inson qadami Oyga yetdi. Yigirmanchi asrda millionlab insonlarni qirib tashlovchi yadro quroli o'ylab topildi va sinovdan „muvaffaqiyat bilan“ o'tdi...

Yigirmanchi asr – donishmandlar asri.

Yigirmanchi asr – telbalar asri.

XUDBIN

O'zidan boshqa hammani yomon ko'radigan odam oxir-oqibat o'zidan boshqa hammaning nafratiga yo'liqadi.

XAVFLI ODAM

Yaxshigayam, yomongayam birdek yaxshi ko'rinishga urinadigan odam eng xavfli odamdirl!

INSON VA SHAYTON

Ba'zilarga hayron qolasiz. Qilg'ilikni qilib qo'yadi-da, „Bilmay qoldim, shayton yo'ldan urdi“, deydi... To'g'ri, odamzod qonida shayton vasvasasi aylanib yurishi – bor gap.

Ammo... Shunaqangi erkaklar borki, qirqta urg'ochi shaytonni bolalatib tashlaydi. Shunaqangi ayollar borki, qirqta erkak shaytonni aliment to'laydigan qilib qo'yadi...

Hamma aybni shayton sho'rlikka to'nkayvermang!

AYOL QALBI

Ayol qalbi teskari magnitga o'xshaydi: yaqinlashsang – uzoqlashadi, uzoqlashsang – yaqinlashadi.

YOQIMLI DUSHMAN

Umrbod ortingdan ergashib yuradigan yoqimli dushman – nafs!

SALTANAT

Saltanat – quyoshga o'xshaydi. Juda yaqin borsang, yonib ketishing, juda uzoq ketsang, muzlab qolishing mumkin.

GO'DAK ISI

Ayol go'dak isini birinchi farzandi tug'ilganidayoq his etadi. Erkak esa go'dak isi nimaligini nevarali bo'lganidan keyin anglaydi!.. Biz – erkaklar doim kechikib yuramiz...

OTALAR VA BOLALAR

U oddiy odam edi. Hammolchilik qilardi. To'rt qiz, uch o'g'ilni oyoqqa turg'azdi. O'g'illarini uylantirdi. Qizlarini chiqardi. Hammasini uyli-joyli qildi.

Ko'z yumayotganida „Hammalaringdan mingdan ming roziman“, – dedi...

Qarashsa, kafanligi yo'q ekan...

ANDISHA

Ota-bobolarimiz shunday deb tanbeh beradilar: „O'choq-boshini hech qachon qo'shnining devoriga yopishtirib solma. Taom pishirayotganda o'chog'ingdan chiqqan tutun qo'shning ko'zini achitsa, yegan ovqating harom bo'ladi!“

...O'zbekning andishasini isbotlash uchun yana qanday misol kerak?

NOAHILLIK

Oltmishinchi yillar latifasi.

Qadim zamonda bir yurt podshosining xazinasidan bebaho gavhar yo'qolibdi. Boshqa yurtlardan kelgan savdogarlar gumon bilan hibsga olinibdi. Atrofiga qilich yalang'ochlagan soqchilar qo'yilibdi. Ittifoqo, o'sha yurtga to'rt nafar o'zbek

savdogari ham borib qolgan ekan. Ularni ham hibsga olibdilar. Ammo tepasiga soqchi qo'yishmabdi. Sababini so'rashsa, „Bularga soqchining keragi yo'q, biri qutulmoqchi bo'lsa, ikkinchisi tutib beradi“, debdilar...

Yetmishinchi yillar latifasi.

Arman radiosiga savol beribdilar:

– Parijdagi ko'rikda uch yulduzlik arman konyagi oltin medal oldi. Besh yulduzligi nima uchun hech nima olmadi?

Arman radiosi javob beribdi:

– Va-a-ax! O'zimiz ham hayronmiz! Ikkalasi bitta bochkadan quyilgan edi-ku!

Saksoninchi yillar fojiasi.

Yurtimizda „o'zbek ishi“ degan qatag'on ro'y berdi. Minglab begunohlar qamoqqa tiqildi, olis yurtlarga badarg'a qilindi. O'zbek „qo'shib yozuvchi“ bo'ldi. „Poraxo'r“ bo'ldi. „Boqimanda“ bo'ldi. Azbaroyi „qo'shgani“ uchun emas, loqaydligi uchun. Azbaroyi pora olgani uchun emas, bir yoqadan bosh chiqarishni bilmagani uchun. Azbaroyi tekinxo'rligi uchun emas, noahilligi uchun!

Ikki minginchi yil savoli.

Qachon qovushamiz? Qachon?!

HAQIQAT

Shu qadar shirinki, totib ko'rging keladi. Shu qadar achchiqi, tilingni kuydiradi!

ISHONCH. ORZU. UMID. ILINJ

Ishonch yo'qolsa, Orzu qoladi.

Orzu yo'qolsa, Umid qoladi.

Umid yo'qolsa... Ilinj qoladi.

Ilinj yo'qolsa, Hech nima qolmaydi...

KAMOL VA ZAVOL

Odam o'z farzandlarining yil sayin o'sib, kamol sari ketayotganini biladi-yu, o'z ota-onasining yil sayin cho'kib, zavol sari ketayotganini bilmaydi...

PUL

„Pul – makruh narsa, odamni buzadi!“

Kambag'al shunday deb, o'zini yupatadi va bora-bora qashshoqqa aylanadi.

Boyvachcha shunday deb, o'zgalarni yupatadi va bora-bora boy otaga aylanadi.

QALDIRG'OCH

E'tibor berganmisiz: qaldirg'ochlar fayzsiz, noahil xonadonga hech qachon in qurmaydi. Goho qaldirg'och odamdan aqlliroqmikin, deb o'ylab qolaman.

ATLANTIKA OKEANI USTIDA

Tepada bir ummon, pastda bir ummon,

Ikki dengiz aro kechar lahzalar.

Xayolga tolaman: men o'zi kimman?

Ojiz va notavon zarra... alhazar!

OSHKORALIK

Oshkoralik shunday daraxtki, uning mevasini eng avval chinqiroq maymunlar yeydi.

KATALIZATOR

Boshingizga sinov tushsa ko'p narsani yo'qotishingiz mumkin. Lekin har yomonning bir yaxshisi bo'lganidek, an-

cha narsa yutasiz ham. Kim do'st-u kim dushman, kim sodig'-u kim munofiq – bilib olasiz... Ishoning: bu – ozmuncha yutuq emas...

DEBOCHA

Adolat Haqiqatni aytish va tinglashdan boshlanadi...

KULGI VA YIG'I

Kulishni bilmaydigan odam – baxtsiz odam. Yig'lashni bilmaydigan odam ikki hissa baxtsiz!

QUSH UYASIDA KO'RGANINI...

Bolaligida qush uyasini buzishga odatlangan odam katta bo'lganida birovning oilasini bemalol buza oladi.

EVRIILISH

Tarix takrorlanib turadi, degan gap bor. Insoniyat ibtidoiy jamoaga qaytishi mumkin. Buning ilk belgilari hozirdan ko'rinyapti: kitob o'qiydiganlar kamayib boryapti.

HUSHYOR BO'LING

Ayol sizni juda qattiq sevsa, hushyor bo'ling. Otashin muhabbat – rashkka, rashk – shubhaga, shubha – xudbinlikka, xudbinlik – dushmanlikka aylanishi mumkin.

SOPOL VA OLTIN

Sopol tovog'ing sinso, dod sol: kesakka aylanadi. Tilla idishing sinso, parvo qilma: bahosi tushmaydi!

YUK KO'TARGAN...

„Yuk ko'targan odam yuzaga chiqadi“, deydilar... Chiqadi. Albatta chiqadi! Faqat yuk ko'targanni suyab yuboradigan Qo'l bo'lsa bas!

DUO VA QARG'ISH

Dunyoda xalq duosini olishdan ortiq savob yo'q.
Dunyoda xalq qarg'ishiga qolishdan ortiq gunoh yo'q.

MASLAHAT VA NASIHAT

Ko'mak tilab yoki maslahat so'rab borganingda yordam berish yoki yo'l-yo'riq ko'rsatish o'rniga „otangdan a'lo“ nasihat qiladigan do'st – do'st emas, shunchaki tanish, xolos.

INSOF VA IYMON

Odam o'z manfaatiga mos kelish-kelmasligidan qat'i nazar, ezgu amallarni bajarsa va qilish mumkin bo'lmagan ishlardan tiyilsa, insofli bo'ladi. Buning uchun u mukofot olmasligi mumkin. Ammo iymoni to'kis bo'ladi. Shu boisdan bunday insonni iymonli deydilar.

Odam ezgu amallardan manfaat topolmagani uchun ular-dan voz kechsa va qilishi mumkin bo'lmagan ishlarni qilsa, noinsof bo'ladi. Buning uchun u jazolanmasligi mumkin. Ammo iymonga shikast yetadi. Shu boisdan bundaylarni iymonsiz deydilar.

Iymonsizlik esa qabohatlar uchun darvozani lang ochib qo'yish bilan teng!

Insof – iymon darvozasining posbonidir!

GUMROH BANDALAR

Odamlarga hayronsan. Ota-onasi tirikligida ikki og'iz shirin so'zni tekinga aytmaydi-da, ular o'lganidan keyin ming-ming pul sarflab, o'sha so'zlarni qabrtoshga yozdirib qo'yadi...

MAYMUNIYAT

Olimlar yer yuzida odamsimon maymunlar kamayib ket-yapti, deb bong urmoqda. Ular tashvishlanmasa ham bo'ladi. Yer yuzida maymunsimon odamlar ko'payib bormoqda...

KO'ZGU

Ayol kishi huda-behudaga o'zini ko'zguga solaversa, hushyor bo'ling: bir gap bor...

BAXTLI VA BAXTSIZ

Baxtli odam xudbin bo'ladi: baxtsizlarga achinmaydi. Baxtsiz odam ham xudbin bo'ladi: baxtilarga g'ayirligi keladi.

DA'VO

Donolik bilan nodonlik shu qadar yaqinki, odam donolikni qancha ko'p da'vo qilsa, shuncha nodon bo'ladi!

„DAHO“ EKANSIZ!

„Ayol qavmini ipidan ignasigacha bilaman“, deysizmi? O-o-o, siz daho ekansiz!

Ayting-chi, sharqdan sekundiga besh-yetti metr tezlikda esayotgan shamol o'n daqiqadan keyin shimolga buriladimi, janubgami? Yarim soatdan keyin izg'iringa aylanadimi, bo'rongami?..

BELGI

Maqtanchoqlik qarilikning birinchi belgisidir.

XUDONING QUDRATI

Tangri shunaqangi qudratliki, xohlasa, gulshanning qoq o'rtasida sassiq alaf o'stiradi. Xohlasa, botqoqning qoq o'rta-sida nilufarni gullatib qo'yadi...

LAYLAK

Ona yosh edi. Ona navjuvon edi. Bola g'o'r edi, bola go'dak edi... Kunlarning birida ona-bola qishloqqa – uzoq qarindoshlarinikiga boradigan bo'lishdi. Ona qaddini g'oz tutib, tez-tez yurib borar, bola esa alang-jalang qilib atrofdagi manzaralarni tomosha qilar edi. Qishloq guzarida yarmini yashin uchirib ketgan bahaybat chinor bor ekan. Bola daraxtni ko'rib angrayib qoldi: chinorning tarvaqaylab o'sgan shoxida supradek kattakon uya qorayib ko'rinar, uyada esa oyog'i, tumshug'i uzun bir qush turar edi.

Bola mo'jiza ko'rgandek taqqa to'xtab qoldi.

– Anavi nima, oyi? – dedi o'sha tomondan ko'z uzmay.

– Laylak, o'g'lim, laylak! – ona o'g'lining boshini silab qo'ydi. – Yura qol, jonim.

Bola hech qachon bunaqa qushni ko'rmagan edi. Qush negadir bir oyoqlab turardi. U yana to'xtab qoldi.

– Nima u, oyi? – dedi tag'in chinor uchiga ko'z tikib.

– Laylak, o'g'lim, laylak.

– Nimaga bir oyoqda turibdi?

Ona kuldi:

– Bir oyog'i charchagandir-da. Yura qol, jonim.

Oyog'i uzun qush negadir bo'ynini cho'zib, tumshug'ini osmonga qaratib silkitar, shunda „tarak-tarak“ degan ovoz eshitalardi.

Bola tag'in to'xtab qoldi.

– Nima o'zi u, oyi?

Uning ko'zlarida quvonch bor edi. Hayrat bor edi. Ona shoshib turardi. Mingta yumushi bor. Hali shaharga qaytishi kerak.

– Laylak dedim-ku, jinnivoy, – deb ohista egilib, o‘g‘li-ning yuzidan o‘pdi. – Senga salom beryapti-da.

Ona yosh edi. Ona navjuvon edi.

...Oradan o‘ttiz yil o‘tdi. Bola yigit bo‘ldi. Ona keksayib qoldi. Oyog‘idan mador, ko‘zidan nur ketdi.

Kunlarning birida ona-bola ittifoqo yana o‘sha qishloqqa borib qoldilar. Yigit qaddini g‘oz tutib tez-tez yurib borar, ona esa toliqqan oyoqlarini og‘ir-og‘ir ko‘tarib bosgancha harsillab kelardi. Guzardagi yarmini yashin uchirib ketgan chinor hali ham bor ekan. Buni qarangki, chinorning tarvaqaylab o‘sgan shoxida hamon supradek kattakon uya qorayib ko‘rinar, uyada esa oyog‘i, tumshug‘i uzun laylak turardi. Yigit laylakka bir qarab qo‘ydi-yu, qadamini tezlatdi.

Orqada kelayotgan ona nursizlanib qolgan ko‘zlarini chinorga, chinor shoxida qorayib turgan uyaga tikdi. Shoxda osilib turgan narsa ko‘ziga g‘alati ko‘rindi.

– Anavi nima, o‘g‘lim? – dedi to‘xtab.

– Laylak, oyi, laylak!

Ona yaxshi eshitmadi. Uch-to‘rt qadam yurib yana to‘xtab qoldi. Savatdek narsa ichida bir nima oqarib ko‘rinyapti. Tavba...

– Nima, o‘g‘lim? – dedi ko‘zlarini pirpiratib.

O‘g‘il taqqa to‘xtadi. G‘ashi keldi. O‘zi shoshib turibdi: mingta ishi bor! Odam qariganidan keyin ezma bo‘lib qolar-kan-da!

– Laylak! – dedi jerkib. – Laylak deyapman-ku, karmisiz! Shunday dedi-yu, jahl bilan tez-tez yurib ketdi.

Nachora, yigit yosh, yigit navqiron. Uning yumushi ko‘p. Hali shaharga qaytishi kerak... Uning g‘o‘r, go‘dak bolalari bor...

TARIX „XATO“SI

To‘qqizinchi asr. Muhammad al-Xorazmiy algebra faniga asos soldi.

O'ninchi asr. Abu Nasr Forobiy Aristotelning „Metafizika“ asariga eng mukammal sharh yozib, „ikkinchi ustoz“ unvonini oldi.

O'n birinchi asr. Abu Rayhon Beruniy Yer bilan Oy o'rtasidagi masofani o'lchadi. Ibn Sino meditsina Qomusi – „Tib qonunlari“ni yaratdi.

O'n to'rtinchi asr. Sohibqiron Amir Temur Yevrosiyaning yarmini tasarrufga oldi. Ahli ilm boshini silab, o'lmas obidalar yaratdi.

O'n beshinchi asr. Ulug'bek 1018 yulduzning harakat jadvalini tuzdi. Alisher Navoiy o'lmas „Xamsa“sini yozdi.

O'n oltinchi asr. „Boburnoma“ olamga tarqaldi.

O'n yettinchi asr. Shohjahon dunyodagi yetti mo'jizaning biri – „Tojmahal“ni bunyod etdi.

Yigirmanchi asr. O'zbek sovet olimlari misli ko'rilmagan „ixtiro“ qildilar: tarix „xato“sini tuzatib, o'tmishda biz yoppasiga „savodsiz“ bo'lganimizni isbotlab berdilar...

UMR

Tanishdilar...

Sevishdilar...

Turmush qurdilar...

Farzand ko'rdilar...

To'ng'ichi nimjonroq edi. Kasal bo'lib, ko'p kuydirdi...

O'rtanchasi o'yinqaroq edi... Qamalib chiqdi...

Kenjasi qiz edi... Erkaroq o'sdi. Turmushi buzildi...

Bir kuni erkak kechasi uyg'onib ketdi. Uzoq o'y o'ylab yotdi. Qarasa, ayoli ham uyg'oq ekan.

– Onasi, – dedi. – Dunyoga kelib nima ko'rdik o'zi?

– Bilmasam, – dedi ayoli xo'rsinib...

...Bobotog'ga borganimda qurib qolgan ikkita daraxtni ko'rgandim. Ikkalasi bir-biriga suyani-i-ib turardi...

KUCHSIZNIKI – KUCHLI

Kuchli odamning g'azabidan qo'rqmang. Ojiznikidan qo'rqing! Kuchli to'ksa, o'z g'azabini to'kadi. Ojiz esa g'azabi bilan birga o'zgalardan ko'rgan sitamini ham qo'shib sochadi...

TOVUQ

Jo'jasi chiyillab, bezor qilmasligi uchun tuxumini inkubatorga topshirdi. Endi boshqa Xo'roz bilan don olishi-i-ib yuribdi...

OQ VA QORA

(Huquqshunos ukamga tilagim)

Qora qog'oz harchand yuvgan bilan oq bo'lmaydi. Oq qog'ozni qora qilish uchun bir chiziqli tortish kifoya.

Qorani oqlash emas, Oqni qoralamaslik adolatdir!

AQL VA TUYG'U

Erkak – aqlga, ayol – tuyg'uga moyil, deydilar.

Aqli tuyg'usiga bo'ysungan erkak – nodon. Tuyg'usi aqliga bo'ysungan ayol donodir...

DIL VA TIL

Dili bilan tili muttasil bir ko'chadan yuradigan odamga oson tutmang...

UYAT

Bandasidan uyalmagan odamning Xudo bilan qo'rqishiga ishonish qiyin.

932539

EVOLYUTSIYA

Ota-bobolarimiz bundan yuz ming yil avval bir-birini toshbolta bilan o'ldirgan. Biz bir-birimizni yadro quroli bilan qirib tashlash yo'lini o'ylab topdik.

„O'sish“ bo'lsa, shunchalik bo'ladi-da!

„GIRGITTON BUVI“NING YAPON NEVARASI

Hali maktabga qatnamasdim. Kuz pallasi tomog'imga „tepki“ kelib, bo'ynim shishib ketdi. Oyim „irimini qilish“ uchun „Girgitton buvi“nikiga olib chiqdi.

Dunyoda „Girgitton buvi“dan muloyim, undan mehribon odam bo'lmasa kerak. Hamma bilan „buving girgitton“ deb aylanib-o'rgilib ko'rishadi... Buvining hovlisiga kirsak, etakdagi devor tagida allaqancha yong'oq dumalab yotibdi. Kechasi shamolda to'kilgan bo'lsa kerak. Yugurib borib tera boshladim. Bir mahal ayvon tomondan „Girgitton buvi“ning ovozi keldi:

– Hay, hay, girgitton, tegma, yong'oqqa! – Shunday deb ildam keldi-da, qo'limdagi yong'oqlarni olib, pastak devor osha naryoqqa uloqtira boshladi.

So'ng xazon orasida yotgan boshqa yong'oqlarni ham enkayib tergancha devor ortiga tashladi. Buvining bunday „qizg'anchiq“ligiga hayron bo'lib turib qoldim. Nihoyat, to'kilgan yong'oqlar qolmaganiga ishonch hosil qilgach, qo'limdan yetakladi. „Yura qol, girgitton, sanga boshqa yong'oq beraman!“ Shunday deb, pastak bostirmaga olib kirdi-da, savatda uyilib yotgan yong'oqlardan hovuchlab olib, do'ppimni to'ldirib berdi...

So'ng tushuntirdi:

– Devorning naryog'ida qo'shnining ham yong'og'i bor. Sen tergan yong'oq qo'shnining daraxtidan to'kilgan bo'lishi mumkin. Birovning haqini o'zidan so'ramasdan olsa, gunoh bo'ladi, girgitton!

Bu gaplarni unutib yuborgan edim-ku, oradan ko'p yillar o'tib tag'in yodimga tushdi.

Yaponiyadan bir guruh martabali mehmonlar tashrif buyurishdi. Ular orasida Yaponiya parlamenti rahbarlaridan biri ham bor edi. Shu kishiga hamroh bo'lib Samarqandga bordik. Mehmon ikkovimiz va tarjimon bir mashinada ketyapmiz. Samarqand qishloq tumanida borayotib, yashnab yotgan bog' oldidan o'tdik. Yo'l cheti keta-ketguncha shaftolizor. Zarg'al-doq shaftolilar g'arq pishgan. Har biri kichikroq choynakdek keladi. Mehmon nimanidir zavqlanib gapirdi. Tarjimon mehmon janoblari bu bog' kimniki ekanini so'rayotganlarini aytdi. Yaponiya, Koreya, Xitoy singari mamlakatlarda shaftoliga ayrica ixlos qo'yishlarini eslab, haydovchidan mashinani to'xtatishni so'radim. Yo'l chetidagi ariqchadan hatlab o'tib, qo'limga sig'gancha shaftoli uzib oldim. Buni qarangki, nariroqda temir quvurdan suv oqib turgan ekan. Shaftolilarni chayib, olib keldim. Mehmonga uzatdim. Mehmon odob bilan jilmaydi, ammo qat'iyon bosh chayqadi. O'z tilida hayajonlanib, bir nima dedi.

– „Mumkinmas“ deyaptilar, – dedi tilmoch tarjima qilib.

– Tashvishlanmang, janob, – dedim tushuntirib. – Boyagi suv iflos emas, vodoprovod kranining suvi. Bu tuman to'liq vodoprovodlashgan. Bemalol yeyavering, mana, o'zim boshlab bera qolay.

Mehmon tag'in bosh chayqadi. Tarjimonga bir nimalarni kuymanib tushuntirdi.

– Mumkin emas! – dedi tarjimon mehmonning gapini so'zma-so'z ag'darib. – Janob shaftolining egasiga haq to'lamadilar. Shuncha mevani so'roqsiz olib chiqdilar. Mumkinmas.

Biz o'tib borayotgan joy menga begona emasligini, bu yerga ko'p kelganimni, tumanning hokimi – meri yaqin tanihim ekanini aytdim.

Baribir, gaplarim ishonchsiz chiqayotganga o'xshayotganini o'zim ham sezib turardim...

...Ko'z o'ngimda ikki buklangancha yong'oq terib, pastak devordan qo'shninikiga uloqtirayotgan „Girgitton buvi“ paydo bo'lib qolgandek edi...

...Shunda dunyodagi bani insonning hammasini Xudo yaratganiga, ular orasida fe'l-atvori, insof-vijdoni bir-biriga juda o'xshashlari oz emasligiga yana bir karra iymon keltirdim...

TASKIN

Hamkasblari yuz o'giran odam taskin topishi mumkin.

Do'stlari yuz o'giran odam taskin topishi mumkin.

Umr yo'ldoshi yuz o'giran odam taskin topishi mumkin.

Farzandlari yuz o'giran odam... Bilmadim-ov...

FARISHTALAR

Xonadoningizda keksa odam bormi? Baxtli ekansiz! Dunyo tashvishlaridan to'yib ketsangiz, shularni ziyorat qiling: hayot abadiy emasligini o'ylab, taskin topasiz.

Xonadoningizda go'dak bormi? Siz ham baxtli ekansiz... Dunyo tashvishlaridan to'yib ketsangiz, go'dakni bag'ringizga bosing: hayot abadiy ekanini o'ylab, taskin topasiz...

ENG OLIY TUYG'U

Eng toza tuyg'u nima?

Birinchi maoshingizni keltirib berib, otangizning duosini olganingizmi?

Birinchi marta sovg'a ko'tarib kelganingizda onangizning ko'zida qalqigan yoshmi?

Birinchi bo'sami?

To'y kechasidagi hayajonlarmi?

Nogahon ko'z yumgan onangizning qabrini silab yig'laganingizmi?

To'ng'ich farzandingizni ilk bor maktabga yetaklab borganingizmi?

Hammasi... hammasi pokiza tuyg'ular... Ammo...

Bola emizib o'tirgan ayolga zimdan razm soling... Go'-dagiga ko'ksini tutib termilib o'tirgan onaning ko'zlariga sinchikla-a-a-b tikiling...

Eng oliy tuyg'u nimaligini shunda ko'rasiz!

TARNOV

Erta bahor edi. Hordiq kuni edi. Kech turdim. Hovliga tushsam, havoning avzoyi buzuq. Yuvinib chiqib qarasam, tunuka tom peshidagi tarnov bir tomonga qiyshayib yotibdi. Qishda yog'gan qor zalvoridan qiyshayib qolgan shekilli... Qattiqroq shamol bo'lsa, tushib ketadigan...

Yo'lakda yotgan narvonni ko'tarib kelib tomga tiraguncha tinkam quridi, zax tortib, zildek bo'pketibdi.

Narvon zinasiga oyoq qo'yishim bilan ayvondan onam tushib keldi.

– Nima qilmoqchisan? – dedi ko'zimga termilib.

– Hozir, – dedim beparvo qo'l siltab. – Tarnov qiyshayib qopti.

– Shoshma, bolam, avval choyingni ichib ol...

– Hozir tushaman.

Shunday dedim-u, narvonga tirmashdim. Tomga chiqishim bilan pastdan onamning xavotirli xitobi eshitildi:

– Ehtiyot bo'l, tom labiga borma!

– Uyga kirsangiz-chi! – dedim og'rinib.

Tunuka tomni taraq-turuq bosib, qiyshaygan tarnov oldiga keldim. Uvallo urinaman, tarnov la'nati o'nglansa qani! Zanglab ketganmi, bo'yog'i yopishib qolganmi...

Aksiga olib, yomg'ir shivalay boshladi. Avvaliga tomchilab turdi-da, keyin shiddat bilan yog'ib ketdi. Tom labida o'tirgancha, tarnovni qo'shqo'llab surishga urindim. Qilt etmaydi!

Pastdan yana onamning ovozi keldi:

– Menga qara, bolam.

Narvon oldiga qaytib keldim.

– Nima deysiz?

– Jon bolam, mana buni kiyib olgin...

Qarasam, onam bir qo'li bilan narvonni changallagancha, ikkinchi qo'lida to'n ushlab turibdi. Yupqa ro'moli, nimchasi ho'l bo'lib ketgan...

Xunobim oshdi.

– Hozir tushaman, dedim-ku! Men yosh bolamanmi?

– Shamollab qolasan!

– Obbo! Siz uyga kiravering! Hozir tushaman.

Shunday deb, tag'in tarnov oldiga qaytdim. Jahl bilan tarnovni mushtlay boshladim.

Bir mahal pastdan yana ovoz keldi:

– Ada! Adajon!

– Ha! – dedim battar xunob bo'lib.

– Varragim yirtildi!

Qarasam, yetti yashar o'g'lim hovli o'rtasida turibdi. Oyog'i ostida yirtilib, qamishlari qovurg'adek turtib chiqqan varrak loyga qorishib yotibdi. O'zi ko'ylakchan. Boshyalang. Yomg'ir ostida diydirab turibdi.

– Uyga kir, Farrux! – dedim baqirib. – Uyga kir, shamollab qolasan!

Quloq solsa qani! Goh varragiga, goh menga qaraydi. Kapa-lagim uchib ketdi! Tomda sirg'alib-sirg'alib narvon tomon yugurdim.

Uch-to'rt pillapoya tushib qaragam, onam hamon narvon oyog'ini changallab turibdi. Ro'moli jiqqa ho'l bo'lib, sochlariga yopishib qolgan... Bir qo'li narvon oyog'ida. Bir qo'lida to'n...

INSON

Inson shu qadar buyukki, uning fazilatlarini o'lchash – dunyodagi eng baland tog'ning eng baland cho'qqisiga emaklab chiqish zahmati bilan teng.

Inson shu qadar tubanki, uning illatlarini o'lchash – dunyodagi eng baland tog'ning eng baland cho'qqisidan emaklab tushish zahmati bilan teng.

„OTCHOPAR“DA

„Otchopar“ bozorida qadrdon do‘stimni uchratib qoldim. Matematik... Olim... Sigaret sotib o‘tirgan ekan... Meni ko‘rib ko‘zini yashirdi. Men ham burilib ketdim... Ikkalamiz bir-birimizdan nega uyalganimizni bilmayman.

Negadir... Yig‘lagim keldi...

OLIY HAKAM

Bu dunyoda ham, u dunyoda ham hech kimga bo‘ysunmaydigan, oqni – oqqa, qorani – qoraga bexato ajratadigan Oliy hakam bor. Bu – Tangrining hukmi!

ANTIQA KITOB

O‘qib ko‘rdilar.

Yoqmadi.

Qayta yozdilar.

Asl holiga qaytdi.

O‘chirib tashladilar.

Tag‘in asliga qaytdi.

Olovga otdilar.

Yonmadi...

Bu Kitob – Tarix edi!

AQL TISHI

Aql kirishi uchun aql tishi chiqishini kutib o‘tirish shart emas.

MEHR VA MAKRI

Ayol mehri – asaldek totli. Ayol makri – zahardek xavfli.

XATAR

Qo'shni qishloqda tug'ilgan donishmanddan ko'ra o'z qishlog'imdand chiqqan telba afzal deydiganlar jamiyat ildiziga tushgan qurtdir!

MUSTAMLAKACHILAR ORZUSI

Ikki qo'chqor suzishsa, bo'rining nasibasi butun bo'ladi...

SUKUT – OLTIN

Olimlarning kuzatishicha, er-xotin qancha kam gaplashsa, oila shuncha mustahkam bo'larkan.

OXIRI QANDAY BO'LARKIN?

Qachondan beri bir narsani o'ylab o'yimga yetolmayman. Bu dunyoda hamma narsa sotiladi va sotib olinadi, degan aqida bilan yashaydiganlar Oxiratni xayoliga keltirarmikin? Yo u dunyoga borganda ham shayton bilan til biriktirib, do'zaxga chap beraman-u, jannatning eng gullagan joyini sotib olaman, deb ishonarmikin? Shularga o'zing insof ber, Yaratgan Egam!

ROST VA YOLG'ON

Haqiqatdan qo'rqqan odam yolg'onning panasiga berkinadi.

XOM SUT EMGAN

Odam uchta narsaning qadrini doim kechikib biladi. Yoshlik. Sog'lik. Tinchlik.

GUNOHI AZIM

Do'stni xo'rlash – gunoh. Umr yo'ldoshini xo'rlash – yuz hissa gunoh. Ota-onani xo'rlash – ming hissa gunoh. Go'dakni xo'rlash – cheksiz gunoh...

QISMAT

Inson hayoti shatranj taxtasidagi piyodaning yurishiga o'xshaydi... Goh oq katakdan o'tadi, goh qora katakdan... Farqi shuki, birovning qismatida oq kataklar ko'proq bo'ladi, birovnikida – qora kataklar...

OFTOB

Yaxshiyamki Xudo oftobni bag'rikeng qilib yaratgan. Bo'lmasa yer yuzidagi odamlarning illatlarini har kuni ko'raverib, allaqachon so'nib qolgan bo'larmidi...

OROL VA QIT'A

Insoniyat orol emas, qit'a bo'lib yashashni o'rgansa, ko'p balolarning oldi olingan bo'lardi.

BAHO

Odam bolasi elektr simi emaski, birini musbat, birini manfiy desang...

SODDA FALSAFA

Munkillab qolgan ammam bo'lardi. Xudojo'y kampir edi. Bolaligimda oldiga o'tkazib qo'yib, bir gapni ko'p aytardi.

– U quloq-bu qulog'ing bilan eshitib ol, bolam. Odamning u yelkasida ham, bu yelkasida ham bittadan farishta o'tiradi. O'ng yelkangdagi farishta umr bo'yi qilgan savob ishlarini, chap yelkangdagisi gunohlaringni hisoblab boradi. U dunyoga borganingda hisob-kitob qilib ko'rishadi. Savobing ortiq bo'lsa, jannatga, gunohing ortiq bo'lsa, do'zaxga tushasan...

Savodsiz kampirning sodda falsafasida qanchalik chuqur ma'no borligini endi tushunyapman.

MO'TABAR ZOT

Ayol kishiga avvalo Ona deb qarasak, hammasi joy-joyiga tushadi.

TOSH VA QUM

Toshni maydalab, qumga aylantirish uchun bir daqiqa ki-foya. Ammo qumning toshga aylanishi uchun ming yil kamlik qiladi. Do'stlik ham shunga o'xshaydi.

BOSH AYBDOR

Turmush sinovlariga biz – kattalar dosh berolmasak, bola-da nima gunoh? Nega bizning aybimiz uchun go'daklar yetim qolib, aziyat chekishi kerak?

DONISHMAND

Nar lochin yemish topib kelarkan. Moda lochin o'ljani palaponlariga bo'lashib berarkan. Biron falokat bo'lib, moda lochin o'lib qolsa, nar lochin har qancha yemish topib keltir-masin, baribir, palaponlar ochlikdan nobud bo'lar ekan. Ne-gaki, nar lochin o'ljani bolalariga burdalab berishni eplolmas ekan...

Tabiat naqadar beshafqat, tabiat naqadar dono!

MAQTOV

Begona ayolni o'zining oldida maqtang.
O'z ayolingizni o'zi yo'g'ida maqtang...

DUO QILISHNI BILADIGAN ODAM

Mahallamizda munkillab qolgan chol bo'lardi. Ko'klam pallasi choyxonaning kuchala chiqargan tol tagidagi so'risida maxsi-kalishli oyog'ini cho'zib, choy ichib o'tirar, biz – mak-

tab bolalari o'qishdan qaytayotib salom bersak, qiroat bilan alik olar edi:

– Vo alaykum assalo-o-om! Mullo bo'ling. Umringizdan baraka toping! Sizning yuz yoshga chiqqaningizni ko'rib o'zim quvonib yuray, bo'tam!

TO'LA VA CHALA

Yarim haqiqat chin bilan yolg'onning o'rtasida turadi, degan odam yanglishadi. Yarim haqiqat hamisha chindan ko'ra yolg'onga yaqinroq turadi.

UMR KITOBİ

Odamzod hayotining o'zi nima? Inson bu foniyl dunyoga nega keladi-yu, nega ketadi, degan savolni o'ylab ko'rmagan kishi kam bo'lsa kerak. Chindan ham inson hayotining o'zi nima?

Chamamda, „Nomayi-a'mol“, „Umr kitobi“ degan gaplar bejiz aytilmagan. Har bandaning umri bir kitobga o'xshaydi. Umr kitobining debochasi odam hali tug'ilmasidanoq Allohning o'zi tomonidan bitib qo'yiladi. Debochanning nomi „Peshanaga bitgani“ yoki „Taqqdiri azal“ deb atalsa ajab emas.

Inson oq-qorani tanib, ongli hayot kechira boshagach, o'zining „Umr kitobi“ni o'zi yozishga kirishadi. Har kuni, har lahzada... Sinov davri deb atalmish bu pallada bandasi qilgan jamiki yaxshi-yu yomon amallar yozilib boraveradi. Umr poyoniga yetgan kuni kitob ham yopiladi.

So'ng barchasi hisob-kitob qilinadi-da, Xotimani tag'in Yaratganning o'zi bitadi. Savob ko'p bo'lsa – bir taraf, gunoh ko'p bo'lsa...

Umr kitobiga ezgu sahifalarni ko'proq yozish har bandaga nasib etsin...

NIYATING – YO'LDOSHING

Rivoyat qilishlaricha, Iso alayhissalom mayyitni tiriltirgach, ixlosmandlari qatori hasadgo'y raqiblari ham ko'payib

ketadi. Shundaylardan biri „Mayyitni tiriltiradigan duoni menga ham o'rgatasan“, deb turib olibdi. Iso masih bu kimsaning niyati nopokligini bilgani uchun rad etibdi. Boyagi odam yalinib-yolvoribdi, ming tavallo qilibdi, oxiri payg'ambarni firibgarlikda ayblabdi... Iso masih: „Kel, shu ham noumid bo'lmay qo'ya qolsin“, deb duoni o'rgatibdi.

Boyagi odam yo'lda ketayotib, Iso meni baribir aldad, o'rgatgan duosi yolg'on, deb o'ylabdi. Qarasa, yerda bir bo'lak suyak yotganmish. Duo kuchini sinash uchun o'qigan ekan, suyak bir zumda bahaybat sherga ayanibdi-da, uni parchalab tashlabdi...

Yaxshilikdan yomonlik izlashning jazosi shu bo'lsa kerak...

YUKNING OG'IRI

Ro'zg'or tebratish ko'proq ayollar zimmasiga tushib, erkaklar uyga kirib qolyapti, degan gaplar yuradi. „Tanasi boshqa dard bilmas“, deydilar. Buning ham sabablari bordir. Shunaqa-ku... Odam Ato zamonidan qolgan odat bor. Erkak o'limga tik borib, sher changalidagi kiyikni ovlab keladimi, daraxtning qir uchiga narvonsiz chiqib, meva uzib tushadimi, to'mtoq yog'och bian yer tirmalab don sepadimi, nima qilsa ham topib-tutib kelib, ro'zg'or tebratgan. Xotin esa oila chirog'ini yoqib, o'chog'ini o'chirmay o'tirgan... Har qanday vaziyatda ham yukning og'irini erkak ko'targan!

Hozirgi erkaklar shunchalik notavon bo'lib qolmagandir, axir...

SUQROT SAVOLI

Ulug' donishmand Suqrot ko'chada ketayotsa, bir nomard orqasidan kelib, kuragiga pichoq uribdi. Suqrot xotirjam bu-rilib qarab, so'rabdi:

– Men senga qachon yaxshilik qiluvdim, birodar?

Buyuk faylasuf savolida qanchalar iztirob borligini xiyonatga yo'liqqan odam biladi!

O'Z UYING

Ko'chada tinchi yo'qning azobi – bir kun.

Uyida tinchi yo'qning azobi – bir umr.

OLDINGDAN OQQAN SUV

„Oldingdan oqqan suvning qadri yo'q“, deydilar.

Chindan ham shunday. Oldimizdan oqqan suvni uvol qilsak – chidaydi. Qo'limizni yuvsak – chidaydi. Betimizni chaysak – chidaydi. Boringki, oyog'imzni yuvsak ham – chidaydi... Ammo... Oldimizdan oqqan suvga tupursak, cho'p tiqib loyqalatsak, boshidan mag'zava ag'darsak... Oldimizdan oqqan suvning gunohi nima o'zi?!

IFTIXOR

Bir gal ancha olis safarga chiqishga to'g'ri keldi. Avval Germaniyaga uchdik. Undan Amerikaga. So'ng Shveytsariyaga. Keyin Angliyaga.

Nihoyat, Londondan Toshkentga uchadigan bo'ldik. Havo kemasiga chiqishimiz bilan osoyishta va yoqimli ovoz yangradi: „Assalomu alaykum, xonimlar va janoblar! Sizlarni „O'zbekiston havo yo'llari“ milliy aviakompaniyasi nomidan muborakbod etamiz!“ Rostini aytsam, ko'zimdan yosh chiqib ketdi. Bu so'zlar mening tilimda, ona tilimda jarangladi! Vatanimdan minglab chaqirim narida, tag'in yuzlab xorijiy yo'lovchilar o'tirgan kemada!..

Aqalli mana shu holatning o'zi uchun Istiqlolga ming bora ta'zim qilishga tayyorman!

MUNOFIQ

Onasini behurmat qilgan odam qo'shni kampirni yaxshi ko'raman desa, ishonmayman. O'z xalqining tilini, madaniyatini, tarixini hurmat qilmagan odam boshqa xalqlarning tilini, madaniyatini, tarixini hurmat qilaman, desa ishonmayman.

„O'ZBEK ISHI“

Osmon baravar rejani berdilar.

– Bajarasan! – dedilar.

– Bajarolmayman, – dedi.

– Bajarasan!! – dedilar.

– Bajarmayman!! – dedi.

– Qamalasan!!! – dedilar.

Bajardi... Bola-chaqasi ko'p edi...

Orden berdilar... Rejani oshirib bajargani uchun...

Keyin... qamadilar... Qo'shib yozgani uchun... Bola-chaqasi ko'p edi...

ONA TILI

Qancha ko'p tilni bilsangiz, shuncha yaxshi. Biroq odam ona tilida tafakkur qiladi, ona tilida tush ko'radi, ona tilida yig'laydi... O'limi oldidan onasini ona tilida yo'qlaydi...

O'JAR

Haqiqatni mayib qilish mumkin, ammo o'ldirib bo'lmaydi!

BEKORCHILIK

Ish ko'pligi-yu vaqt yo'qligidan nolimang. Vaqt ko'pligi-yu ish yo'qligidan qo'rqing. Odamni abgor qiladigan narsa – bekorchilik.

AFSONA

Qadimiy turkiy afsona bor. Emishki, Olloh Arshi a'lodan yerga tushibdi. Qarasa, kimsasiz orolda bir tola tuk yotgan emish. „Mayli, – debdi karami keng Xudo. – Shunga ham jon ato eta qolay“. O'sha zahoti tuk Odam qiyofasiga kiribdi. Odam bunday qarasa, Ollohning qudrati beqiyos emish: xohlasa jonlini bejon qiladi, xohlasa bejonga jon ato etadi. Odam o'ylab qopti. Nega Xudo xohlagan ishini qilishga qodir-u, men qilolmayman? Nimam kam undan?!

...Shunday qilib, Odamning ko'nglida hasad degan qora niyat paydo bo'libdi.

Ollohning qahri kelib, farmon qilibdi:

„Odamzod mengaki hasad qildimi, bir-biriga omonlik bermaydi. Hasadgo'y do'zaxga kunda bo'lsin!“

O'sha-o'sha do'zax lang'illab yonarmish.

INOQLIK

Televizorda kino ko'rsatdi. O'ttiz yettinchi yil qatag'oni haqida. Qora plash kiyganlar bir bechorani ikki qo'ltig'idan olib, ko'cha boshida turgan qora mashina tomonga sudrab ketyapti. Eshik oldida uning ayoli emizikli bolasini bag'riga bosib, unsiz yig'layapti. Besh-olti yoshlardagi bolakay „Dada, dadajon“, degancha otasining ortidan chopib boryapti. Ko'chaning u yuzida odamlar turibdi. Birining ko'zida qo'rquv, birinikida o'kinch, yana biri loqayd qarab turibdi. Birovi esa labini istehzoli burib, xudbinona iljayadi. („Xalq dushmani“ni „tegishli joy“ga chaqqan „siyosiy hushyor“ kimsa...)

Oradan ancha o'tib, televizorda yana bir kino ko'rib qoldim. To'g'rirog'i, kino emas, „Hayvonot olami“ ko'rsatuvi. Yo'lbars daraxtning pastak shoxida banan yeb o'tirgan maymun bolasiga tashlanib qoldi. Maymuncha jon achchig'ida chiyilladi. Shunda g'alati holat ro'y berdi. Pasti-baland daraxtlardan o'nlab maymunlar shiddat bilan tushib, yo'lbarsga tashlanishdi. Qudratli yo'lbars ularning bir-ikkitasini majaq-

lab tashladi. Ammo maymunlar bor ovozda shovqin ko'tarib, mo'r-malaxdek yoprildi. Biri tishladi, biri yumdaladi. Zabar-dast bir maymun esa yo'g'on xarini olib, yo'lbarsning boshiga chunonam tushirdiki, yo'lbars dumini qisgancha qochib qoldi...

...Maymunlarga havasim keldi...

O'RTADAGI ODAM

O'rtadagi odamga havas qilmang. Ham bolg'adan zarba yeydi, ham sandondan.

TESKARI HAQIQAT

Odam qancha ko'p qiziqsa, shuncha ko'p o'qiydi. Qancha ko'p o'qisa, shuncha ko'p biladi. Qancha ko'p bilsa, yashashi shuncha qiyin bo'ladi.

TUG'ILMASDAN TO...

Uyingizga mehmon keldi. Ziyofat qilyapsiz. Hovlingizning bir chetida kabob pishyapti... Ayolingiz sekin kelib, qulog'ingizga shipshiydi. „Dadasi, kabob tarqatishdan avval ikki sixini ajratib qo'ying: qo'shnining kelini boshqorong'i...“ deydi.

Buning otini nima deyish kerak? Buning oti inson bolasi tug'ilmasidanoq mehrga muhtoj bo'ladi, bir-birlaringizdan mehrni ayamang, degani bo'ladi.

Arzimagan bahona bilan ikki kishi g'ijillashib qoldi. Unisi ham o'zicha haq, bunisi ham. Indamay tursangiz janjal kattalashib ketadigan. Shunda esli bir odam o'rtaga tushib, aytadi: „Hay-hay-hay, tobutkashsizlar-a, baraka topkurlar, bir gapdan qolingar“, deydi. Yonib turgan olov o'sha zahoti o'chadi.

Buning otini nima deyish kerak? Buning oti inson hayotdan ko'z yumganidan keyin ham mehrga muhtoj bo'ladi, bir-birlaringdan mehrni ayamanglar, degani bo'ladi.

Buning oti o'zbek udumi, o'zbek mentaliteti, deyiladi!

HAR KIM O'Z ARAVASINI TORTSA...

Har kim o'z yumushini bajarsa, olam – guliston. Sartaroshni suvoqchi qilib qo'ysangiz, devorga sovun ko'pigi surtadi. Etikdo'zni sartarosh qilsangiz, odamning boshiga mix qoqadi...

SAVOB VA GUNOH

Odamzodning tabiati qiziq: o'zining tariqdek savobi – tarvuzdek, tarvuzdek gunohi – tariqdek tuyuladi...

ALDOV

Biz hammamiz – yolg'onchilarmiz. Ayting, qaysi biringiz aqalli biron marta go'dakka yolg'on gapirmaganman, deya olasiz? Go'dakni aldash esa eng katta yolg'ondir!

DASTXAT

Hayotimda ko'p dastxat yozishga to'g'ri kelgan. Kitoblar, albomlar, suratlar... Faqat bir gal dastxat yozish mushkul ish ekanini bilganman.

Olis viloyatga borganimizda yetimxonaga taklif qilishdi. Dasturxon to'kin edi. Shirinliklar... Bolalarning o'zi pishirgan kulchalar... Tomog'im xippa bo'g'ilib, suv ham o'tmay qoldi. Keyin konsert qo'yishdi. Bolalar xushchaqchaq qo'shiq ayt-yapti-yu, yig'layotganga o'xshaydi. Qizaloqlar sho'x-sho'x raqsga tushyapti-yu, ko'zlarida mung bor, g'ussa bor... Bir qizaloqning oyog'idagi tuflichalari ikki xil.

Uchrashuv oxirida yetimxona jurnaliga dastxat yozishni iltimos qilishdi. Uzoq o'ylanib qoldim. So'ng yozdim: „*Shu dargohdagi bolalarning ota-onasi o'lgan bo'lsa, Xudo rahmat qilsin. Tirik bo'lsa, yuzi qaro bo'lsin, qaro bo'lsin, qaro bo'lsin!*“

MEHR

Quyosh buloq suviga ham, mag'zavaga ham baravar nur sochaveradi.

Yer chuchmo'mani ham, chaqirtikanakni ham baravar o'stiraveradi.

...Ota-onaga bolaning yaxshi-yomoni yo'q...

KOMPYUTER

Olimlar kompyuterni inson miyasidan andoza olib yaratgan. O'ylaydi. Hisob-kitob qiladi. Muammoni yechadi. Xulosa chiqaradi. Eslab qoladi... Faqat kompyuterning insondan bitta ustunligi bor: keraksiz axborotni xohlagan paytda xotirasidan o'chirib tashlashi mumkin... Odam esa yomon xotiralarni miyasidan o'chirib tashlolmay aziyat chekadi...

YO'QCHILIK VA TO'QCHILIK

Bir narsani hech tushunmayman: kitob o'qiydiganlarda pul yo'q. Puli ko'plar kitob o'qimaydi...

MANGU HAQIQAT

Ona – bitta! Vatan – yagona!

TONG VA SHOM

Bolalikda quyosh sekin chiqayotgandek bo'laveradi.
Keksalikda quyosh tez botayotgandek bo'laveradi...

ASL AYNIMAS

It tumshug'ini suqqani bilan daryo harom bo'lib qolmaydi.
Nomard tosh otgani bilan tog' qulab tushmaydi...

KUCH VA ADOLAT

Adolat Kuchga bo'ysungan yurt – vayron yurt.

Kuch Adolatga bo'ysungan yurt – bo'ston yurt.

YAXSHILIK VA YOMONLIK

O'z fursatida qilinmagan yaxshilik – yomonlikka yo'l ochishi mumkin.

SEVGI

Avvaliga bir-birlarini tanimas edilar.

Ularni Sevgi degan g'aroyib kuch topishtirdi.

Ular ana shu kuch sehriga maftun bo'lib qoldilar.

Ajab, Sevgi hech qachon yolg'iz yurmas ekan. Unga Hijron degan alanga ergashib keldi. Ular ana shu alanga ota-shida baravar kuya boshladilar.

Nihoyat, Hijron alangasi so'ndi-yu, Sevgi, Visol degan entiktiruvchi tuyg'uni yetaklab keldi. Endi ular baxtiyor edilar.

Ajab, Sevgi hech qachon yolg'iz yurmas ekan. Endi u Sinov degan to'siqni yetaklab keldi. Agar ular Sevgining qo'li-dan mahkam tutishganida bu to'siqdan o'tishlari mushkul emasdi. Ammo unday bo'lmadi. Ular Sinov oldida chekindilar.

O'rtada Shubha, Rashk degan sharpalar o'rmalab qoldi. Shunda ular o'zlarini topishtirgan Sevgiga ilk bor ta'na toshi otdilar.

Sevgi shunda ham ularni kechirdi. Sabot, Mehr degan kuchlarga oshno qilishga urindi. Ammo ular Sabotni ham, Mehrni ham unutdilar. O'zlarini topishtirgan Sevgi degan „yovuz kuch“ga la'nat aytdilar!

Shunda... Ularning qismatiga Xiyonat kirib keldi! Ular Sevgini ayblay-ayblay, oxiri... ajrashdilar...

Qismat chorrahasida esa uchta begunoh go'dak chirqillab qoldi. Besh yashar o'g'il, uch yashar qizaloq va... Yetim qolgan Sevgi...

OLIY JAZO

Afrika qabilalaridan birida jinoyat qilgan odamni sazoyi qilish, qamab qo'yish, qatl etish degan gaplar yo'q ekan. Tanho o'zini qabiladan haydab yuborisharkan, xolos...

Aslida, odam uchun yolg'izlik eng oliy jazodir!

TUSH

Boshimga tashvish tushsa, bir narsadan qattiq siqilsam, onam tushimga kiradi. Quvonchli damlarda esa, xohlasam ham na onamni, na otamni tushimda ko'rolaman... Qiziq...

HALOL VA HAROM

Ba'zilar „halol va harom“ deganda „yeb-ichish mumkin bo'lgan va yeb-ichish mumkin bo'lmagan“ narsani anglaydilar... Yuzaki tushuncha! Aslida, bu – „qilish mumkin bo'lgan va qilish mumkin bo'lmagan“ amallar degani hamdir...

Bilasiz: non eng tabarruk ne'mat. Biroq nopok yo'l bilan topilgan non ham harom! „Noningni halollab ye“, degan gap bejiz aytilmagan.

HAQIQAT SINMAYDI...MI?

O'tgan asrning saksoninchi yillarida „qayta qurish“, „oshkoralik“ degan shiorlar udum bo'ldi. Birov undoq dedi, birov bundoq. Birov adolat haqida gapirdi, birov minbarga chiqib, shovqin soldi...

Shunday kunlardan birida ashaddiy jinoyati uchun o'n besh yilga qamalgan Tursunboy degan mahbusdan xat keldi. Lo'nda qilib aytganda, xatning mazmuni shu edi. Tursunboy qo'shnisining voyaga yetmagan qizini zo'rlagani uchun „strogiy rejim“li qamoqqa hukm etilgan. Cho'kayotgan odam xasga yopishadi. Avval qilg'iliqni qilib qo'yadi-da, chuvi chiqqanidan keyin „qo'y og'zidan cho'p olmagan farishta“ga aylanadi.

Shunaqa-ku, xat shu qadar chuqur mantiq bilan yozilgan ediki, „oshkoralik“ neʼmatidan foydalanib, oʻsha mahbus bilan uchrashdim.

Turma boshligʻi „artist“ni keltirishni buyurdi. Tursunboy xatida yigirma yoshga chiqqanini yozgan edi. Roʻparamda esa kamida qirqni qoralab qolgan, chakka sochlariga oq oralagan, koʻzlarida biror maʼno yoʻq, lablari poʻrsildoq kimsa oʻtirardi.

Gapni nimadan boshlashni bilmasdim. Oxir-oqibat eng oʻrinsiz savolni berdim:

– Sizni nega „artist“ deyishadi?

Uning hech nimani ifodalamaydigan yuzida bir soniya, atigi bir soniya istehzoli tabassum paydo boʻldi.

– Tergovda ham, sudda ham yalinib-yolvordim, baqirdim, „Tepamda Xudo turibdi, gunohim yoʻq“, deb dod soldim. Ular „artistlik qilma“, deyishdi... – Shunday dedi-da, tagʻin ifodasiz haykalga aylandi...

Uning aytishicha, voqea shunday boʻlgan. Yon qoʻshnisining aqli noqisroq oʻn olti yashar qizini bir nomard zoʻrlab qoʻyadi. Ertasiga Tursunboyning sobiq sinfdoshi, institutda oʻqiyotgan, yozgi taʼtilga kelgan Farhod bogʻdagi choyxonada ulfatlar bilan osh yeb oʻtirib, kecha kanal boʻyida bittasi bilan „mazza qilgani“ni aytib maqtanadi. Bu gapni davradagi boshqa yigitlar ham eshitadi. Uch kundan keyin militsiya Tursunboyning hibsga oladi. Yuzlashtirish paytida telbanamo qizaloq „Meni qorongʻida kanal boʻyiga olib borgan shu edi, shekilli“, deydi. Voyaga yetmagan, buning ustiga ruhiy kasal qizni zoʻrlagani uchun oʻn besh yil beradilar. Sudga guvoh sifatida chaqirilgan Farhod oʻsha oqshom Tursunboy qizaloqni kanal tomonga yetaklab ketayotganini koʻrganini aytadi...

Farhodning otasi tumanning „kattasi“ – „raykom buva“ ekan. Togʻasi prokuraturada ishlarkan. Tursunboyning otasi esa oddiy traktorchi boʻlgan...

Traktorchining adolat izlab, yelib-yugurishlari shu bilan tugaydiki, kech kuzning tumanli kechasida traktor yoʻldan chiqib, zovurga tushib ketadi. Traktorchining oyogʻi sinadi.

Ikki pritsepdagi paxta loyga qorishib, sifati buziladi. „Sot-sialistik mulk“ni qasddan loyga botirgani uchun uni uch yilga hukm qiladilar. Shunda „raykom buva“ o'rtaga tushib, „otalik“ qiladi: qamoqni shartli jazo bilan almashtirishga erishadi...

– Menga baribir, – dedi Tursunboy o'ta osoyishta ohangda. – Agar hozir tergovchi kelib, „O'nta qizni zo'rlagansan, beshta odamni o'ldirgansan“, desa, indamay qo'l qo'yib beraman.

– Nahotki sizga hammasi baribir bo'lsa, nahot biror niyatingiz bo'lmasa? – degan edim, uzoq o'ylanib qoldi. So'ng javob qildi:

– Niyatim bor. Xudodan tilagim shuki, Farhod mening „aybimni bo'ynimga qo'ygan“ tergovchining qizini zo'rlasin. Tergovchi „raykom buva“ning nevarasini buzib qo'ysin. Ammo ular qamalmasin, avvalgidek apoq-chapoq bo'lib yuraversin! Boshqa gapim yo'q!

Tursunboy masalasida otasi bilan gaplashdim. Izillab yig'laydi! „Olti qiz ichida bittagina o'g'il edi, Xudodan tilabtilab olganim uchun Tursun deb ism qo'ygandim, mening bolam unaqa nomard emasdi“, deydi.

...Oliy sudga murojaat qildim. „Strogiy rejim“ga kesilganlar masalasini faqat Moskva hal qilarkan... Moskvaga xat yozishdan ma'no yo'q edi. Bu paytda markazning allaqanday „mayda-chuyda“ ishlar bilan o'ralashishga vaqti yo'q, ular „tarixda qoladigan“ „o'zbek ishi“ bo'yicha minglab odamlarning „aybini bo'yniga qo'yish“dek muhim yumush bilan o'zida edi...

...Oradan ikki yilcha o'tib, Tursunboyning otasidan xat keldi. O'g'li qamoqda o'zini osib qo'yibdi. „Bolamni o'zimizning xilxonamizga qo'yaylik“, deb yalinib borsa, mayyitni berishmabdi. Tartib shunaqa ekan...

Oradan uch yil o'tib-o'tmay Istiqlol ro'y berdi. „O'zbek ishi“ bo'yicha „jonajon sovet vatanining“ bepoyon sahrolari-yu gadoy topmas o'rmonlariga badarg'a qilingan begunohlarning hammasi shaxsan Prezidentning qat'iy talabi bilan o'z yurtiga qaytarildi.

YOMONLARNI ASRANG

Yomonlarni ehtiyot qiling! Yomon yo'q bo'lsa, yaxshining qadri bilinmay qoladi!

„BOYEVİK“

Avtobus bekatida „Inter-klub“ bor. Maktab bolalari darsdan chiqadi-yu, „gurr“ etib shu yerga yuguradi. Har kuni „Boyevik“ o'ynash uchun. Soatiga besh yuz so'm...

Albatta, „Inter-klub“ bo'lgani yaxshi. Yoshlarni zamona-viy texnika bilan ishlashga o'rgatadi, kompyuter bilan oshno qiladi... Faqat... bolasiga „boyevik“ o'ynash uchun kunora besh yuz so'm beradigan ota-ona „u hafta „boyevik“ o'ynagan bo'lsang, bu hafta bir yarim ming so'mga kitob ola qol“, demaydi...

Kitob bir soatga emas, bir yilga, o'n yilga, haqiqiy zo'r asar bo'lsa bir umrga xizmat qiladi!

BURCH

Hatto bulbul ham bola ochganidan keyin sayrashni bas qilib, palaponlariga yemish tashiydi.

MUSHUK

O'zi itdan qochib, daraxtga chiqib oladi-da, tag'in qushlarga dag'dag'a qiladi... Qo'rqqoq shallaqqi bo'ladi!

OLIM VA SHOIR

Uncha-buncha narsaga hayron qolmaydigan odamdan Olim chiqadi.

Hamma narsaga hayratlanadigan odamdan Shoir chiqadi!

BOZOR IQTISODI

Kecha kolxozda ketmon chopib, biri ikki bo'lmagan dehqon bugun yer olib, bola-chaqasi bilan gullatib qo'ysa-yu, qaddini kerib yursa, quvonaman.

Omadini bersin! Bu – bozor iqtisodi!

Kecha zavoddan olgan maoshini qay biriga yetkazishni bilmay rangi sarg'ayib yurgan injener bugun sex ochsa-yu, nest-nobud bo'lib ketayotgan mevalardan sharbat tayyorlab, boyib ketsa quvonaman.

Qandini ursin! Bu – bu bozor iqtisodi!

Kecha kataklagandek xonaga tiqilib, „eskilik sarqiti“ – sandiq va beshik yasagani uchun yuragini hovuchlab yurgan hunarmand bugun zamonaviy korxona ochsa-yu, mehnatining rohatini ko'rsa, quvonaman.

Baraka topsin! Bu – bozor iqtisodi!

Kecha olis shimolga qovun-tarvoz oborib sotib, o'sha yerdagilarning hojatini chiqargani uchun „rahmat“ eshitish o'rninga „chayqovchi“ deb qamalib ketishiga bir bahya qolgan tadbirkor bugun o'zimizda yo'q narsalarni chet eldan keltirib, bozorni to'ldirib qo'ysa, quvonaman.

Haloli bo'lsin! Bu – bozor iqtisodi!

Beva boshi bilan uchta bolasini boqayotgan ayol uyida tort pishirib, bozorga chiqarib sotsa hayron qolmayman. U mehnat qilyapti. Bu ham bozor iqtisodi!

Ko'p bolali oilada o'sayotgan yigitcha darsdan bo'sh paytida fermer otasining yoniga kirib ketmon chopsa ham hayron qolmayman. U ham mehnat qilyapti. Buyam bozor iqtisodi...

Boringki, kecha „alifni kaltak“ deyolmay o'qituvchisidan dakki eshitib yurgan va oxir-oqibat „xudosizlar jamiyati“da qo'nim topgan notavon bola bir yumalab „biznesmen“ga aylanib qolsa-yu, uch qavatli qasr solsa ham hayron qolmayman. Bu ham bozor iqtisodi!

Ammo... Bozorga kirib kelayotgan dehqonning peshana teri bilan yetishtirgan hosilini suvtekinga olib, besh bahosi-ga pullaydigan chayqovchi birdan „tadbirkor“ga aylansa-da,

bozorning yetakchi „dillari“ bo‘lib „Djip“da „kataysa“ qilib yursa, hayratlanmay ilojim yo‘q!

Alifni kaltak deyolmay, „xudosizlar jamiyati“dan qo‘nim topgan chalasavod „biznesmen“ „krugliiy data“sini nishonlab, amri ma‘ruf qilsa-da, bir vaqtlar unga dashnom bergan o‘qi-tuvchi izdihomda choy tashib yurishga majbur bo‘lsa, hayratlanmay ilojim yo‘q!

Ko‘p bolali oilada o‘sib, maktabni a‘lo baholarga bitirgan bola institut eshigiga yaqin borolmay hamon ketmon chopib yursa-da, korchalonning diskotekadan beri kelmaydigan tantiq qizi „test“ savollariga „yuz ellik foiz“ „to‘g‘ri“ javob berib, talabaga aylansa-yu, dars paytida uyali telefonida gap sotib o‘tirsas hayratlanmay ilojim yo‘q!

Universitetda qirq yil ishlab, o‘nlab olimlar-u yuzlab shogirdlar yetishtirgan professor bekatda tramvay poylab tursa-yu, „kontrakt“ bilan o‘qishga kirgan birinchi bosqich talabasi o‘zining „inomarka“sidan unga loy sachratib o‘tsa, ajablanmay ilojim yo‘q!

Davlat bozor iqtisodi shunaqa bo‘lsin, degani yo‘q! Insof, andisha, ilm, ma‘rifat, ma‘naviyat pulga sotilsin, degani yo‘q! Bunaqa bozorga o‘t tushib, alangasi osmonga chiqsin!

TEBRANMA DUNYO

Mehr – yaxshilik, qahr – yomonlik belgisi. Shunaqa-ku, mabodo teskarisi bo‘lsa-chi?

Tasavvur qiling. Bir maraz kimsa begunoh odamni o‘ldirib qo‘ydi. Siz mehr ko‘rgazib, ming yoqqa yugurdingiz. Bo‘lgan hodisani „tasodif“ga yo‘yib, uni jazodan qutqarib qoldingiz. Ertasiga esa u boshqa odamni o‘ldirdi... Sizning mehringiz yaxshilikka xizmat qildimi, yomonlikkimi?

Dunyoda soat kapgiridek tebranib turadigan haqiqatlar ham bo‘ladi...

OLMALAR

Zumrad xola har safar nafaqa puli olganida uzummi, handalakmi, xullas, biron-bir tansiq narsa xarid qiladi. Bugun ham pochtaxonadan nafaqa pulini oldi-da, guzardagi bozor-chaga kirdi. Yupqa gardishli ko'zoynak taqib o'tirgan cho'qqi-soqol cholning qirmizak olmalari ko'ziga issiq ko'rindi. Yaxshi-yaxshilaridan tanlab oldi.

Hovliga kirishi bilan etagiga yopishgan Hasan-Husan nevaralariga olma ulashdi. Kechqurun kelini ishdan kelganida unga ham berdi. Azimjon xizmat safarida edi. O'g'limning ham og'zi tegsin deb, ikkita katta-katta olmani shkaf tepasiga yashirib qo'ydi.

Uch kundan keyin Azimjon keldi. Zumrad xola bir tizzasiga Hasanni, bittasiga Husanni o'tqazib o'tirgan o'g'lini ko'rib, qaysi kuni yashirib qo'ygan olmalarini olib chiqdi.

Azimjon olmalarni huzur qilib hidladi-da, bittasini Hasan-ga, bittasini Husanga berdi. Ularning karsillatib olma yeyishini ko'rib, onasiga qaragancha mamnun jilmayib qo'ydi...

AQL VA YURAK

Yurak – aqlga, aql – yurakka quloq solsa, hammasi joy-joyiga tushar edi!

OILA

Oilani muqaddas bilmaganlar uchun muqaddas narsaning o'zi yo'q!

AYOL ZAKOVATI

(Afsonaviy haqiqat)

Amir Umarxon – Qo'qon xoni bo'lgan. Betakror shoir bo'lgan.

Nodirabegim – Umarxonning jufti haloli, malika bo'lgan. Betakror shoira bo'lgan. Xon saroyida muntazam tashkil etilgan mushoiralarda manaman degan shoirlarni „bir cho'qishda“ qochirib yuborgan.

...Buni qarangki, shoh xonadonida ham er-xotin o'rtasida „g'idi-bidi“lar bo'larkan-da!

Kunlardan birida Umarxon bilan Nodirabegim arzimagan masalada gap talashib qolibdilar. Aslida-ku Nodirabegim haq ekan. Ammo Umarxon – baribir xon-da!

– Malikam, – debdi jahl otiga minib. – Sizga ruxsat! Saltanat xazinasidan o'zingiz uchun eng qimmatli narsani oling-da, yurtingizga jo'nang!

Bazmi jamshid davom etibdi. Umarxon toliqib, mudroqqa ketibdi...

Bir mahal ko'zini ochsa, qo'sh otli foytonda ketayotganmish. Biydek dala... Hamma yoq zulmat...

Osmonda yulduzlar... Navkarlar otining tuyog'i gursullaydi... Qarasa, yonida Nodirabegim o'tirganmish...

– Bu ne sinoat? – debdi xon hayron bo'lib. – Qayoqqa ketyapmiz?

– Andijonga! – debdi Nodirabegim kulimsirab. – O'zingiz yurtingizga jo'nang, deb amr etdingiz.

Xon, shu kuni bo'lgan hangomani eslab, yana achchiqlanibdi.

– Men sizni Anjon boring, deb edim! Anjonga men ham boraman, degan emasmen!

– To'g'ri, olampanoh! – debdi Nodirabegim. – Siz meni Anjon yuborishga hukm etdingiz. Ammo saltanat xazinasidan o'zing uchun eng qimmatli narsani olib ket, dedingiz. Hukmingiz vojib! Saltanat xazinasida men uchun eng bebaho boylik – Siz bo'lasiz! Men o'sha xazinani o'zim bilan olib ketishga jazm etdim!

...Karvon darhol ortga qaytibdi.

O'sha-o'sha jannatmakon Amir Umarxon saroyida oyoq yishtalik hukm surgan, deyishadi.

PAXTAKOR

Ko'ngli – paxtasidek oppoq. Fe'li – paxtasidek yumshoq. Mehri – paxtasidek qaynoq... Faqat bitta aybi bor: „paxta qo'yish“ni bilmaydi!

UMR VA HAYOT

Bir sayyoh qaysi yurtga borsa, avval bozorini, keyin mozorini aylanar ekan. Bozorga kirib, o'sha mamlakatning moddiy boyligiga, qabristonni ziyorat qilib, ma'naviy boyligiga baho berarkan. Bir mamlakatga boribdi. Bozor aylanib, yurt ma'murchilikda yashayotganiga tan beribdi. Qabristonga kirib g'alati manzarani ko'ribdi. Har bir qabr tepasida toshlavha bor emish. Lavhaga g'alati so'zlar bitilganmish. „Falonchi yetmish yil umr ko'rdi va sakkiz yil yashadi“. „Pistonchi ellik yil umr ko'rdi va o'n to'rt yil yashadi“. „Bu inson yetmish to'qqiz yil umr ko'rdi va... bir yil ham yashamadi“.

Sayyoh bu ne sinoatligini so'ragan ekan, tushuntirib berishibdi:

– Umr – bu Xudo bergan umr. Birovniki ko'proq bo'ladi. Birovniki kamroq. Yashash deganda esa biz boshqa narsani tushunamiz. Marhumni tuproqqa topshirayotganda ahli jamoani to'plab, „Falonchi qancha yashadi?“ deb so'raymiz. Marhum umrining qanchasi mazmunli o'tganini hisoblab chiqamiz. Qancha fursat savobli ish qilgani. Qancha muddat yaxshi amallar bajargani. Shodumon damlari qancha bo'lgani... Birovniki ko'proq chiqadi, birovniki – kamroq...

...Albatta, bu – bir afsona. Biroq yer yuzida chindan ham shunday mamlakat bor bo'lsa, shubhasiz, bu – donolar mamlakatidir!

BOLADEK SODDA

O'n to'qqiznchi asr oxirlarida Turkistonda temir yo'l qurildi. Ko'z ko'rib quloq eshitmagan „otash arava“ mahalliy „sart“larni hayratga soladi. Hatto namanganliklar olis yo'l bo-

sib charchab kelgan, og'iz-burnidan olov sochadigan „arava“ni siylash uchun qirq bog' beda, yuz paqir suv olib chiqqanlari haqida hangomalar ham bor...

„Oqposhsho“ to'ralarining dimog'i chog'. Yovvoyi „sart“larga shunday zamonaviy texnika olib keldilar...

Shunaqa-ku, „otash arava“ „sart“larga hadya uchun emas, bu yurtning bitmas-tuganmas boyliklarini tashmalab ketish uchun kelgan. Qolaversa, temir yo'l qurilishiga „yovvoyilar“ ham ulush qo'shgan: o'zi bilmagan holda. Masalan, mana bunday.

Bilasizki, har yurtning o'z boylari bo'ladi. Ular Turkistonda ham oz bo'lmagan. Temir yo'l qurilayotganida „u yoqdan kelgan“ to'ralar, deylik, beshariqlik boyning uyiga o'z vakilini yuboradi. Vakil boyga „xushxabar“ yetkazadi. „Suyunchi bering, boy ota, „otash arava“ sizning mulkingiz ustidan o'tadigan bo'ldi. Falon tanob bog'ingiz, piston tanob paxtangiz, uy-joyingiz buziladi. Vaqt g'animatda boshqa joyga ko'ching. Bilasiz „oqposhsho“ odamlari bilan hazillashib bo'lmaydi“.

Boy sho'rlikning patagiga qurt tushib qoladi. Qanday qilib bo'lmasin, bu balodan qutqarishini iltijo qiladi. Vakil ikkilanibroq shama qiladi. „Buning sirayam iloji yo'q-ku, mayli, sizning hurmatingiz uchun to'ralar bilan kengashib ko'ramiz“.

Uch kundan keyin „xushxabar“ keladi. „Suyunchi bering, boy ota, sizning arzingizni „yarim poshshoning“ o'ziga yetkazdik. Janoblari saxovat ko'rsatdilar. „Mayli, falonchi boyni ranjitmanglar, „otash arava“ni chetroqdan olib o'ting, dedilar. Sizning mulkingiz daxlsiz qoldi. Ammo jinday xarajati bor: ming tilla!“

Boy yarim davlatini sotib bo'lsa ham aytilgan pulni topib beradi. O'ziga shunday hurmat ko'rsatgani uchun „yarim poshsho“ni duo ham qiladi. Sho'rlik bilmaydiki, temir yo'l uning mulki, dalalari, uy-joyidan besh chaqirim naridan o'tishi avvaldanoq ravshan bo'lgan...

„Yarim poshsho“ vakillari boydan olingan pulning yarmini temir yo'l qurilishiga sarflaydi, yarmini o'z hamyoniga uradi...

...Kelasi hafta Rapqondagi boyning huzuriga „chopar“ bo-rib, „xushxabar“ yetkazadi. „Eshitdingizmi, sizning mulkingiz ustidan „otash arava“ o'tadigan bo'ldi...“

„Turkiston viloyatining gazetisi“ muharriri Nikolay Ostromov yana bir hayratomuz voqeani yozib qoldirgan.

Toshkentda zo'r bir paxta „zovudi“ ochiladi. Qovunchilik dehqonlar qanchadan qancha tuya, ot-arava-yu eshakaravaga ortib, paxta olib keladilar. „Zovudchi boy“ ularni ermak qilish uchun so'lkavoy o'rniga bir qop chaqa bilan hisob-kitob qiladi. Dehqonlar inqillab-sinqillab, chaqa to'la qopni aravaga ortib jo'naydilar. Ikki kundan keyin „sart“lardan biri boyning huzuriga keladi.

„Nima gap? – deydi „zovudchi boy“ ensasi qotib. Dehqon unga bir hovuch chaqa uzatadi.

„To'ram, pulingizni sanasak, bir yarim so'm ortiq chiqdi. Shuni olib qo'ysangiz. Qiyomat qarz bo'lib qolmaylik!“

...O'zbekda boladek soddalik bor.

O'zbekda boladek go'llik bor.

O'zbekda boladek poklik bor...

HASAD BALOSI

Hasadgo'ylik ba'zi odamlar qonida ayanib yuradigan ko'hna xastalik. Afsuski, asrlar davomida bu dardning davosi topilmagan. G'aliz tashbeh uchun uzr-ku, hasadgo'y quturgan itga o'xshaydi. Farqi shuki, quturgan it duch kelgan odamni qopadi. Hasadgo'y esa el tanigan, eng yaxshi odamlarni „tanlab“ abgor qiladi. It dangal kelib qopadi. Hasadgo'y esa zimdan ish ko'radi. Birovni yomonotliq qilish uchun ming bir xil harom „usul“dan foydalanadi.

Ularni ikki toifaga bo'lish mumkin. O'zini birov tanimaydigani „falonchi bo'lmasa, mening ishim yurishib ketardi, u emas, men mashhur bo'lardim“, deb ichidan zil ketadi. Tag'in bir toifasi bor: ko'pchilikka tanilgan, obro'si ham joyida. Biroq hech kimni yoniga yo'latgisi kelmaydi. „Falonchi mendan

o‘zib ketmasin, mendan boshqa hech kim o‘nglanmasin“, deb ichi kuyaveradi. Hammadan shubhalanaveradi...

Hasadgo‘yning shubhasi g‘ashlikka, g‘ashlik g‘arazga, g‘araz fitnaga aylanib, begunohlar boshiga ko‘-o‘p kulfatlar solishi mumkin. Qodiriy va Cho‘lponlarning otilishiga, Oybek va Qahhorlarning mayib bo‘lishiga, Said Ahmad va Shuhratlarning qamalishiga faqat zolim Stalinning „qonli qilichi“ emas, hasadgo‘y „hamkasb“larning fitnasi ham hissa qo‘shgan“.

Bundaylar bir narsani tushunmaydi. Tushunishni istamaydi ham. Boshqa sohalar-ku mayli, ijodda hech kim hech kimning o‘rnini egallay olmaydi, kitobxon mehrini zo‘ravonlik bilan ham, yalinib ham, pul berib sotib olib ham bo‘lmaydi, buning uchun Xudo bergan iste‘dod kerak. Yigirma besh millionli o‘zbek, xalqi uchun mingta buyuk adib, mingta ulug‘ shoir, mingta ulug‘ san‘atkor kamlik qiladi, „ko‘ngilni kengroq qila qolay“, degan gap xayoliga ham kelmaydi...

KAPALAK VA TOSHBAQA

Toshbaqa guldan gulga qo‘nib yurgan kapalakni ko‘rib g‘ashi keldi.

„Bir kunlik umriga uchib-qo‘nishini qara!“

Kapalak toshbaqani ko‘rib kuldi.

„Yuz yillik umriga sudralib yurishini qara!“

KO‘NGIL

Odam hamma narsaga to‘yishi mumkin. Boylikka... Amalga... Shon-shuhratga... Xudoning o‘zi kechirsin-ku, hatto... hayotga ham... Qarib chiriganida „Omonatingni ola qol, Yaratgan Egam“, deydiganlar chin dildan gapiradi...

Odam hamma narsaga to‘yishi mumkin. Faqat bir narsaga – Mehrga to‘ymaydi. Bu masalada shoh-u gado barobar.

Holbuki, dunyoda bundan arzon narsa yo'q. Bir og'iz shirin So'z, bir chindim Mehr kimni o'ldiribdi! Biz esa shuni ham bir-birimizdan ayaymiz...

QOIDA

Baliq boshidan sasiydi. Ammo uni dumidan tozalaydilar...

CHARXPALAK

Maktabimiz biqinida ariq oqardi. Ariqda charxpalak bor edi. Katta tanaffusda charxpalakni tomosha qilishni yaxshi ko'rardim... Yog'och gardishi ko'hna, temir paqirchalari zanglab ketgan. Parraklariga ko'kimtir suvo'tlari yopishgan... Biron yolg'ondan turtib yuborsa, rostdan qulab ketadigandek... Charxpalak nolali g'iyqillab aylanadi. Kaftida suv ko'tarib, yuqoriga olib chiqadi... Tepaga chiqib olgan suv ortiga qaytmaydi... Charxpalak ham bunga ranjimaydi. Yangidan yangi suv tomchilarini yuqoriga ko'tarib beraveradi... Nolali g'iyqillaydi...

Oradan ko'p yillar o'tib, o'sha charxpalak tushlarimga kiradigan bo'ldi. Nega shunday bo'lganini uzoq o'yladim...

So'ng... Bir haqiqatni angladim. Men charxpalakni emas, ustozlarimni qo'msar ekanman.

Suv – suv emas, men ekanman! Charxpalak – charxpalak emas, o'qituvchilarim ekan!

Meni – bir tomchi suvni katta hayot yo'liga olib chiqib qo'ygan ustozlarim – charxpalak zahmatini oqlay oldimmi-kan?.. Bilmadim.

...Ko'hna charxpalak hamon tushlarimga kiradi...

MENTALITET

Kunlarning birida Amerikada chiqadigan yirik gazetaning rahbari bilan hamsuhbat bo'lib qoldik. U o'zbeklar nima uchun mahallani bunchalik hurmat qilishini, nega mahalla to'g'risida

maxsus Qonun qabul qilinganini so'radi. Mahalla degani qanday institut ekanini tushuntirib berishimni iltimos qildi.

– Men sizga mahallani tushuntirishga ojizman, janob, – dedim rostini aytib. – UZR-ku, siz uni baribir tushunmaysiz... Buning uchun siz ham, men ham aybdor emasmiz... Hamma gap hayot tarzining qanday shakllanganida.

Tasavvur qiling. Sizlarda farzand voyaga yetishi bilan ota o'g'liga atalgan ulush – kapitalni beradi. Shu kundan boshlab yigitcha mustaqil hayotga qadam qo'yadi va o'z kunini o'zi ko'radi. O'g'il bir oydan keyin burnini tortib kelsa, otasi uni haydab yuboradi... Bizda esa, ota-ona bolani voyaga yetkazadi. Uylantiradi. Uyli-joyli qiladi. Bu ham yetmagandek, nevalariniyam ortmoqlab yuradi. Xullas, bola-chaqam deb umri o'tganini bilmay qoladi.

Sizlarda o'n olti yashar bola otasi bilan ellik dollar talashib, sudga murojaat etsa-yu, g'olib chiqib, otasini ming dollar jarima to'lashga majbur qilsa, bu – demokratiya tantanasi sanaladi. Bizlarda shunday hodisa ro'y bersa, bunaqa bolani „oqpadar“ deydilar va bir umr la'natlaydilar.

Sizlarda Los-Anjelesda yashaydigan ota vafot etib qolsa-yu, Vashingtonda turadigan o'g'il vazirlikdagi yumushlari ko'pligi uchun dafn marosimiga borolmasa, uni birov malomat qilmaydi. Bizda Surxondaryoning olis qishlog'ida yashaydigan ota vafot etib qolsa-yu, Toshkentda turadigan o'g'il vazirlikda ishi ko'payib ketgani uchun otasini so'nggi manzilga o'z yelkasida ko'tarib bormasa, bunaqa vazirdan hamma yuz o'giradi.

Sizlarda, masalan, bir qiz begona erkak bilan... nima desam ekan... noqulayroq vaziyatda turgan bo'lsa-yu, uni yon qo'shnisi ko'rib qolib, qizning otasiga xabar qilsa, ota uni sudga berishi mumkin: qizining shaxsiy hayotiga aralashgani uchun. Bizda, mabodo shunday holat ro'y berib qolsa, qo'shni, qizga qattiq dashnom berishi, qo'lidan yetaklab otasining oldiga olib borishi mumkin. Qizning otasi unga minnatdorchilik bildiradi: qizning or-nomusini himoya qilgani uchun.

Sizlarda bir qo'shni ikkinchisidan „Kecha uyingizga qanday mehmon keldi?“ deb so'rasa, narigi qo'shni ranjishi mumkin. Birovning uyiga kelgan mehmon bilan birovning nima ishi bor? Bizda birovnikiga mehmon kelsa, yon qo'shni si albatta xabar oladi. Iloji bo'lsa mehmonni o'zinikiga taklif qilib, oldiga dasturxon yozadi.

Sizlarda, deylik, o'n yil turmush kechirgan oilaning bekasi kunlarning birida eriga „Azizim, men boshqa birovni sevib qoldim, kel, orani ochiq qilaylik, bolalarni xohlagan paytingda ko'rib turasan, yoki „mehribonlik uyi“ga topshirsak ham bo'ladi, desa-yu, er jahl ustida qo'l ko'targudek bo'lsa, xotin o'sha zahoti advokatini chaqirib, erini sudga beradi. Mabodo, erkakning ko'ngli oilasidan sovigan bo'lsa, amalda uni ham ayoli bilan yashashga majbur qilish mumkin emas. Bu – inson erkini himoya qilish hisoblanadi.

Bizda ayol kishi nobop eridan bezor bo'lsa, advokat chaqirmaydi, sudga bormaydi, mahallaga chiqadi. Mahalladagilar ayol huquqini kamsitmaydi, ammo „Qamatib yubor, bunday battolni“, demaydi ham. Ayolga jinday sabr qilishni, ikki go'dakning ko'zyoshini oqizmaslikni maslahat beradi. Erkakni chaqirib olib, ayolini tag'in xafa qilsa, begunoh bolalarni „tirik yetim“ qilsa, uni mahalladan badarg'a qilib yuborishgacha chora ko'rishini tushuntirib qo'yadi. Sizlarda bu – inson huquqini poymol qilish, ayolga „feodallarcha munosabat“ deb baholanishi mumkin. Bizda esa buning oti – oilani saqlab qolish, norasida bolalar manfaatini himoya qilish deb ataladi. (Har qalay o'ttiz yashar erkak yoki ayol huquqini himoya qilgandan ko'ra yetti yoki besh yashar bola huquqini himoyalash afzalroq, deb sanaladi).

Bilmadim, balki, sizdagi odatlar yaxshiroqdir. Balki, bizdagisi ma'quldir. Buyuk o'zbek olimi Beruniy bundan ming yil avval yaratgan „Hindiston“ kitobida „Biron xalqning u yoki bu udumiga baho berishda „bunisi menga yoqadi, unisi esa yoqmaydi“, deyishga hech kimning haqqi yo'q, negaki har bir xalq an'analari yillar mobaynida shakllangan va o'sha

xalqning hayot tarziga aylangan“, deb yozgani bejiz emas. Sizlarda individualizm – shaxs manfaati kuchli. Bizda kollektivizm – jamoaviylik, boshqalar manfaati uchun o‘z manfaatidan kechishdan og‘rinmaslik udumi qadimdan bor...

Bilib turibman, janob, mahalla degani nimaligini baribir tushuntirib berolmadim. Ammo bor gap shu...

BIR MAJLIS HANGOMASI

Rus adibi Mixail Bulgakovning „qo‘lyozmalar yonmaydi“ degan gapi bor. Shu gap rost bo‘lsa, vaqti kelib ushbu „hangoma“ ham dunyo yuzini ko‘rib qolsa ajab emas. Buyam bir „tarix-da“.

Yaqinda menga „kommunist sifatida“, „partiynoye porucheniye“ topshirildi. SKda katta majlis bo‘larkan. Markazdan kelgan juda „katta“ odam juda muhim temada doklad qilarkan. Men ham so‘zga chiqib, uning fikrini ma’qullashim kerak ekan. Iloji bo‘lsa hayotiy misollar bilan...

Shunday qilib, yig‘ilish ochildi. Prezidiumda markazdan kelgan „katta odam“ (adashmasam, familiyasi o‘rtoq Bessarbov), uning yonida „yurt otalari“ va „yurt opalari“ o‘tirishibdi.

Mehmon juda gapdon ekan. Salkam bir soatcha doklad qildi. Biz bilmagan ekanmiz. O‘zbekiston „qo‘shib yozuvchilar“, „poraxo‘rlar“, „boqimandalar“ yurti ekan! „Paxta ishi“ bo‘yicha minglab jinoyatchi qamalibdi. „Ich-ichidan chirib ketgan“ respublikani tozalash, halol mehnat qilishni o‘rgatish uchun markaziy rayonlardan toza, prinsipial, ishbilarmon kadrlar kelayotgan ekan...

Tabiiyki, ma’ruza „muhokama“ qilindi. Eng avval „yurt otalari“ va „opalari“ so‘zga chiqishdi. „Jinoyat makoni“ga aylangan O‘zbekistonning tanobini tortib qo‘yish vaqti allaqachon yetganligi, bizga halol ishlashni o‘rgatayotgan „kristaldek toza“ kommunist kadrlar yuborilayotgani uchun KPSS Markaziy Komitetiga qizg‘in minnatdorchilik bildirildi.

Boshimni quyi solgancha, og‘ir o‘ylarga cho‘mib o‘tiribman. Mayli, paxtani „qo‘shib yozganlar“ bo‘lsa bo‘lgandir.

Poraxo'rlar ham bo'lsa bordir. Ammo buning uchun butun O'zbekistonni badnom qilish shartmikin? Muncha g'azab oti-ga minmasa bu „otalar“ va „opalar?“ Ular O'zbekiston rahbar-lari-ku! Qaysi ota xato qilgan yoki yo'ldan adashgan bolasini qo'shnining oyog'i tagiga tashlab tepkilatadi? Qaysi opa o'z ukasining isbotlanmagan aybi uchun qo'liga kishan soldiradi? „Katta odam“ning bir gapi ayniqsa g'alati bo'ldi. „O'rtoq-lar! – dedi hayqirib. – Ishonasizlarmi, O'zbekistondan marka-ziy rayonlarga tola o'rniga vagon to'la havo borgan. Ha-vo! Samolyotlarda esa diplomat to'la pul borgan. Pora!

Xayol surib o'tirgan ekanman, birov yelkamga turtidi. Qa-rasam, menga „partiyniy porucheniye“ bergan „opacha“.

– Вы будете выступать или нет? – dedi past, ammo tahdidli ohangda (Bizda odat shu. Rasmiy majlislarda nutq u yoqda tursin, o'zaro suhbat ham rus tilida bo'ladi). So'z-ga chiqaman, deb qo'yganim uchun ming karra afsuslandim. Ammo endi gapirmay iloj yo'q. Daf'atan xayolimga g'alati fikr keldi.

– Savol bersam ham bo'laveradimi? – dedim sekin.

– Конечно. – „Opacha“ shunday deb minbar tomon ketdi.

Qo'limni ko'tarishim bilan yuqorida o'tirgan majlis raisi darrov so'z berdi.

– Pojaluysta! – dedi minbarni ko'rsatib.

– Uzi, men so'zga chiqmoqchi emasman, faqat bir savo-lim bor edi, – degan edim, „ruxsati oliy“ tegdi. – Men pax-takor ham, xo'jalik rahbari ham emasman, – dedim ichimni qaqshatib yuborgudek asabiy titroqni bazo'r bosib. – Albatta, „qo'shib yozuvchilar“ni, poraxo'rlarni jazolash kerak. Faqat bir narsani unchalik tushunmayapman. Hozir dokladda bir gap aytil-di. O'zbekistondan markaziy rayonlarga tola o'rniga va-gonlarda havo, samolyotlarda esa diplomatlarda pul borgan ekan. Markazdagilar nega ayt-mabdi: bizga vagonlarda havo, samolyotlarda pora emas, tolaning o'zini yuboringlar, deb nega talab qilmabdi? Odatda, pora oladigan qo'l pora beradi-gan qo'ldan balandroqda turadi, shekilli?!

Zal ikki minutcha „muzlab“ qoldi. Rostini aytsam, o‘zimning ham butun vujudim muzlab ketdi! „Tamom bo‘lding! – dedim o‘zimga o‘zim. – Tilingni tiyib o‘tirsang bir balo bo‘larmiding? Umuman, nega kelding bu palakat majlisga! Ertaga partiya majlisiga masalangni qo‘yishadi!“

Yo‘q, birozdan keyin yig‘ilish o‘z maromiga tushib ketdi. Allaqaysi rayonning „komsomol vojaq“i jonajon SK KPSSning dono siyosatini to‘liq qo‘llab-quvvatlashga yoshlar nomidan va‘da berdi. So‘ng boshqalar so‘zga chiqdi. Majlis „bir ovoz“dan qaror qabul qildi...

Yig‘ilish tugashi bilan meni „so‘zga chiqish“ga undagan „opa“cha shiddat bilan yonimga keldi.

– Чтобы духа вашего больше здесь не было! – dedi kulrang ko‘zlaridan o‘t chaqnatib.

Buyruqqa amal qilib qoramni ko‘rsatmay yuribman. Xudoga shukr, (iye, kechirasiz, o‘n oltinchi plenumdan keyin Xudoni tilga olish taqiqlangan, shuning uchun „osmonga shukr, osmonga shukr“), ular ham hozircha menga tegmay turishibdi...

1985-yil, may.

SABOT

Tangri insonga sabot bergan. Nonini tortib olsalar, chidaydi. Molini o‘g‘irlasalar, chidaydi. Ursalar, so‘ksalar, chidaydi. Ammo oqni qora, qorani oq desalar, farishtani „shayton“, shaytonni „farishta deb „isbotlab bersalar“, bunisiga chidashi qiyin...

Bunday paytda so‘nggi ilinj – Ollohdan madad so‘rab, il-tijo qilishdir. Tangrining tarozusi bexato ishlaydi...

1987-yil, mart.

NEOFASHISTLAR

Ko'z o'ngingda ro'y berayotgan adolatsizlikni ko'ra turib bir nima deyolmasang, hech nima qilolmasang, og'ir bo'lar-kan. Yurtimizga ofat oraladi. „O'zbek ishi“, „paxta ishi“ bahonasida minglab odamlar qamoqqa tiqildi. Qatag'on qilindi. Bir qanchasi qiynoq va tuhmatlarga chidolmay o'zini osib o'ldirdi, derazadan tashlab nobud bo'ldi... Qamalganlar orasida el ustida yurgan hurmatli insonlar ham oz emas edi. Shundaylardan biri barcha xo'rliklar-u sitamlarga chidab, uzoq vaqt jallodmisol tergovchilarga „kerakli“ ko'rgazmalarni bermaydi. Oradan bir yil o'tgach tergovchilar stolida „Men falonchidan ellik ming pora olganman“, „Men fismadondan yetmish ming olganman“, „Men fismadonchiga yuz ming pora berganman“ qabilidagi „iqrornomalar“ paydo bo'ladi. Yana o'nlab begunohlarning sho'ri quriydi... Bir kuni o'sha odam badarg'adan qaytib keladi. Aftodahol. Og'ir dardga chalingan... Uch oyning nari-berisida yiqiladi. Hayotining so'nggi lahzalarida o'zi „sotib“, qamalishiga sababchi bo'lgan do'stining o'g'lini chaqiradi.

– Bilaman, otang mendan nafratlanadi, – deydi u. – Biz qadrdon do'st edik. Seni bolaligingdan bilaman. Shuning uchun dardimni senga aytaman. Olisdagi poytaxt qamog'ida bir yil o'tirib, ming bir azobga chidadim. Gdlyan degan jallodning oldindan tayyorlab qo'ygan bironta „pokazaniye“siga qo'l qo'ymadim. Bir yildan keyin menga „svidaniye“ uchun ruxsat berdi. Qizim huquqshunos edi. Yetib bordi. Ko'rishdik. Ancha suhbatlashdik. „Men haqimda kim nima demasin, ishonmanglar, hech qanday gunohim yo'q, hech kimga xiyonat ham qilganim yo'q“, dedim. Qizim dalda berdi. SSSR bosh prokuroriga xat yozgani, uning qabuliga kirmoqchi ekanini, kerak bo'lsa, davlatning eng kattasiga – Kremlgacha bori-shini, tez kunda gunohsizligim isbotlanib, ozodlikka chiqishimni aytdi. Dilim yorishib xayrlashdik. Ertasiga Gdlyan tag'in so'roqqa chaqirdi. Hech gapdan hech gap yo'q, ro'paramga televizor keltirib qo'ydi. „Manavini diqqat bilan tomo-

sha qil!“ deb televizorni yoqdi. Qarasam, qizim xuddi o‘zim o‘tirganga o‘xshash kamera burchagida o‘tiribdi. Sochlari to‘zg‘igan, qo‘llari titrab, nuqul yig‘laydi... „Tanidingmi? – dedi Gdlyan. – Qizing narkobiznes bilan shug‘ullangan. Bir kilo narkotik bilan qo‘lga tushdi. Kamida o‘n yil naqd! Bunisi hali holva! Shartimizga ko‘nmasang, qizingni bir emas uchta retsidivist baravar zo‘rlaydi. Kamera tuynugidan sen tomosha qilib turasan!“ Shu gapni eshitib adoyi tamom bo‘ldim! Bu vahshiylarning qo‘lidan har narsa kelishini bilardim. Shuning uchun har qancha „pokazaniye“ bo‘lsa „tasdiqlash“ga tayyor ekanimni, faqat qizimni chiqarib yuborishlarini so‘radim... Er-tasiga qizim aeroportdan telefon qildi. Toshkentga uchadigan samolyotga chiqarib yuborishayotganini aytdi. Bo‘lgan gap shu. Endi ayt-chi, o‘g‘lim, mening o‘rnimda boshqa odam bo‘lsa nima qilardi?

Bu – jabrdiyyda insonning so‘nggi vasiyati edi...

Gdlyanchilar fashistdan battar! Ular tarix oldida javob berishi kerak!

1988-yil, dekabr.

YAKDILLIK

“Xalq“ degan so‘z bilan „halqa“ degan so‘zda mushtaraklik bor. Qadimda zanjirning quvvatini aniqlash uchun eng o‘jiz halqani sinab ko‘rishar ekan. Negaki, yuzta halqa mustahkam bo‘lgani bilan bittasi nobop bo‘lsa, zanjir xuddi o‘sha yerdan uziladi...

...Bir-biri bilan zanjirdek bog‘langan, orasidan „ola“ chiqmaydigan xalqni yengib bo‘lmaydi.

DARDMAN XULOSALARI

Ertalab turganingda, kunduzi yurganingda, kechasi uxlaganingda hech qayering og‘rimasa, shuning o‘zi baxt!

PROLETARIAT DIKTATURASI

Otam eskicha ilmdan yaxshi xabardor edi: Qur'oni Karimni yoddan qiroat bilan o'qir, ro'zani kanda qilmasdi. Yangicha ilmdan ham xabardor edi. Qo'lidan gazeta tushmas, ichida o'qib, negadir istehzoli kulimsirab qo'yardi.

Beshinchimi oltinchi sinfda o'qirdim. SSSR tarixidan dars tayyorlab o'tirib, „proletariat diktaturasi“ degan so'zni yaxshi tushunmadim.

– „Proletariat diktaturasi“ nima, ada?

– „Proletariat diktaturasimi“? – Otam bir zum o'ylanib qoldi-da, istehzoli kulimsiradi. – Kuzakda keladigan oynachini ko'rgansan-a? Yong'oq xazonchinak bo'lgan paytda keladi. Yelkasida yashik. Yashikda oyna. Og'zida gazit-popiris... Mo'ylovi sarg'ayib ketgan. Har eshik oldiga borib, „ayne-e-e tzatama-a-a-an“ deb baqiradi... „Proletariat diktaturasi“ – shunaqalar Poshsho bo'ladi, degani!

TAMAGIRLIK

Tamagirlik shunday kasallikki, unga yo'liqqan odam borab-bora o'zining xotinini ham birovning qo'li bilan quchoqlagisi keladigan bo'lib qoladi...

JAVOBGAR

Ota uchun bola javobgar emas. Ammo bola uchun ota javobgar! Bola – otani emas, ota – bolani dunyoga keltiradi va tarbiyalaydi...

BOZOR VA MOZOR

Bozorda hayot qaynaydi... Mozor esa marhumlar makoni...

Bozorda shoh – shoh, gado – gado. Mozorda esa shoh-u gado barobar...

Bozorda shovqin tinmaydi. Mozor esa sukunat maskani...
Bozor bilan Mozor, bir-biridan naqadar uzoq...
Lekin...

Aqliraso odam hech qachon Bozorni buzmaydi, Aqliraso odam hech qachon Mozorni ham buzmaydi...

Aqliraso odam qay yurtga bormasin, bozorni aylanadi. Aqliraso odam qay yurtga bormasin, Mozorni ham aylanadi.

Bozor bilan Mozor bir-birdan naqadar uzoq. Bozor bilan Mozor bir-biriga naqadar yaqin!

BAYRAM CHECHAKLARI

Bugun bayram. Ko'chalar gavjum. Sho'x-sho'x kuylar yangraydi. Guras-guras odamlar o'tadi. O'yin-kulgi, shodon shovqin bahor osmonini titratadi.

Shundoqqina yo'lka chekkasida o'tirib olgan bolakay ovozi boricha hayqiradi:

– Gul! Kepqolinglar, gul! Atirgul. Bayram gullari!

Uning oldidagi bir savat gul quyosh parchasidek tovlanadi.

Gullar har xil: oq, qizil, pushti...

Odamlar kelib gul olishadi.

Nariroqda to'ng'arilgan eski paqir ustida o'tirib rediska sotayotgan xotin ora-chora bolaga tanbeh berib qo'yadi:

– Ildachisini berdingmi, A'zam? Pulingga ehtiyot bo'l!

Bolakay hamon hayqiradi:

– Kelinglar! Gul olinglar. Gul!

...Bolalik yillarimni eslayman. To'rt aka-uka edik. Dadam hammamizni baravar kiyintira olmagani uchun, bayramga birimizga yangi do'ppi, birimizga botinka, yana birimizga ko'y-lak sovg'a qilardi. Biz bayram kelishini orziqib kutar, shungacha yangi kiyimlarimizni har kun bir-birimizga ko'z-ko'z qilar, ammo kiymas edik.

Bayram kuni shaharga tushardik. Go'yo hamma bizning yangi do'ppimizga, ko'ylagimizga havas bilan qarayotgandek tuyulardi.

...Bugun bayram. Odamlar guras-guras o'tadi. Chiroyli ki-yingan bolalar shovqin solib yugurishadi.

Gulchi bolakay hamon qichqiradi:

– Gul olinglar, gul!

Boyagi xotin yana tanbeh beradi:

– Pulingga qara, pulingga!

Bugun bayram. Qara, hamma yoq bayram! Sen qachon bayram qilasan, bolajon?! Hoy, pul joningni olgur xotin, ayt, u qachon bayram qiladi?!

MANTIQSIZ MANTIQ

O'ng qo'ling berganini chap qo'ling bilmasin, degan gap bor. Birovga yaxshilik qilib, javobini kutish – tamagirlik.

Shunaqa-ku... Boshiga og'ir kun tushganida yonida turgan, ko'maklashgan, dardiga hamdard bo'lgan odamlarning se-ning boshingga sinovli kunlar tushganda yaqiningga yo'lama-sa, og'ir botmay iloj yo'q. Qiziq, shunday pallada, ko'pincha, sendan biron manfaat ko'rmagan, hatto yetti uxlab tushingga kirmagan odamlar yoningga yetib kelib, suyanchiq bo'ladi.

...Dunyoning ishlarini tushunish qiyin...

MEVALI DARAXT

Mevali daraxt o'ziga ishongani uchun yonidan yangi nihol o'sib chiqsa, quvonadi. To'nka o'ziga ishonmagani uchun niholga g'ashlik qiladi. Biroq u xohlaydimi-yo'qmi, nihol o'saveradi!

OT MINGAN ODAM

Bobotog'ga borganimda qiziq voqea bo'lgan.

Yarim kechagacha cho'ponlar bilan hangomalashdik. Tan-dir tanovul qildik... Mezbolar qop-qora, chayir bir yigitni ko'rsatib, mana shu Bo'rivoy kiyik bolasini qo'li bilan tutib olgan, deganlarida, to'g'risi, ishonmadim. Toshkandan kelgan

„oqbilak“larga nima desang laqillayveradi, deb o‘ylashsa kerak-da. Odam kiyikka yeta olarkanmi?

Shunaqa-ku, ertasiga... Hammamiz otliq, yanayam teparoq yaylovga yo‘l oldik. Ancha yurdik. Bir mahal belga uradigan o‘tloq o‘rtasidagi „qora uy“ oldiga kelib hamma otdan tusha boshladi. Men ham o‘zimni yerga tashlagan edim, chap oyog‘im uzangiga qisilib qoldi. Men uchun bu kulgili holat edi. Qo‘lim yerda. Oyog‘im uzangi bilan ot qorni orasiga qisilib qolgan. Harchand uringanim bilan chiqarolmayman. Kulib yubordim.

Qarasam, otdan tushgan mezbbonlar turgan joyida qotib qolibdi. Hammasining ko‘zida dahshat... O‘ttiz qadamcha narida turgan Bo‘rivoy, ishonsangiz, to‘rt hatlashda tepamga yetib keldi. Otimning jilovini mahkam changalladi. Shu orada boshqalar ham kelishdi. Oyog‘imni uzangidan ajratib, turg‘azib qo‘yishdi. Yo‘l bo‘yi jimgina kelgan ot esa, birdan quloqlari chimrilib, kishnab yubordi. Bo‘rivoy jilovni qo‘yib yuborishi bilan dumini gajak qilgancha, duch kelgan tomonga yugurib ketdi.

Men hamon hech nimaga tushunmay turardim.

– Bir o‘limdan qoldingiz, aka! – dedi Bo‘rivoy hansi-rab. – Oyoq uzangiga qisilib qolsa, ot hurkadi. Hurkdimi – tamom! Osilib qolgan odamni tepib, yuguraveradi. Odam tepki yeb, toshlarga urilib, bir xalta etga aylanadi... Yaxshiyam vaqtida ulgurdik...

Siyrak soqolli kekxa cho‘pon esa yelkamga qoqdi.

– Xudoyg‘a bir yozg‘aning bor ekan, ulim! Otqa minuvdan oldin tushuvni o‘ylab qo‘yuv kerak...

ERK

Inson tabiati shu: hamma erkni orzu qiladi. Hamma ozodlikka intiladi. Shunaqa-ku...

...Hech o‘ylab ko‘rganmisiz? Nima uchun Yer kurrasi o‘z o‘qi atrofida nuqul bir tomonga qarab aylanadi? Bugun bir tomonga, ertaga boshqa tomonga aylansa, nima bo‘lardi?

Nima uchun yer o'z o'qi atrofida 24 soatda bir aylanadi? Bugun 24 soatda, ertaga 30 soatda aylansa nima bo'lardi?

Nima uchun Zamin Quyosh atrofini uch yuz oltmish besh kun-u olti soatda bir marta aylanib chiqadi? Bir yil uch yuz oltmish besh kun-u olti soatda, ikkinchi yili ikki yuz kunda aylansa nima bo'lardi?

Nima uchun yer kurrasi har yili 22-dekabrda Quyoshga eng yaqin masofaga boradi, 22-iyunda Quyoshdan eng uzoq masofaga ketadi? Shundayam keragidan ortiq yaqin ham bormaydi, keragidan ortiq uzoq ham ketmaydi?

Bu qonunlarni, aniqrog'i, qonuniyatlarni kim yaratgan?

Alloh emasmi?

Inson esa Allohning bandasi emasmi?

Mutlaq erkni orzu qilish Tangriga ham xush kelmaydi...

ILK MUHABBAT

Ilk muhabbat bahor osmonidagi bulutga o'xshaydi. Op-poq. Pokiza. Shaffof... Na qo'lingiz bilan tutasiz. Na ortidan yugurib yetasiz... Shamol uni qayoqqa olib ketishini ham bilmaysiz...

Birinchi muhabbat ko'pincha natijasiz tugashi, balki, shundandir...

SINOV

Bir narsani ko'p kuzatdim. Ona ovqatga o'tirgan zamon chaqaloq yig'layveradi. Keksalar, bunaqa paytda bolani shayton chimchilaydi, deydilar. Bilmadim... Xudoning o'zi kechirsin-ku, menimcha, gap shaytonda emas. Bu – Tangrining ona mehrini sinash usullaridan biri bo'lsa ajabmas...

SHAM YONMASA...

Erkak bilan ayol munosabatida aybni nuqul erkakdan izlash insofdan emas. Sham yonmasa, parvona yaqin kelmaydi...

QIRQ JON

Xotin kishining joni qirqta bo'ladi, desalar ajablanmang. Negaki u bitta jonni o'ziga olib qolib, o'ttiz to'qqiztasini farzandlariga beradi...

SODDA VA BUYUK

Qadimgi musavvirlar farishtani go'dak qiyofasida tasvirlagani bejiz emas. Bola shu qadar soddaki, biz uning darajasiga tusha olmaymiz. Bola shu qadar buyukki, biz uning darajasiga yetolmaymiz!

QO'G'IRCHOQ

Bu odam loydan yasalgan qo'g'irchoqqa o'xshaydi. Zamon sal o'zgarsa, boshidan jinday suv quyadi-da, loyini iylab-iylab, o'zini qaytadan yasab, boshqa qiyofaga kirib oladi...

Qattiqroq yomg'ir yog'sa, balchiqqa aylanib ketadi-yov!

AQL VA MANSAB

Aql bilan mansabga erishish mumkin. Mansab bilan aqlga erishib bo'lmaydi.

KOMMUNIZM

– Jannat bilan kommunizm orasida farq bormi?

– Bor! Jannatdan hech kim qaytib chiqmaydi. Kommunizmga hech kim yetib bormaydi!

YEB TO'YMAGAN – YALAB TO'YMAS

Qadim zamonda ko'zi ojiz odam bo'lgan ekan. Albatta, ko'zi ojizlik ayb emas... Xullas, o'sha odam tirikchiligi tang ahvolda qolgach, o'ziga o'xshash so'qir bir tilanchiga shogird tushibdi. Gadoylik hunarining sirini o'rgatishni so'rabdi.

– Bu hunarning uchta qoidasi bor, – debdi ustoz. – Qayerda bo'lsa ham, qancha bo'lsa ham, kimdan bo'lsa ham olaverasan!

Oradan ko'p yillar o'tibdi. Ustoz tilanchi hammomning isiq xonasida mudrab o'tirsa, yonbosh tomondan ovoz kelibdi:

– Xayr qili-i-ing!

– Esing joyidami? – debdi ustoz tilanchi. – Hammomda ham sadaqa so'raydimi?

– Qayerda bo'lsa ham! – debdi boyagi ovoz.

Ustoz tilanchining achchig'i chiqibdi.

– Qanaqa betamizsan, yalang'och odamda pul nima qilsin?

– Qancha bo'lsa ham!

Ustoz tilanchi shogirdini ovozidan tanib qolibdi.

– Hoy, badbaxt! Kelib-kelib o'z ustozingni shilasanmi?

– Kimdan bo'lsa ham! – debdi shogird tilanchi...

Albatta, poraxo'r tilanchi emas. Poraxo'r avvaliga o'zini tiyib yuradi. „Insof“ bilan oladi. Ammo bora-bora qayerda bo'lsa ham, qancha bo'lsa ham, kimdan bo'lsa ham olishga o'rganadi. Va... oxiri hammomga yalang'och kiradi...

Tag'in kim bilsin... Qarib-chiriguncha umrguzaronlik qiladiganlari oz emas shekilli.

CHIROQ KO'TARGAN ODAM

Haqgo'y – qorong'ida chiroq ko'tarib borayotgan odamga o'xshaydi. Uning chirog'i olamni munavvar qilmasligi mumkin. Biroq dillarga dalda beradi, umid uyg'otadi... Haqgo'y olis-yaqindan ko'rinib turishi – shundan.

Afsuski, chiroq ko'targan odam ko'p qoqiladi...

ODAM ATODAN QOLGAN UDUM

Sevgi izhor qilayotgan erkak soqov bo'lsa ham bulbuligo'yoga aylanib ketadi. Ammo aytganlarini tezda unutadi.

Izhori-dilni tinglayotgan ayol bulbuligo'yo bo'lsa ham soqovga aylanib qoladi. Ammo eshitganlarini hech qachon unutmaydi...

„AFLOTUN BO‘PKET-E“

„Qaysi yurtda qonunlar hokimlar ustidan hukmron bo‘lsa, hokimlar esa qonunga qul bo‘lsa, o‘sha yerga Xudoning ne‘matlari yog‘ilib turadi!“

Bu gapni Aflotun yozgan. „Qonunlar“ degan kitobida. Bundan ikki ming to‘rt yuz yil avval!

Odamlar birovga qoyil qolsa, „Aflotun bo‘pket-e!“ deb xitob qilishi bejiz emas-ov...

BARDOSH

Keksalarni, uzoq umr ko‘rgani uchungina emas, hayot sinovlariga uzoq bardosh bergani uchun ham hurmat qilmoq kerak!

HAMMA ONA – BIR ONA

Amerika bilan O‘zbekiston orasi o‘n besh ming chaqirim. Avstraliya bilan Kanada orasi yigirma ming chaqirim. Ammo amerikalik senatorning xotini o‘z farzandini o‘zbekistonlik dehqonning xotinidan kamroq yaxshi ko‘rmaydi. Avstraliyalik aborigen ayol o‘z farzandini kanadalik millioner ayoldan ko‘proq yaxshi ko‘rmaydi.

BUZILGAN NIKOH

Uyni qonuniy bo‘lashdingiz...

Mol-mulkni qonuniy bo‘lashdingiz...

Muhabbat bo‘laklandi...

Sadoqat bo‘laklandi...

Bola-chi? Bolani qaysi qonun bilan bo‘lashasiz? Onasi bilan bo‘lsa, otasiz qolsa. Otasi bilan bo‘lsa, onasiz qolsa... Yaxshisi, uniyam ikkiga bo‘ling! Bir nimtasi – erga! Bir nimtasi – xotinga!

Qani ko‘taring boltani, bolaning uvoli tutgurlar!

TIRIK MURDA

U xo'-o'-o'p o'qimishli, xo'-o'-o'p bilimdon, xo'-o'-o'p olim odam. Faqat bitta „juz'iy“ kamchiligi bor: chin dildan kulolmaydi, chin dildan yig'lolmaydi...

TOMSUVOQ

Qishloqda kuz pallasi tomsuvoq qilish udumi bo'lardi. Uning yozilmagan qoidasi bor. Birinchidan, hech kim tomini yolg'iz o'zi suvamaydi: hamma hasharga keladi. Ikkinchidan, beva-bechora, qo'li qisqa xonadonning uyi eng avvalo tomsuvoq qilinadi. Keyin, navbatma-navbat davom etaveradi...

O'qituvchimizning hashariga, ayniqsa, ko'p odam yig'ildi. Uyi katta yo'l yoqasida edi. Shundoq ko'cha chetidan loyxandaq qazilgan ekan. Somon, katta yo'lining ko'pchib yotgan tuprog'iga qovushib, obdan yumshabdi. O'qituvchimizning Azim aka degan qo'shnisi ishboshi bo'ldi. Birov xandaqqa tushib loy solib berib turibdi, birov paqirlab loy tashiydi, yana birov tomda turib, ilgak bilan tortib oladi, boshqasi hafsala bilan suvaydi...

Erta peshindayoq hamma ishni qoyil qilib tashladik. Hovli o'rtasidagi tut tagida ovqatlanib o'tirsak, o'qituvchimizning keksa onasi kelib qoldi (Keyin eshitsak, bir hafta avval ko'zi yorigan qizinikiga ketgan ekan).

Kampir hassasini do'qillatib, to'ppa-to'g'ri o'qituvchimizning oldiga bordi.

– Nima qilding?! – dedi o'g'lining salomiga alik ham olmay. – Nima ish qipqo'yding?!

Hammamiz hayron bo'lib qoldik. Muallim o'quvchilari-ning oldida, ayniqsa, mulzam bo'ldi shekilli, qizarib ketdi.

– Nima qipman, oyi? – dedi ko'zlarini pipirratib.

– Dard! – kampir hassasi bilan yerni nuqidi. – Sanga qachon aql kiradi, nodon bola! – Keyin Azim akaga yuzlandi. – Bu-ku ahmoqlik qilishga qipti, siz qayoqda edingiz? Nega ko'chadan loy qildilaring?! Ko'chaning tuprog'iga tegib

bo'ladimi, nobakor! Ko'pchilikning haqi-ku, bu! -- Bir zum harsillab turdi-da, to'satdan yig'lab yubordi. -- Man yurtning haqiga suvalgan tom tagida turmayman! -- Shunday dedi-yu, supa labiga borib, ters o'tirib oldi...

...Hammamiz qaytadan tomga chiqdik... Suvoq qilishdan ko'ra loyni ko'chirish qiyin bo'larkan. Bitta qoldirmay, qiritishlab, tomdan tushirdik. Paqirlab tashib, ko'chadagi loyxandaqni to'ldirib qo'ydik...

...Oradan yillar o'tib, kampir ko'z yumganida tumonat odam uni o'sha ko'chadan so'nggi manziliga ko'tarib bordi...

Ko'cha tuprog'i iliq edi... Mayin edi...

HAR TO'KISDA – BIR AYB

Rostgo'y odamning bitta ojizligi bo'ladi: uni aldash oson.

ILTIFOT

O'zi uchun iltifot tilagan – gado. O'zgalar uchun iltifot tilagan – yarim podsho.

DO'ST

Do'st degani daraxt yaprog'iga o'xshaydi. Bahor chog'i – behisob. Kuz kelganda – sanoqli. Yoshlik chog'i – behisob. Keksayganda – sanoqli...

ITBOZGA „EHTIROM“

Sho'ro zamonida qorga yozib, oftobda quritilgan va'dalar anchagina edi. Masalan, sobiq Ittifoqdagi barcha millatlar teng huquqli, bir xalq ikkinchi xalqni kamsitishi mumkin emas...

Chiroyli shiorlar! Shunaqa-ku... Hamma millatlar teng, ammo shoir zoti borki, yilda aqalli bir marta „u yoqqa“ ta'zim qilib, aqalli ikki satr hamd-u sano bitmasa, kosasi oqarmaydi. Goh oshkora, goh yashirin shovinizm bo'lib turadi-yu,

ko'rib – ko'rmaganga solasan. G'iring desang, o'zingni „mil-latchi“ga chiqarib, kuningni ko'rsatadi...

Saksoninchi yillari qo'limga „Klub slujebnogo sobako-vodstva“ degan kitob tushib qoldi. 1979-yili Moskvadagi DOSAAF nashriyotida chop etilgan kitob. E'tirof etish ke-rak. Kitob mualliflarining bag'oyat tajribali itshunos ekan-ligi ko'rinib turardi. Bilasiz, it – inson do'sti. Sharq she'ri-yatida ham it vafo ramzi sifatida ko'p chiroyli tasvirlangan. Bu kitobchada itvachchani qanday boqishdan tortib, qanday cho'miltirishgacha, it zotini qanday aniqlashdan tortib qaysi soha bo'yicha „mutaxassis“ qilib tarbiyalashgacha – hammasi bayon etilgan. I. Duxnovskiy degani esa „Itlarga qanday laqab qo'yish kerak?“ sarlavhali kattagina maqolasi bilan chiqqan. Maqolada ko'p jo'yali fikrlar bor. Duxnovskiy itga inson is-mini laqab qilib berish to'g'ri emasligini ta'kidlaydi. Yaxshi-si, hayvonlar nomi, tabiat hodisasi yoki jo'g'rofiy nomlarni tanlagan ma'qul. Masalan, Bo'ron, Momaqalldiroq, Tayfun, Kazbek, Don, Amur, Bo'ri, Olmaxon degandek...

Muallif shu tarzda itlarga qo'yiladigan laqablar ro'yxati-ni davom ettiradi: Akbar, Alisher, Anvar, Arab, Asqar, Bek, Botir, Jo'ra, Komila, Lola, Muxtor, Naim, Nodir, Nargis, No-dira, Umar, Padar, Rafiq, Sadir, Sulton, Tohir, Toyir, Haydar, Hasan, Shayx, Amir, Mayna va hokazo... Ana, sizga itlarga mo'ljallangan „odam emaslar“ nomi! Xohlaganingizni tanlab olavering! Itingiz erkak bo'lsa – „Alisher“, urg'ochi bo'lsa – „Nodira“!

Mayli, Duxnovskiy degan kimsaning itdan boshqa tash-vishi bo'lmay qo'ya qolsin. Ammo o'sha kitobni minglab nusxada chop etgan noshirlar ham shunchalik it bilan hamto-voqmi? Nahotki, ular Alisher Navoiydek daho shoirni bilmay-digan darajada notavon bo'lsa? Umar Hayyom degan buyuk zot nomini eshitmagan bo'lsa? Muxtor Avezov qozoq xalqi-ning mashhur adibi ekani, o'zbek shoirasi Nodira butun bir xonlikni tebratgan davlat arbobi bo'lgani nahot qulog'iga ham chalinmagan bo'lsa?! Buni boshqa xalqlarni haqorat qilish – shovinizm demay, nima deb atash kerak?!

„Do‘stlik hurmatdan boshlanadi“ degan achchiq va iz-tirobli maqola shu misol bilan boshlangan, unda markaziy nashrlarning O‘zbekiston ustidan tog‘ora-tog‘ora mag‘za-va ag‘darayotgani isbotlab berilgan edi. Uning bir nusxasi-ni DOSAAF nashriyotiga yubordim. Tabiiyki, javob berishni ham lozim topmadilar. Maqola o‘zimizdagi gazetalarda bosil-di, kitoblarga kiritildi.

Baribir, Duxnovskiy kabi itfe‘llar qilmishi ko‘nglimning bir chetida ishtiboh bo‘lib yotar edi...

Oradan bir-ikki yil o‘tgach, dilxiralik birdan tarqab ket-di. O‘lis tog‘ qishloqlaridan biriga borgan edim. Notanish bir kishi uyiga taklif qildi. Maktab o‘qituvchisi ekan. Bir piyola choy ichib ketmasam, qattiq ranjishini aytdi. Turfa xil meva-lar g‘arq pishib yotgan keng sahnli hovliga kirishimiz bilan etak tomondagi molxona devori tagida yotgan, quloq-dumi kesilgan it vajohatli akillab qoldi. Mezbon itga hayqirdi: „Yot, Duxnovskiy!“, „O‘chir ovozingni, Duxnovskiy!“ It norozi al-fozda g‘ingshib, nari ketdi.

Beixtiyor kulib yubordim... „Bunaqa laqabni qayerdan ol-dingiz?“ desam, „Sizning kitobingizdan“, dedi. Mezbonning aytishicha, shu qishloqning o‘zida oltita „Duxnovskiy“ bor ekan!

SHUKR QILGAN...

Bir sinfdoshim bor edi. Otasi „katta joy“da ishlar, badavlat yashashardi. Mahallada birinchi bo‘lib televizor olishgandi. Sinfdoshim yaxshi o‘qirdi. Yettinchi sinfni bitirgan kuni mo-totsiklli bo‘ldi. Maktabni oltin medal bilan tugatdi.

Yillar o‘tdi. Bir kuni ko‘rishib qoldik.

– Ishlar qalay? – desam, zarda bilan qo‘l siltadi:

– Rasvo! Domlam o‘lgudek maraz! Kandidatlik ishimni cho‘zib yotibdi.

Yillar o‘tdi. Tag‘in ko‘rishdik.

– Ishlar qalay?

– Rasvo! O'g'lim ko'p ichadi. Kecha yap-yangi mashinani pachag'ini chiqarib keldi!

Yillar o'tdi. Yana ko'rishdik.

– Ishlar qalay?

– Rasvo! Qizimning turmushi notinch. Qaynonasi yomon. Sudlashmoqchiman.

Yillar o'tdi. Sinfdoshim betob deb eshitdim. Shifoxonaga borsam, rangi bir holatda yotibdi.

– Ishlar qalay?

– Rasvo! Qand kasali degan palakat adoyi tamom qildi. O'lib-o'lmayman, tuzalib-tuzalmayman!

Tavba deb gapiray-ku, farishtalar omin, degan ekanmi, uzoqqa bormadi, bechora...

Yana bir sinfdoshim bor edi. Otasi urushdan yarimjon bo'lib qaytgan, to'kilib ketay deb turgan kulbada turishardi. Yaxshi o'qirdi. Lekin medalga „ilinmadi“.

Yillar o'tdi. Bir kuni ko'rishib qoldik.

– Ishlar qalay?

– Xudoga shukr, zo'rman! Mebel fabrikasida ishlayapman. Kunduzi duradgorlik qilaman. Kechasi uch kunda bir qorovulman. Yaqinda velosiped oldim.

Yillar o'tdi. Tag'in ko'rishdik.

– Ishlar qalay?

– Xudoga shukr, zo'rman! O'g'lim o'qishni bitirib, chet elga ishga ketdi.

Yillar o'tdi. Yana ko'rishdik.

– Ishlar qalay?

– Xudoga shukr, zo'rman! Qizim farzand ko'rdi. Nevaramga beshik olishga ketyapman!

Yillar o'tdi. Sinfdoshim betob deb eshitdim. Xuddi o'sha, boshqa sinfdoshim yotgan shifoxonada ekan. Rangi bir holatda.

– Ishlar qalay?

– Xudoga shukr, zo'rman! Buyrak jinday shamollabdi. Bergan dardiga shukr!

Yaqinda uni tag'in ko'rdim.

– Ishlar qalay'?

– Xudoga shukr, zo'rman! To'ng'ich nevaramning bo'yi cho'zilib qoldi. Xudo hohlasa, besh-olti yilda nevara kuyov ko'raman. To'yga borasan-a?!

YO'L BO'YIDAGI DARAXT

Katta yo'l bo'yida daraxt o'sardi... Ittifoqo, uning tagiga bir yo'lovchi keldi. Kun issiq, yo'lovchi charchagan edi. Daraxt soyasida o'tirib dam oldi...

Yo'lovchi ochiqqan edi. Qarasa, daraxtda mevalar pishib yotibdi. U daraxtga chiqishga erindi: tosh otdi. Mevalar duv to'kildi. Yo'lovchi to'ygunicha yedi...

Manzil olis edi. Yo'lovchi daraxt shoxini sindirib, tayog yasadi...

Keyin... zahartang qilib qoldi. Yo'lovchi daraxt panasiga o'tdi...

So'ng... Yo'liga ketdi...

Daraxt boshqa yo'lovchini kuta boshladi...

Bu daraxtning nomi – Yaxshilik edi...

BAQACHORSUNING „GO'JA OSHI“

Bundan ancha avval televideniyeda „Bahs“ ko'rsatuvi bo'lardi. Non uvolidan qo'rqish, oilani muqaddas sanash, ba'zi sohalaridagi oshna-og'aynigarchilikka chek qo'yish zaruratiga oid, ma'naviy qadriyatlar haqidagi oshkora bahslar ko'pincha to'g'ridan to'g'ri efirga uzatilar, shundan bo'lsa kerak, „Bahs“ning muxlislari ko'p, ayrim ko'rsatuvlarga minglab xatlar kelardi.

Qish kunlarining birida „Bahs“da faol ishtirok etuvchilardan bir guruhini tomoshabinlar bilan uchrashuv o'tkazish uchun, Qo'qonga taklif qilishdi! „Ulfati chor“ bo'lib, poyezdda o'tirdik-da, qaydasan Qo'qon, deb jo'nadik. Yoshi ulug'i-

miz – mashhur folklorshunos olim Malik Murodov. Xalq og'zaki ijodining bebaho durdonalarini umr bo'yi to'plagan atoqli olim Muzayyana Alaviyaning shogirdi Malik Murodov o'z sohasining chuqur bilimdoni, nihoyatda dilkash, bag'ri keng inson edi. Malik aka bilan Qurama tog'laridan tortib Muborak cho'llarigacha ko'p joylarda bo'lganmiz. Hamma yerda bu insonni samimiy hurmat bilan qarshi olishganini ko'rganman. Yana bir do'stimiz – taniqli shoir To'lqin Imomxo'jayev bilan universitetda ketma-ket o'qiganmiz. To'lqin akaning o'zi ham, she'riyati ham beg'ubor va samimiy edi. Yana bir olim – G'affor Mo'minov Hamza, Oybek, Mirtemir domlalar haqida ko'p kitob va ilmiy maqolalar yozgan muloyim tabiatli inson edi.

Xullas, to'rtovlon „ulfati – chor“ bo'lib yo'lga chiqdik.

Poyezd Qo'qonga saharlab kirib borarkan, shunda bir masalada xomlik qilganimizni angladik. Uchrashuv soat o'n birga belgilangan. Biz esa poyezdda kelishimizni aytmaganmiz. Bu yoqda sovuq qaqshatib turibdi, u yoqda kechasi deyarli uyqu bo'lmagan. Ustiga ustak, boshlar „gum!“. Shunda Malik Murodovdan jo'yali maslahat chiqdi:

– Yuringlar, Baqachorsuga borib, go'ja oshi ichamiz! Ham ichimizga issiq kiradi, ham boshni „davolaymiz“. Qo'qonda go'jani boplaydi!

Baqachorsu bozori unchalik uzoq emas ekan. Chindan ham sahar mardondan bozor gavjum, shovqin-suron... „Go'jani qayerda sotadi?“ desak, hamma yelka qisadi. Shu payt o'rta bo'yli, tiniq yuzli bir yigit ro'paramizdan chiqdi-yu, ming yillik qadrdondek hammamiz bilan quchoq ochib ko'rishadi. „Bir piyola choy ichib ketish“ga undadi. Malik aka imo qilgan edi, „dardimizni“ tushuntirdim.

– Choy shart emas, ukajon, bir qoshiqdangina go'ja ichmoqchi edik...

– Bizda-da, o'sha sizlar so'ragan taom! – Yigit shunday dedi-da, yap-yangi „Jiguli“ mashinasini ro'para qildi. To'rtovimizni o'tqazib oldi.

Aniq ko‘z o‘ngimda turibdi. Torgina, ammo nihoyatda ozoda, qorlari kurab bir tup azamat daraxti tagiga uyib qo‘yilgan hovliga, so‘ng did bilan bezatilgan, isiriq hidi anqib turgan shinam xonaga kirdik. Mezbon bir zumda dasturxonni to‘ldirib tashladi. Hech fursat o‘tmay issiqqina mastava ham keldi. Malik aka esa mastavani maqtab-maqtab icharkan, „ko‘rasizlar, Qo‘qonning go‘jasi bundan ham zo‘r bo‘ladi“, deydi...

Shunda mezbon meni sekin imladi. Yo‘lakka chiqqanimizda so‘radi:

– Domla, „go‘ja“ deb nimani aytyapsizlar?

– Bo‘ldi, kerakmas, ukajon! – desam ham baribir unamadi. Shunda tushuntirdim:

– Oq jo‘xorini tuyib qilinadigai taom bor-ku, o‘shani ay-tishyapti.

Mezbon samimiyat bilan qotib-qotib kuldi.

– „Ko‘cha osh“ demaysizmi, domla! Bizda uni „ko‘cha osh“ deyдилar!

E’tiroz bildirishimizga qaramay, birozdan keyin xuddi o‘sha Malik aka maqtagan „go‘ja“ ham muhayyo bo‘ldi...

Qizig‘i shundaki, mezbon qo‘yarda-qo‘ymay o‘zining do‘koniga olib kirdi. O‘sha paytda udum bo‘lgan sanoat mollari do‘konida mudir bo‘lib xizmat qilar ekan. Ajablanarlisi, har birimizga bir kiyimlik atlas o‘rab berdi. Pulini bersak, „Qo‘qonliklardan toshkentlik yangalarga sovg‘a“, deb turib oldi... Undan ham qizig‘i shu bo‘ldiki, ismi sharifini so‘rasak qat‘iyan bosh chayqab, aytmadi:

– Toshkentga borganda o‘zim sizlarni topib olaman, Xudo xohlasa, aka-uka bo‘lib qolamiz.

...Oradan ancha yillar o‘tgach, ustoz Ozod Sharafiddinov bilan Qo‘qon yaqinidagi Rapqon sihatgohida yoz pallasi oilaviy dam oldik. Shu bahona qo‘qonlik yana bir adabiyot muxlisi Oxunjon aka bilan qadrdon bo‘lib ketdik. Bir gal Oxunjon akaga bizga shuncha himmat ko‘rsatgan o‘sha yigit haqida so‘zlab berdim. Ikkalamiz uni izlab Baqachorsu bozorini aylandik. Bozor hamon gavjum, do‘konlar yanayam ko‘paygan

edi. Biroq eski birodarimizni topolmadik. Oxunjon aka baribir uni izlab topishga va'da berdi...

Yana talay fursat o'tgach hushxabar aytdi:

– O'sha yigitni topdim! Ismi Solijon ekan. Ishlari zo'r! Hammangizga salom aytdi...

Iste'dodli adib va kinorejissyor Uchqun Nazarov bir vaqtlar Qo'qon teatrida bosh rejissyor bo'lib ishlagan va bu shaharning odamlari haqida shunday degan edi:

– Qo'qonliklar oxirgi ko'ylagini sotib bo'lsa ham mehmonning ko'nglini olmasdan qo'ymaydi! Dunyoda qo'qonliklarday mehmonnavoz xalq yo'q!

„Baqachorsu“ hangomasi, notanish qadrdonimiz Solijon bu fikrni to'liq tasdiqlaydi.

QQSOQOL „GENERAL“

(Haydovchi hangomasi)

– O'tiring, aka! Hangomalashe-e-eb ketamiz! Shu jiyrontoyimning yoshiyam o'ttizdan oshdi-yov! Kunimga yarab turibdi, tirikchilikning aybi yo'q. Ishdan bo'sh paytimda yo'lga chiqaman. Bir zamonlar bitta taksi to'xtasa, o'nta odam yugurib borardi. Hozir bitta odam qo'l ko'tarsa, o'nta mashina g'iyqillab to'xtaydi. Sho'piralar orasida „Kliyentimni obqo'yding“ deb yoqa bo'g'ishadiganlari ham bor! „Hoy, baraka topkur, karvon ko'p, rizqi boshqa, o'lar yerdamisan“, desangiz, „Nasihatingni ukangga qil“, deydi. Voy, tavgandan ketay!

Mol bozor kunlari Sho'rabozorga tushib turaman. Orasi yaqin. Qo'y-po'y xarid qilganlarni eltib qo'ysam, harna besh-o'n so'm tushadi, nasibaga yarasha...

Bir kuni saharlab bozorga bordim. Bahor edi. Shivalab yomg'ir yog'ib turibdi. Jiyrontoyini to'xtatib, razm solsam, daraxt tagida bir chol turibdi. Bozordan xarid qilgan qo'yining arqonini ushlab olgan. Cholning oldiga hali u sho'pir boradi, ikki og'iz gaplashadi-da, burilib ketadi. Hali bu sho'pir boradi, qo'l siltab nari ketadi. Oxiri men ham bordim. Odatda,

yo'lovchi „Falon joygacha qancha so'raysiz“, deb aniqlashtirib oladi. Sho'pir kira haqini aytadi. Bir xillari bor, otasining xunini so'raydi-da, „Kami bor“ deb ham qo'yadi. Bozordagi chayqovchi bo'p ket-e, shovvoz!

Xullasi kalom, yaqin borib salom berdim.

– Xizmat, otaxon, qayerga oborib qo'yay? – desam, chol negadir bosh chayqadi.

– Aytganim bilan baribir obormaysan, sho'pir bolam, – dedi.

Hayron bo'ldim.

– Nega obormas ekanman? – desam, kuldi.

– Negaligi shuki, qo'y xarid qilaman, deb bir tiyin pulim qolmadi, – deydi.

– Bo'pti, otaxon, uyingizga borganda hisob-kitob qilave-ramiz, – degan edim, bosh chayqadi.

– Ilojim yo'q. Uydagilarning biri ishga, biri o'qishga ketgan. Kampirimda xemiri yo'q... ammo uyim yaqin. Rozi bo'lib, tekinga oborib qo'ysang, duo qilaman, – dedi.

Qarab tursam, cholning yuzida nur bor. Yolg'ondan hazar qilishi ko'rinib turibdi. „Savob ham kerak-ku“, dedim o'zim-ga o'zim. Baribir shahar tomon yuraman. Yo'l usti ekan, tash-lab o'ta qolay dedim-da, ikkovlashib qo'chqorning oyog'ini juftlab bog'lab, bagajnikka soldik.

Yo'l-yo'lakay gurunglashib ketdik. Chol yaqinda evarali bo'lgan ekan. Buning ustiga, Navro'z bayrami kelyapti. Shu-ning uchun mahalla-ko'yni yig'ib izdihom qilmoqchi ekan. Oqsoqolning uyi chindan ham uzoq emas ekan: narisi bilan to'rt chaqirimcha. Zum o'tmay manzilga yetib keldik. Chol boloxonali uyning darvozasidagi qo'ng'iroqni bosishi bilan ichkaridan yarashqli kiyingan o'ttiz-o'ttiz besh yoshlardagi yigit chiqdi. Avval oqsoqolga, keyin menga salom berdi. Ta-voze bilan qo'shqo'llab ko'rishdi.

– Menga qara, datsent! – dedi chol zarda bilan. – Anavi qo'yning oyog'ini yechgin-da, hovlidagi tutga arqonlab qo'y! Bo'l tez!

Yigit „Xo‘p bo‘ladi, otajon“, deb mashina tomon yugurdi. Ikkovlashib qo‘yni tushirdik. Yigit qo‘y yetaklab ketayotgan edi, chol tag‘in o‘sha zardali ohangda so‘radi:

- Akang qani?
- Uydalar, – dedi yigit.
- Tez chiqsin baqqa!

Yigit „xo‘p bo‘ladi, otajon“, degancha qo‘yni sudragudek bo‘lib hovliga kirib ketdi.

– Bunisi – domla, – dedi oqsoqol tushuntirib. – Institutda dars beradi.

Chol gapini tugatmasidanoq ichkaridan militsiya kiyimini kiygan podpolkovnik chiqib keldi. U ham xuddi ukasiga o‘xshab salom berdi. Ikkalamiz bilan qo‘shqo‘llab ko‘rishdi.

– Endi bizga ruxsat, otaxon, – degan edim, chol „shoshmay tur“, deb imo qildi-da, podpolkovnikka buyurdi:

- Qani, „qashlanmaysanmi“, nachaynik?
- Xo‘p bo‘ladi, otajon, qancha kerak? – dedi podpolkovnik cho‘ntagidan hamyon chiqarib.

– Yigirma ming!

– O‘g‘li ming so‘mliklardan kerakligini sanab cholga uzatgan edi, oqsoqol jerkib berdi:

– Mengamas, sho‘pir yigitga ber!

– Xo‘p bo‘ladi, otajon! – podpolkovnik shunday deb, pulni menga cho‘zdi. Hayron bo‘pqoldim.

– Otaxon, – dedim tushuntirib. – Boshida kelishganmiz: pul kerakmas, duo qilsangiz bo‘ldi.

– Duo ham qilaman. – Cholning chehrasi yorishdi. – Sen buning savlatiga parvo qilma, – dedi o‘g‘lini ko‘rsatib. – Bu padpalkovnik bo‘lsa, men generalman! Bu xonadonning lashkarboshisi man bo‘laman!

Podpolkovnik pul uzatgan ko‘yi jilmayib turar, men bo‘lsam, kira haqini olishni ham, olmaslikni ham bilmay garang-sib qolgandim.

– Olaver, akangniki tavarruk, – dedi chol. So‘ng bir zum sukut saqladi-da, tushuntirdi.

– Hali bozorda pulim yo‘q, deganim bejiz emasdi. Qani, ko‘ray-chi, odamlarda insof, himmat, birovning hojatini chiqarish degan narsalar bormi, bor bo‘lsa kimda, shuni bilmoqchi edim. Otangga rahmat, sho‘pir bolam! Sendaqalar borligiga shukr!

– Baribir, bu pul – ko‘p, – dedim rostini aytib.

– Ishing bo‘lmasin, – deya chol siltab tashladi. – Kam desang, akang yana qo‘shadi.

Podpolkovnik birpas tursa, kira haqi „bolalab“ ketishini bildi shekilli, pulni cho‘ntagimga solib qo‘ydi.

– Mana endi duo qilaman! – dedi chol qo‘l ochib. – Topgan-tutganingga baraka bersin! Ulovingni tagidan doim shamol o‘tib tursin, sho‘pir bolam! Har xil balolardan O‘zi asrasin. Sen ham menga o‘xshab, manavi akangga o‘xshab, pir-u badavlat bo‘lib yurgin!

Mashina tomon yurgan edim, chol o‘g‘liga tayinladi:

– Menga qara, nachaynik! Shu mashinani nomirini yozib ol! Yigitlaringga ayt: hech kim hech qayerda to‘xtatmasin, uqdingmi?

– Xo‘p bo‘ladi, otajon! – dedi podpolkovnik.

...Cholning o‘g‘li chindan ham DAN sohasida ishlaydimi-yo‘qmi, unisini bilmadim-u, o‘shandan beri mashinamni biron joyda to‘xtatishgani yo‘q. Hatto bir-ikki marta ko‘cha chetida turgan inspektor yigitlar menga chest berganini ham ko‘rdim!

NE‘MAT

Ayollar! Yig‘lab ko‘nglingizni bo‘shatishdek ne‘matni ato etgani uchun Yaratganga shukronalar qiling!

„YOLG‘ONCHI“ QOP

Bozor gavjum. Keksa dehqonning sabzisiga xaridor bo‘ldim. Mushak sabzi. Nokdek yaraqlab turibdi. Mendan oldin

kelgan shlyapali xaridor savdolashguncha poylab turdim. Shlyapali sabzini qopi bilan oladigan, dehqon narxni tushiradigan bo'ldi.

– Manavi qop necha kilo chiqadi? – dedi xaridor bo'g'ziga to'ldirib, ustiga sabzi bargi solingan qopni ko'rsatib.

– Ellik kilo, bolam, – dedi dehqon.

– Har qalay tortib ko'rsakmikin? – dedi xaridor ikkilanibroq.

– Bemalol, bolam, bemalol! – Dehqon rasta boshiga imo qildi. – Hov anavi yerda katta torozi bor. Aravachi bolani chaqirsang, qopi bilan olib borasan. Birpasda tortib ko'rasan.

Shunday bo'ldi. Xaridor qopni temir aravaga orttirib olib ketdi. Qaytib kelishguncha dehqon nos chekib, poylab turdi. Birozdan keyin bola aravani sudrab keldi. Ketidan xaridor ham yetib keldi.

– Ota, – dedi kissasini kavlab, – qopingiz qirq besh kilo chiqdi.

Dehqon goh xaridorga, goh qopga hayron bo'lib qaradi. Chindan ham qopning og'zi ochilmagan, hatto sabzi barglari ham joyida edi.

Dehqon nosini tupurdi. Tirnoqlari qorayib ketgan barmoqlari bilan soqol-mo'ylovini artdi. Keyin sabzi to'la qopni beozor shapatiladi.

– Nega menga tuhmat qilasan, noinsof qop?! – dedi bosh chayqab. – Oppoq soqolim bilan yolg'on gapiramanmi, esipast qop! Shuncha yil mehnat qilib, birovning haqiga xiyonat qilganimni ko'rganmiding, nobakor qop?! Ertamattan o'z qo'lim bilan tortganimda ellik kilo chiqqanding-ku, turgan joyingda besh kilo sabzini yeb qo'ymagandirsan, yolg'onchi qop?!

...Pul sanayotgan shlyapalining rangi o'chdi. Bir zum ko'zini pirpiratib turdi-da, o'zini olomon orasiga urib, g'oyib bo'ldi.

– Bolam, – dedi dehqon angrayib qolgan aravakashga, – sabzini joyiga opqo'ya qol, baraka topkur. „Qop“ shuncha mulzam bo'lgani yetar. Endi minba'd yolg'on gapirmaydi!

...Dehqonning tirnoqlari qorayib ketgan qo‘lini mahkam siqqim keldi...

BIR DONA GUGURT

Uning, kechasi turib chekadigan odati bor edi. Har gal-gidek, tungi soat uchda uyg‘ondi. Qarasa, bir dona ham gugurt qolmabdi. Aksiga olib, xotini qarindoshlarnikiga ketgan... Uyda hamma narsa bor-u, oddiy elektr isitkich yo‘q ekan... Tamaki xumor qilib, ertalabgacha qiynalib chiqdi. Ikkita ta-yoqni ishqalab o‘t chiqaradigan yovvoyi qabilalarga havasi keldi...

Bu odam lazer qurilmasini yaratgan mashhur olim edi...
Inson naqadar qudratli, inson naqadar ojiz!

QARZ

Bolam bemehr chiqdi, nuqul o‘zining bolalari bilan andarmon, deb ko‘p ham o‘kinmang. Balki, sizga adolatsizlik bo‘lib tuyulayotgan narsaning o‘zi adolatdir... Siz ota-onangizdan olgan qarzni bolangizga berasiz. Bolangiz – o‘zining bolasiga...

Hayot zanjiri uzilmasligi kerak-ku...

QIZILISHTON

Bola edim... Kuz edi... So‘rida dars qilib yotibman. Ammam bir burchakda mudrab o‘tiribdi... Osmonda mezonlar uchadi. Qondek qizargan tok barglari ohista chayqaladi. O‘rik xazonlari unsiz pirpirab to‘kiladi. Bog‘ tomondan yakkash bir sado keladi: „tuk-tuk-tuk, tuk-tuk-tuk“. G‘ashga tegadi. Xayo-lingni qochiradi... Oxiri bo‘lmadi, ammamdan so‘radim:

– Nima u, amma?

Ammam cho‘chib, ko‘zini ochdi.

– Nimani so‘raysan, bolam?

– Anavi to‘qillayotganni-da, nima o‘zi?

Ammam bir zum quloq solib turdi. Keyin nosini tupurib, jilmaydi.

– Qizilishton-ku!

– Nega hadeb to‘qillatadi? Jonga tegdi-ku?

– Unaqa dema, bolam, – dedi ammam xo‘rsinib. – Xudo uni shunga yaratgan, daraxtning qurtini yeb tozalaydi... – Uzoq jim qoldi-da, qo‘shib qo‘ydi. – Qaniydi, Olloh odamzodning ko‘nglidagi qurtlarni tozalaydigan shundoq jonivor yaratsa. Hamma jannatga tusharmidi...

OMONATGA – XIYONAT

Umr – Tangrining odamzodga o‘lchab bergan omonatidir. Biz esa ko‘pincha, uni behuda o‘tkazib, omonatga xiyonat qilamiz.

„TUTINGAN“ O‘G‘IL

(Bir do‘stimning iqrori)

Amal kursisida o‘tirganingda kim eng ko‘p tovoningni yalasa, kursidan tushganingda o‘sha birinchi bo‘lib sendan yuz o‘giradi, deganlari qanchalik to‘g‘ri ekaniga o‘zim ishonch hosil qildim.

Bir qadrdonim bor edi. Kunora qo‘ng‘iroq qilib, haftada kelib turar, shifoxonaga tushib qolsam, „Ovora bo‘lmang“, deyishimga qaramay hammadan avval yetib borar, ta‘til paytida O‘zbekistonning qaysi burchagida dam olmay, topib borar, „bir cho‘qimgina“ osh qilmasa, ko‘ngli joyiga tushmas edi... Bunisi ham mayli, ikki gapning birida „Men sizni otam deganman, siz mening otamsiz“, deb, Xudoni o‘rtaga solib qasam ichardi...

Mansabim jinday o‘zgargan edi, „bolamni“ yo‘qotib qo‘ydim. Surishtirsam, boshqa „ota“ izlab yurgan ekan...

YOVOYILAR

Mo'g'ullar Movarounnahrni bosib, qirg'in qilganida bir ayol tirik qolish yo'lini topibdi. Bosqinchiga aytibdi:

– Men bahosi yarim jahonga teng bir gavharni yutib yuborganman. Meni o'ldirmay, uch-to'rt kun sabr qilsang...

Shunda mo'g'ullar o'sha qishloqdagi hamma xotinlarning qornini yorib, gavhar izlagan ekan...

Sho'rlik yurtim! Ne balolar kechmadi boshingdan!

HIMMATNI QARANG!

Tarixchilarning yozishicha, „oqposhsho“ Aleksandr Ikkinchi oliy hazratlari ko'p adolatpesha bo'lgan ekanlar.

Chernyayev ayni saratonda Toshkentni qariyb ikki oy suvsiz qoldirib qamal qilganini, shaharga bostirib kirgach, mun-killagan kampirlar-u beshikdagi go'dakkacha ayovsiz qirganini eshitib, podshoyi olam qattiq ranjibdilar. Shu qadar xafa bo'libdilarki, Chernyayevni kapitanlik unvonidan mahrum qilib... general unvonini beribdilar. Bandi brilliant bilan jilolangan oltin qilich hadya qilibdilar...

Bir „bechora“ni „jazolash“ bo'lsa, shunchalik bo'ladi-da!!

„TO'YCHIBOY“

To'ychiboy to'y qiladigan bo'ldi: sunnat to'y...

„Sabzi to'g'rar“ga kelgan mahalla oqsoqollari „yuz kilo guruch damlash shartmi, o'zingizni qiynamay qo'ya qoling“, degan edi, astoydil xafa bo'ldi:

– Nima, men odammasmanmi? O'zimga yarasha orzu-havasim bor, ulfatlarim bor... Men ham yurtning oshini yeganman...

...Shunday bo'ldi... Yuz kilo emas, yuz yigirma kilo osh damlandi...

Tong otmasdan hofizlar xonish qildi... Guras-guras odamlar keldi...

To'ychiboy „yuz yigirma kilo oshning tagida bir kapgir qolmagani“ni gapirib yurdi...

...Ikki haftalardan keyin uyida qiy-chuv bo'lib qoldi. O'zi baqirgan, xotini dodlagan...

Har qalay, qo'shni... Chiqdim.

Qarasam, To'ychiboy tokso'ri tagida turibdi. Ko'zlari bejo.

Nuqul bir gapni takrorlaydi: „O'zimni o'ldirsam qutulamanmi? O'lib ketsam qutulamanmi, sanlardan?!“

Yanga nariroqda shumshayib turibdi.

– To'y qilaman deb bo'g'zimgacha qarzga botdim! – dedi qo'shnim chinqirib. – Meni xonavayron qilmoqchimisani?!.. O'zimni o'ldirib qo'ya qolay!..

Yanga meni ko'rib bir qadar taskin topdi, shekilli, erini yupatdi:

– Qo'ying, dadasi, o'zingizni bosing... – Keyin ayvon tomonga qarab musht do'laytirdi. – San, qizo'lgurga qachon aql kiradi-a?! Man buni nonga chiqarsam, kitob obkebdi!.. Hah, o'sha sanga kitob o'qishni buyurgan o'qituvchingning uyiga o't tushsin! Sakkiz yuz so'mgayam kitob oladimi, juvonmarg?! Kitob sanga osh bilan non bo'larmidi, yeryutgur!

...Qo'shnimning yettinchimi, sakkizinchimi sinfda o'qiydigan qiziga endi ko'zim tushdi.

Qizaloq ayvon ustuniga suyanib turar, kafti bilan yuzini to'sgancha, unsiz, o'kinib-o'kinib yig'lar edi...

Indamay, chiqib ketdim.

...Rostini aytsam, umrimda birinchi marta... o'zbek bo'lganimga uyaldim...

TAOMIL

O'zbekning g'alati taomillari bor. Marhumni tuproqqa topshirgandan so'ng qabristonga kelgan ahli jamoadan so'raydilar:

– Falonchi qanday odam edi?

O'tganlarni yomonotliq qilish – gunoh. Maqtash kerak. Jillaqursa, biron fazilatini aytish kerak...

Umrida birovga yaxshilik qilmagan, aksincha, hammaning dilini og'ritgan battol bir odam bandalikni bajo keltiribdi.

Odatdagi savol o'rta tushibdi.

– Falonchi qanday odam edi?

Hech kimdan sado chiqmabdi. Savol tag'in takrorlanibdi:

– Birodarlar, falonchi qanaqa odam edi?

Yana uzoq sukunat cho'kibdi. Nihoyat, shu mahallada yashaydigan tish do'xtiri o'rta chiqibdi.

– Hamma tishlari butun edi, – debdi...

...O'zbekning g'alati taomillari bor... O'zbekning g'alati donishmandligi bor...

ZAHAR SOLMOQ...

Amerika qit'asidagi o'ta zaharli chinqiroq ilon sudralib yurganida dumi „shaqir-shuqur“ qilib turadi... Shuning uzib tashlangan boshi ham odamni chaqib o'ldirishi mumkin ekan...

Ilon-ku, o'z nomi bilan – ilon. O'zi o'lganidan keyin ham odamlar hayotini zaharlayotgan kimsalar yo'qmi, bu dunyoda?!

DARDI – BEDAVO

Mehrga bemehrlik bilan javob berish insonning abadiy kasalligidir.

GULDON VA TOSH

Billur guldon bilan tosh to'qnashsa, toshga baloyam urmaydi, guldon sinadi. Negaki, guldon bag'rida gul bor.

Yaxshi bilan yomon to'qnashsa, yomonga baloyam urmaydi, yaxshining dili vayron bo'ladi. Negaki, yaxshining qalbida ezgulik bor...

G'ILDIRAK

G'ildirakning yaratilishi dunyodagi eng katta kashfiyot bo'lgan. Ammo g'ildirakni kashf qilgan odam uni to'xtatish, „tormozlash“ yo'lini o'ylamagan bo'lishi mumkin emas!

Ustoz Ozod Sharafiddinov „shunchaki“, „kezi kelganda“ aytgan bir gap tagida teran ma'no borligini keyinroq tushundim. G'ildirak-ku, insonning og'irini yengil, uzog'ini yaqin qildi. Lekin dumalab ketayotgan g'ildirakni to'xtatishning hech iloji bo'lmasa, qanday fojialar ro'y berishini tasavvur qilib ko'ring!

So'ng tag'in bir gap esimga tushdi. Maktabda birga o'qigan uchuvchi do'stimdan „Samolyot boshqarishda eng qiyin nima?“ deb so'raganimda „qo'nish“, degan edi...

Bas, ma'lum bo'ldiki, hatto eng ezgu ishni ham avval oqibatini o'ylab, keyin qilish kerak ekan...

TUYA VA ESHAK

To'rtinchi „A“ sinfda o'qirdim. G'alati o'qituvchimiz bor edi. O'zi naynov. Bo'yni uzun. Har qadam bosganida boshi liqillaydi. Tuyanining o'zi... Sho'xlik qilsak, koyimaydi, faqat „Ha, bolajon-a, bolajon!“ deb xo'rsinib qo'yadi. Unga sayin biz battar to'polon qilamiz... Ammo ko'zlarini yarim yumib she'r o'qiganida sinfimiz jim bo'lib qoladi... O'sha she'rlarining ba'zi satrlari chala-yarim esimda qolgan. „*Haqiqatni ko'rganlarning ko'zi ko'rdir, haqiqatni tinglaganning qulog'i kar...*“

Kunlardan birida o'qituvchimiz darsga kirmadi. Ertasiga ham... Indiniga ham...

Qiziq, biz uni sog'ina boshladik.

Bir haftadan keyin yangi muallim keldi. To'rtinchi „B“ning muallimi. „Kitelli“ muallim. Ko'rinishi shu qadar qo'rqulik ediki, hamma pildirpis bo'lib qoldi. Oramizdagi dadilroq bola „O'zimizning muallim qani?“ deb so'ragan edi, „kitelli“ muallim sapchib o'rnidan turdi.

– Shoir ma’liming Magadanda! – dedi qo’lini paxsa qilib. – U – ma’lim emas. Xalq dushmani! Antisovet shoir-larning shig’irini o’qigan! Mutaassib! Dindor! Ma’limingni sog’ingan bo’lsang, otangga ayt: ikkalangni ma’limingni ol-diga jo’natamiz!

...Keyin bir-biridan vahimali gaplar tarqaldi. „Shoir-o’qituvchi xalq dushmani ekan. Yangi ma’lim tegishli joyga yozib beribdi...”

„Kitelli“ muallim yana ancha yil dars berdi. Ammo biron marta „shig’ir“ o’qimadi...

Oradan ko’p yillar o’tdi. Navro’z bayrami bo’layotgan edi. Bir mahal mikrofondan tanish, viqorli ovoz jaranglab qoldi:

– Birodarlar! Yaratgan Egamga shukronalar qiling! Asriy an’analarimiz tiklandi. Navro’z – xalq bayrami. Hammamiz-ning bayramimiz!

...Qarasam, o’zimizning „kitelli“ muallim. Deyarli o’zgar-mabdi. Hamon tetik. Hamon viqorli... Faqat egnida jigarrang kitel emas, to’n. Boshida do’ppi...

„Kitelli“ muallimning gapiga mahliyo bo’lib, ro’paramda o’tirgan qariyaga e’tibor bermabman.

Bir mahal qariyaning o’zi gap boshlab qoldi:

– Siz meni tanimaysiz. Men sizning kitoblaringizni o’qiy-man, bolajon!

„Bolajon“ degani qalbidan qandaydir sog’inch tuyg’ular-ni uyg’otgandek bo’ldi. Pokiza kiyimli, qaddi bukik qariyaga sinchiklab tikildim.

– Siz...

– Ha-da! – dedi qariya muloyim kulib. – Men o’sha „shoir“ o’qituvchingizman... Xursandman, bolajon, yozganlaringizdan xursandman.

...Agar mikrofondan „kitelli“ muallim va’zini cho’zmasa, boshqa mavzuga ko’chgan bo’larmidik...

– Domla, – dedim qariyaga. – Manavilar hamon va’zxon-lik qilib yotibdi. Axir siz...

– Nachora, – dedi qariya xotirjam alfozda. – Eshak qachon xohlasa, qayerda xohlasa, hangrayveradi, bolajon... Mening

hech kimga xusumatim yo'q... – Bir zum o'ylanib turdi-da, siniq jilmaydi. – Bir hangomani aytib beraymi?.. Esini yeb qo'ygan cholni ma'zur tutasiz. Bu gaplarni kitobdan o'qiganmidim, yo ellik ikkinchi yili „u yoqqa“ jo'natishganida etapda eshitganmidim, esimda yo'q. Ammo ma'nosi bunday.

Qadim zamonda bir sarbon bo'lgan ekan. Ko'p yurtlarga boribdi. Ko'p aziyat chekibdi. Yoshini yashab, oshini oshab, vaqti-qazosi yetganini sezibdi. Bola-chaqalari, qarindosh-urug'lari bilan rozi-rizolik tilashibdi. „Mendan rozimisizlar?“ debdi. „Mingdan ming rozimiz“, deyishibdi.

Nogahon yana bir qadrdoni sarbonning esiga tushibdi. Qirq yil xizmatini qilgan tuyasi bor ekan. Shu bilan ham vi-dolashadigan bo'pti.

„Vaqti kelsa, keragidan ortiq yuk ortdim, vaqti kelsa, suvsiz qolding, och qolding, mendan rozimisan?“ – deb so'rabdi tuyadan.

„Roziman, – debdi tuya. – To'g'ri, yuk ham ortding, suvsiz ham qoldirding. Nimaiki qilsang, karvon manzilga bexatar yetsin, deb qilding... Ammo bir marta sendan qattiq dilim og'rigan. Bir gal mening jilovimni eshakning dumiga bog'lab qo'ygansan... O'shanda eshak tuproq changitgani yetmagan-dek, bir-ikki marta tumshug'imga tepdi... Sen bo'lsa, kulib tomosha qilding...“

Qariya jimib qoldi. Tag'in siniq jilmaydi.

– Yaxshi sarbon yuk ortadigan tuyasini eshakka teptirib qo'ymaydi...

Mikrofonda esa hamon „kitelli“ muallim nutq irod etar edi:

– Mana, Xudoga shukr, dinimiz tiklandi. Mahallamizda machit qurilyapti. Iymonli bo'laylik. O't balosidan, suv balosidan, tuhmat balosidan asrasin...

Qayerdadir eshak hangradi. Uzoq, kuchanib hangradi...

JAVOBSIZ SAVOL

Bu telba dunyoda javobsiz savollar ko'p. Biroq „aybim nima?“ degan so'roqqa javob topolmaslik – o'ta adolatsizlikdir!

SAHNA VA HAYOT

Sahnadagi o'yin, hayotdagi „o'yinlar“ oldida o'yinchoqdir!

YOMON KASAL – YUQUMLI

Farishta shaytonga aylanishi mumkinmi-yo'qmi, bilmadim-ku, ammo shayton aslo farishtaga aylanmaydi!

ABADIY JUMBOQ

Ayol – shunday jumboqlar kitobiki, hali hech kim uni oxirigacha o'qiy olgan emas.

TO'G'RI SO'Z

Rivoyat qilishlaricha, qadim zamonda bir podshohning ikkita vaziri bor ekan. Biri boshiga qilich kelsa ham haqiqatni aytadigan to'g'riso'z ekan. Ikkinchisi esa tilyog'lama, munofiqlik odam ekan.

Kunlardan birida podsho tush ko'rsa, bitta barmog'i uzilib tushganmish. Ta'bi xira bo'lib uyg'onibdi. Ikkala vazirini chaqirib, ko'rgan tushining ta'birini so'rabdi.

– Shohim, – debdi birinchi vazir. – avvalo, ko'rgan tushingiz yaxshilikka bo'lsin. Xudo xohlasa shunday bo'ladi ham. Basharti mo'tabar barmog'ingizga biron shikast yetgan taqdirda ham shukrona qilmoq kerak bo'ladi. Negaki Allohning xohishisiz bandasining bir tola sochi ham to'kilmaydi...

Tabiiyki, bu „sovuq“ gap podshoga yoqmabdi.

– Sen nima deysan? – deb so'rabdi ikkinchi vazirdan.

Ikkinchi vazir o'z muxolifini yo'qotish fursati yetganini tushunib, quvonib ketibdi.

– Olampanoh! – debdi ta'zim qilib. – Muborak bo'lsin, ko'p xosiyatli tush ko'ribsiz! Mo'tabar tushingizning ta'biri shuki, yaqin orada biron itingizmi, otingizmi, xizmatkoringizmi o'ladi. Sizning aziz joningiz aslo aziyat chekmaydi... Ammo manavining gapi meni hayron qoldirdi, – debdi birinchi vazirga qarab. – Qachon qarasa, sizga yomonlikni ravo ko'radi!

Podsho darg'azab bo'lib, birinchi vazirni olis yerga badarg'a qilib yuboribdi. Buni qarangki, oradan ko'p o'tmay, qilichini qinidan sug'urayotganda ehtiyotsizlik qilib chap qo'lining jimjilog'ini kesib olibdi. Qilich o'tkir ekan, jimjilog'i uzilib tushibdi.

– Ko'rdingizmi, olampanoh – debdi ikkinchi vazir. – Anavi battol qora niyatiga yetdi. Xuddi shuni bashorat qilgan edi!

Podsho birinchi vazirni toptirib kelib, zindonband qilibdi.

Oradan tag'in ancha fursat o'tib, podshoh a'yonlari bilan shikorga chiqibdi. Katta o'rmon chetida chiroyli bir ohuga duch kelibdilar. Shoh kiyik ortidan ot solibdi. Boshqalar unga ergashibdi. Ohu esa yeldek uchib, o'rmon oralab ketibdi. Ovchilar ham ketidan quvib boraveribdilar. Oxiri podsho bilan ikkinchi vazirdan boshqa hamma orqada qolib ketibdi. Shoh bilan vazir quyosh botguncha ohu ketidan ot yeldirib, o'rmonda adashib qolibdilar. Qorong'i tushibdi. So'ng to'lin oy chiqib, atrof yorishibdi. Bunday qarashsa, har tarafdan yarimyalang'och, nayza ko'targanlar o'rab olganmish. Bular yovvoyi qabila bo'lib, oy to'lgan kecha kim o'rmonga birinchi bo'lib kirsas, qurbonlik qiladigan odati bor ekan.

– Manavining oti birinchi bo'lib kirdi, – debdi yovvoyilardan biri podshoni ko'rsatib.

– So'yinglar! – deb amr qilibdi qabila boshlig'i. Yovvoyilar podshoga tashlangan payti bittasi to'xtatib qolibdi.

– Buni qurbonlik qilib bo'lmaydi, – debdi qabila boshlig'iga. – Nuqsoni bor ekan!

– Qanaqa nuqson? – deb so‘rabdi qabila boshlig‘i.

– Bitta barmog‘i yo‘q ekan!

Qabila udumiga ko‘ra „qurbonlik“ning to‘rt muchasi sog‘ bo‘lishi shart ekan.

– Bo‘lmasa, unisini so‘yinglar! – debdi boshliq.

Shunday qilib, yovvoyilar ikkinchi vazirni o‘ldirib, ertasi-ga podshoni o‘rmondan chiqarib yuboribdilar...

Podsho saroyiga qaytishi bilan birinchi vazirni ozod qilib, huzuriga chorlabdi. Bo‘lgan voqeani aytib, buning ostida qan-day sinoat borligini so‘rabdi.

– Shohim, – debdi birinchi vazir. – Hammasi Ollohning irodasiga bog‘liq, mabodo barmog‘ingiz shikastlansa ham shukrona qilmoq kerak, deganim bejiz emas edi. Barmog‘ingiz kesilgani Sizning joningizni asrab qoldi. To‘g‘ri so‘z ayt-ganim esa mening jonimga oro kirdi. Barmog‘ingiz kesil-gach meni zindonga solmasangiz, ovga ikkinchi vazir bilan emas, men bilan borardingiz. Unda yovvoyilar meni o‘ldirgan bo‘lardi. Ko‘rdingizmi, shohim, nimaiki bo‘lmasin, Xudoga shukrona qilmoq kerak!

KOSOV

Kosovning yumushi og‘ir emas. Vaqti-vaqti bilan o‘choq-ni chuqulab, olovni „tezlatib“ tursa bas. Bir daraxtda o‘sgan birodarlarini kuydirayotganiga achinmaydi. O‘zi yonmagani-ga xursand.

Shunaqa-ku, kosov hadeb o‘choqqa kirib-chiqaverganidan keyin qorayadi. Qo‘lni kir qila boshlaydi. Uchi sekin-sekin yonib, kaltalashadi. Qo‘lni kuydiradi...

Shunda uning o‘zini olovga uloqtirib yuboradilar.

NURNING BAHOSI QANCHA?

Bozorning „hunari“ – sotish va olish, olish va sotish. Bozorning „payg‘ambari“ ham, „avliyosi“ ham – pul! „Bo-zor – shaytonning ayvoni“, degan gap bor. Ayting-chi, quyosh

nurini sotish mumkinmi? Sotib olish-chi? Agar sotilsa, numi qaysi tarozida tortish kerak? Mehrning bahosi qancha? Nomusning-chi? Orning-chi? Vijdon qaysi bozorda qanchadan sotiladi? Iymon-chi?!

... „Bozor“ degan tushuncha bilan „ma'naviyat“ degan tushuncha bir ko'chadan yurishi qiyin ekan...

KO'Z ZINOSI

Shariatda „ko'z zinosi“ degan tushuncha bor. Nomahram erkak birovning ayoli, opasi yoki singlisiga yomon nazar bilan qarasa, shuning o'zi zino sanaladi.

Shunaqa-ku, ayol yoki bo'y yetgan qizning pastki etagi tizzasidan ikki qarich balandda, yuqori etagi esa (uzr, odam aytishga ham iymanadi) kindigidan bir qarich tepada bo'lsa, bu ham yetmagandek, kindigiga tilla zirak taqib yursa, ko'cha-ko'yda nechta nomahram „ko'z zino“siga botarkin? U yog'ini so'rasangiz, o'sha qiz yoki juvonning yarimyalang'och kiyinishdan murodi nima? Qanaqasiga aylantirganda ham begona erkaklarni „jalb qilish“ emasmi? Nomahramlarni zinoga chorlashning o'zi ham zino shekilli?!

Ayolni – ayol desak, keyingi paytda „Xudo urgan“ ba'zi erkaklarni ko'rib, yoqa ushlaysiz. Pochasi tizzasidan baland ishton (hatto „shortik“ ham emas, aynan ishton) kiyib, ko'chada yurish, metroga tushish, avtobusga chiqishga balo bormi? O'zini hurmat qiladigan ayol ro'parasida jun bosgan boldirini namoyish qilib o'tirgan erkakni ko'rib ko'zini qayerga yashirishni bilmay qoladi-ku! Nima qilsin, ayol sho'rlik?!

Ta'na emas, tavba deb gapiraylik. Hammamizning ham bola-chaqamiz, nevaralarimiz bor. Ehtimol, yangi „moda“ degani shudir? Ehtimol, bizlar „konservator“dirmiz. Ammo jamoat joyida yurishning o'zgarmas qoidalari bo'ladi chog'i? Hammomdami, plyajdami yurganing yo'q-ku, baraka topkur! Hatto odamxo'r yovvoyilar ham „nozik“ joylarini pana qilib yurgan-ku! Alhazar!

XAZINA

Aql – shunday xazinaki, qancha ko‘p ishlatsangiz, shuncha to‘lishib boraveradi.

ILOHIY KUCH

Sevgi – ilohiy kuch. Qalbida muhabbat tuyg‘usi bor odam razillik qilmaydi.

NISBIYLIK

Olam shu qadar kengki, xayolan ham qamrab ololmaysan.
Olam shu qadar torki, olgan nafasing aks sado beradi...

„YAXSHIGA KUN YO‘Q...“

Xalqimiz: „Yaxshiga kun yo‘q, yomonga o‘lim“, deydi. Haq gap! Yomonlar yaxshilarni o‘ldirib, ularning umrini ham o‘zinikiga qo‘shib oladi. Shuning uchun uzoq yashaydi.

XOTIRA

Yaxshilikni eslab, yomonlikni unutadiganlardan ko‘ra, yaxshilikni unutib, yomonlikni eslab yuradiganlar, afsuski, ko‘proq.

CHOH QAZIGAN...

Birovga choh qazigan odam o‘zi yiqiladi. O‘sha chuqurga bo‘lmasa boshqasiga. Bugun bo‘lmasa, ertaga...

ELCHI

Tun – xastalar va so‘qqaboshlarni sinash uchun Tangri tomonidan yuborilgan elchidir.

MEN YIG'LASAM, U HO'NGRADI

Do'xtir dori yozib berdi. Allergiyaga qarshi. Oddiygina dori. Marmar zinalari yaraqlab turgan aptekaga kirib, doriqog'ozni ko'rsatdim. Oq xalati o'ziga xo'p yarashgan ko'hlikkina qiz muloyim tabassum hadya etdi.

– Uch ming bir yuz so'm, amaki.

Rostini aytsam, pulim yetmadi. Xijolat bo'lib, chiqib ketdim. Buni qarangki, baxtinga, ko'chaning narigi betida ham apteka bor ekan. (Keyinchalik bir narsani angladim. Boshqa joyni bilmadim-ku, bizning ko'chada dorixonalar non do'konidan ko'proq ekan. Hayronman, ko'chamizdagilar non o'rni-ga ham dori chaynaydimi?) Xullas, aptekaga kirdim. Bunisi anchayin oddiy, torgina ekan. Doriqog'ozni uzatdim.

– Bir ming to'rt yuz so'm, – dedi yoshi ulug'rog' aptekachi.

Hayron bo'ldim.

– Qog'ozda ko'rsatilgan dori shumi?

– Shu. Ovqatdan oldin bittadan ichasiz.

Tashqari chiqib o'ylanib qoldim. Bu qanday sinoat bo'ldi? Erinmasdan ko'chaning berigi betiga o'tdim. Hatto qadamim-ni sanab ham ko'rdim. Rosa ellik ikki qadam chiqdi.

Sertabassum qizdan boyagi dorini ko'rsatishni iltimos qildim. Qarasam, hozir olganim dorining o'zi.

– Necha so'm edi? – dedim o'smoqchilab.

Qiz boyagidan ham mayinroq kulimsiradi:

– Uch ming bir yuz.

– Allergiyaning dorisimi?

– Ha.

– Bunisi-chi? – dedim narigi aptekadan olgan dorini ko'rsatib.

Qizaloq ikkala dorini erinmay solishtirib ko'rdi.

– Buyam shu.

– Nega bo'lmasa, boshqa joyda bir ming to'rt yuz so'm, sizlarda uch ming bir yuz?

– Bu – „importniy“ dori, amaki, – dedi qiz tushuntirib. – polshadan kelgan.

– Bunisi-chi?

– Buyam „Polskiy“.

– Nima, boshqalar „Polskiy“ dorini eshakaravaga ortib kelgan-u, sizlar „kosmicheskiy korabl“da keltirganmisizlar?

Ovozim balandlab ketdi shekilli, ichkaridan bashang ki-yingan yigit chiqdi.

– Nima gap, akaxon?

Hammasini bir boshdan aytib berdim. Yigit gapimni diqqat bilan tingladi. Keyin ovozini pastlatib so‘radi:

– Qaysi aptekadan oldingiz, akaxon?

Xunobim oshdi.

– Aytsam nima qilardingiz, „optovoy“ olib kelib, ikki hissa qimmatiga sotmoqchimisiz?

– Gap undamas, aka, – dedi yigit tushuntirib. – Aptekamiz xususiy dorixona. Bozor iqtisodi degani shu-da! Narx-navo hamma yerda bir xil bo‘lsin, degan zamonlar o‘tib ketdi, akaxon!

– Hoy, baraka topkur! – dedim yig‘lamoqdan beri bo‘lib. – Axir bu dori-ku, tilla emas-ku! Oltinfurush bir tillani o‘n tillaga sotib bir hissa gunohga botsa, bir so‘mlik dorini ikki so‘mga sotgan odam o‘n hissa gunohga botadi-ku! Tillani boyish uchun oladilar. Dorini tirik qolish uchun oladi-ku! Gunohga botishdan qo‘rqmaysizlarmi?!

To‘g‘risini aytsam, yigitchada insof bor ekan.

– Odamni qiynamang, aka! – dedi yerga qarab. – Nima qilaylik, bizniyam „tochkalarimiz“ bor. Xarajatimiz bor. Akaxonlarimiz bor...

Indamay chiqib ketdim...

KAMTARGA... ZAVOL

Gulshan go‘zal edi. Gullar turfa xil edi. Ayniqsa, bittasi... Husni shu qadar o‘tkir, hidi shu qadar anvoyi ediki... Gullarning biri unga havas bilan, biri hasad bilan qarardi...

Antiq gul „kamtarga – kamol“ degan aqidaga amal qilar, boshqalardek o'zini ko'z-ko'z qilmas, bir chekkada boshini quyi solib turardi...

Kunlarning birida bog'bon gulzor oraladi. Hamma gullar „manaman“ deb turibdi. Antiq gulning esa boshi egik...

Bog'bon uni so'lib qolgan gumon qildi-yu, sug'urib tashladi. Gulzor antiqa guldan judo bo'ldi...

U kamtar edi.

Bog'bon esa nodon edi...

TO'RT TOIFA

Boshingda quyosh charaqlab turganida izingdan qolmaydigan do'st – shunchaki do'st.

Boshingda quyosh charaqlab turganida izingdan qolmaydigan, boshingga bulut kelganida g'oyib bo'ladigan do'st – do'st emas.

Boshingda quyosh charaqlab turganida izingdan qolmaydigan, boshingga bulut kelganida xiyonat qiladigan do'st – dushman.

Boshingda quyosh charaqlab turganida izingdan quvmaydigan, boshingga bulut kelganida izingdan qolmaydigan do'st – haqiqiy do'st.

SUKUT

O'zining donoligini ko'rsatish uchun gapiradigan odamdan o'zining nodonligini yashirish uchun sukut saqlaydigan odam aqlliroqdir.

BUYUK VOQEA

Men uchun yigirmanchi asrning eng buyuk voqeasi ikkita: biri inson qadaminig Oyga yetgani. Biri – Vatanimning Mustaqil bo'lgani. Ikkalasi ham asriy orzular edi...

TISH VA TIL

Goho o'ttiz ikkita tish bitta tilga soqchilik qilolmaydi-da, bosh baloga qoladi.

TOLXIVICH

Hali maktabga bormasdim. Bahor edi... Akalarim o'qishda, ukam beshikda... Zerikib ketdim. Uyimiz ro'parasidagi sambittoldan xivich kesib olib, hushtak yasashga tushdim.

Harchand urinmay, tol po'stini ajratish qo'limdan kelmad. Alam qildi. Tolxivich bilan yerni savalashga tushdim. Shuning ustiga savatda zog'ora non ko'tarib, oshxonadan onam chiqib keldi.

– Nima qilyapsan? – dedi qo'rqib. – Yerni nega urasan, ahmoq? Qara, har urganingda „o'l-o'l“, deyapti. Tashla, xivichingni!

Hech baloga tushunmadim. Tolxivichni baland ko'tarib, yerni battar savalay boshladim.

Shunda... tolxivichni har urganimda „o'l-o'l!“ degan sado-ni aniq eshitdim! Tolxivich qo'limdan tushib ketdi...

...Ishonmasangiz, siz ham tolxivich bilan yerni savalab ko'ring...

„PODSHOHI OLAM“

Dam olib yotsam, ayvon tomondan ikki yashar nevaramning ovozi keldi.

– Opajon, „oh“ beying...

– Yo'q, – dedi ayasi. – O'zi tiling o'yilib yotibdi, Shoh-ruxjon...

– Adajo-o-n...

Adasi ham ko'nmadi... O'sha tomondan do'p-do'p qadam tovushi eshitildi. Yotoq eshigi g'iyqillab ochildi. Bilamanki, ota-onasidan undirolmagan narsani mendan so'raydi. Uxlagan kishi bo'lib, ko'ziinni yumib oldim. Pildirab, yonimga keldi.

– Dado-o-ov...

Indamay yotaverdim. Yelkamga turtidi.

– Dadajo-o-on, „oh“!

Ko'zimni ochmay, chuqur-chuqur nafas ola boshladim.
Yana turtidi.

– Dadajo-o-on, „oh“ beying...

Oson qutulish niyatida xurрак tortdim.

Shunda... sharaq etib, yuzimga tarsaki tushdi!

Ko'zim ochilib ketdi. Qarasam, javdirab turibdi.

– Dadajo-o-on, „oh“ beying!

...Ko'tarib bag'rimga bosdim.

– Bosh ustiga, „podshohi olam!“ . Sizning hukmingiz – vojib!

Ota-onasining hay-haylashiga qaramay, qo'liga bir hovuch konfet tutqazdim.

KIM KUCHLI?

– Ayol kuchlimi, erkakmi?

– Ayol kuchli! Xotin kishining makri qirq tuyaga yuk bo'ladi.

– Erkak kuchlimi, ayolmi?

– Erkak kuchli! Qirq tuyaning yukini yelkasiga ortib oladi-da, chopqillab ketaveradi!

AHMOQQA QONUN YO'Q

Har qanday donolikning cheki bo'ladi. Nodonlik esa chegara bilmaydi. Dunyoda donolardan ko'ra nodonlar ko'pligi shundan bo'lsa kerak.

ILDIZ

Nuqul o'tmishidan noliydigan odam kelajagini barbod qilishi mumkin. O'z ildizini inkor qilgan daraxt qurib qoladi.

O'LCHOV

Umr o'lchovi yolg'iz Ollohga, mazmuni esa ko'p jihatdan insonning o'ziga bog'liq.

BOLALIK VA KEKSALIK

Bolalikda dunyo keng-u, kiyim tor.
Keksayganda kiyim keng-u, dunyo tor...

ODOB

Farzandga oson tutmang. Otaning yuziga tik qarolmaydi.
Otaga oson tutmang. Farzandiga dardini aytolmaydi.

DEHQON VA MUALLIM

Dehqon yerga nobop urug' sepsa, achchiq „hosili“ni bir o'zi „o'rib oladi“. O'sha yili.

O'qituvchi bolaning qalbiga nobop urug' sepsa, achchiq „hosili“ni butun jamiyat o'rib oladi. Yigirma yildan keyin...

Muallim moddiy boylik yaratmaydi, deydiganlar jamiyatni ichidan portlatuvchi bombadir!

NOUMID – SHAYTON

Adolatpeshaligi uchun Anushervon odil deb nom olgan podsho saroy a'yonlari bilan safarga chiqibdi. Qarashsa, bir joyda munkillab qolgan chol ko'chat o'tqazayotganmish.

- Bu nimaning ko'chat? – deb so'rabdi podsho.
- Yong'oqning ko'chat, shohim, – debdi chol.
- O'zing necha yoshga chiqding? – so'rabdi podsho.
- Xudo xohlarsa shu kuzakda yuz yoshga to'laman, – debdi chol.

Anushervon odil kulibdi.

– Yuz yoshga chiqibsan. Ekkan yong'og'ing qachon hosilga kiradi-yu, qachon mevasidan bahramand bo'lasan?

– Shohim, – debdi chol, – noumid – shayton! Xudo xohlasa, yong'og'imning mevasidan albatta bahramand bo'laman! Mabodo men bahramand bo'lmasam, bola-chaqam bahramand bo'lar. Basharti ular ham bahramand bo'lmasa, nevara-chevaralarim bo'lar. Boringki, ular ham bahramand bo'lmasa, shu yo'ldan o'tgan-ketganlar bahramand bo'lar... Noumid – shayton, shohim, noumid – shayton!

Cholning gapiga qoyil qolgan podsho qariyaga bir hamyon oltin berishni buyuribdi.

– Ko'rdingizmi, shohim, – debdi chol hamyonni qo'yniga solib. – Yong'og'im ekishim bilan hosil berdi!

Bu gap podshoga yanayam ma'qul tushibdi. Cholga tag'in bir hamyon tilla beribdilar.

– Ana, shohim, – debdi chol ikkinchi hamyonni ham olib. – Hammaning daraxti yilda bir marta hosil bersa, meniki ikki marta berdi. Noumid – shayton!

Podshoh cholga tag'in bir hamyon tilla beribdi-da, kula-kula mulozimlariga buyuribdi:

– Ketdik! Birpas hayallasak, bu chol butun xazinani qoqib oladigan ko'rinadi!

AZOB

Erkak uchun so'qqabosh qolish, ayol uchun e'tiborsiz qolishdan ortiq azob yo'q!

TABAQALASHUV

Kambag'alga oson tutmang. Ro'zg'or tashvishini o'ylab, kechalari uyqusi qochib ketadi.

Boyga ham oson tutmang. Davlatini yanayam ko'paytirishni o'ylab kechalari uyqusi qochib ketadi...

Albatta, besh qo'l baravar emas. Tangri birovning zuvalasini kattaroq, birovnikini kichikroq uzishi mumkin. Qolaversa,

otameros, ishbilarmonlik, g'ayrat, omad, aqlni ishlatish degan gaplar ham bor. Ammo bu – boylarning hammasi dono-yu, kambag'allar qatorasiga nodon, tanbal, no'noq degani emas. Kambag'allar orasida mehnatdan boshi chiqmaydigan, halol, ilimli, ziyoli, ma'naviyati boy insonlar ko'p.

Kambag'al yanayam qashshoqlashib ketaversa-yu, birov holing nima kechdi demasa, boy yanayam boyib ketaversa-da, ajoyib kunlarning birida kambag'al qo'shnisining uyini sotib olmoqchiligi, buzib tashlab, o'rniga „kichikroq xususiy gastinisa“ qurish niyati borligini shama qilsa, Bedil hazratlari ko'p asrlar avval yozgan bayt haqiqatga aylanishi mumkin.

*„Kisayi hej kas nadid puri,
To nakard ixtiyori kissa buri...“*

Ya'ni:

*„Hech kim o'z kissasin to'ldira olmas,
O'zga kissasiga toki qo'l solmas...“*

Bunday paytda kambag'alning xayoliga „Qo'shni shuncha davlati kamlik qilgandek, endi mening kulbamga ham ko'z olaytiryapti, kindik qonim to'kilgan ota maskanimni buzib, o'rniga xususiy mehmonxona qurib, pul ishlamoqchi“, degan o'y kelishi tabiiy. Kambag'alning g'ururi boynikidan kamroq bo'ladi, degan odam adashadi. Bu fikr boshqa savolni yetaklab kelishi ham ehtimoldan uzoq emas. „Shoshma, boy qo'shnim shuncha davlatni qayerdan topyapti, menga o'xshaganlarning hisobiga emasmi?“ Bu mulohazada qanchalik jon bor, qanchalik yo'q, aytish qiyin. Ammo savolning o'zi juda qaltis...

„Boyga insof, kambag'alga to'zim bersin“, degan gap bejiz aytilmagan... Astag'firilloh!

SEVGI NIMA?

Insoniyat paydo bo'ptiki, shu savol ustida bosh qotiradi. Ammo javob topolmaydi. Agar inson sevgining barcha sir-asrorlarini bilganida edi, uning modeli – qolipini yaratgan bo'lardi. Sevgi hech qanday qolipga sig'magani uchun ham sirli va abadiydir...

BIROVGA QOLGAN KUNING

Vijdonli inson uchun „Shu mening mushkulimni oson qilarmikin?“ deb, birovning ko'ziga termilishdan ortiq azob yo'q.

Vijdonli inson uchun ko'ziga termilib turgan odamning mushkulini oson qilishdan ortiq rohat yo'q.

MUVOZANAT

Dunyoda yaxshilar yomonlardan ko'proq bo'lmasa, odamlar allaqachon bir-birini yeb bitirgan bo'lur edi...

QONUN

Daryo qirg'og'i ikkita bo'lishi bejiz emas. O'ng qirg'oq qulasa ham, chap qirg'oq qulasa ham toshqin bo'lib, ofat ro'y beradi.

Qonunning qirg'og'i ikkita bo'lishi ham bejizmas. Biri – huquq, biri – majburiyat. Huquq degan qirg'oq qulasa, inson qulga aylanib, ofat ro'y beradi. Majburiyat degan qirg'oq qulasa, yurt taloto'p bo'lib, ofat ro'y beradi...

AQL YOSHDA EMAS

Yoshligida aqliraso odam keksayib, „annaqaroq“ bo'lib qolishi mumkinmi-yo'qmi, unisini bilmadim-ku, ammo yoshligida „annaqaroq“ odam keksayganida aqliraso bo'ladi, desalar... Bilmadimov.

LOQAYDLIK

Mulla Nasriddin ko'cha eshigiga chiqib nos cheke-e-eb o'tirsa, bir odam hovliqib kelibdi.

– Afandim, ko'cha boshida bir arava kelyapti! Ichi to'la noz-ne'mat! Sovg'a-salom!

Afandi pashsha qo'rigandek qo'l siltabdi:

– Menga nima?

– Qiziqmisiz? – debdi o'sha odam. – Hokim to'ra arava-dagi noz-ne'matlarni sizga yuboribdilar!

– Senga nima? – debdi Afandi tag'in qo'l siltab...

...Qizig'i shundaki, oradan oy o'tib, yil o'tib, Mulla Nasriddin safarga chiqibdi. Begona bir qishloqqa borib qolibdi. Bu qishloqning nomi „Telbaqishloq“ bo'lib, odamlarining fe'li ham shunga yarasha ekan: ikki qo'shni bir-biri bilan qasdlashib qolsa, o'ziga indamas ekan-u, alamini mehmondan olarkan.

Afandi notanish xonadonga qo'nib, endi bir piyola choy ichgan ekan, bittasi vajohat bilan bolta ko'tarib kiribdi.

– Mana, endi qo'lga tushding! – debdi mezbonga. – Hozir mehmoningni o'ldiraman!

Afandi „hay-hay, bu qanday bedodlik“, deb tipirchilab qolgan ekan, mezbon yupatibdi:

– Qo'rqmang, mehmon, qo'rqmang! Siz bemalol o'lave-ring! Bu sizni o'ldirsin, men uning o'nta mehmonini o'ldiraman!

...„Menga nima, senga nima“ deydiganlarning manzili – „Telbaqishloq!“

TIRIKLAR VA O'LIKLAR

Vahti-vahti bilan qabristonga borasiz. Ajdodlaringiz bo-shida turib, o'tganlar ruhini xotirlaysiz... Keyin... o'z yumushingiz bilan ketasiz.

Shoshilmang. Dunyo ishi bitganmas... Iloji bo'lsa, qabristonni osoyishta aylaning. Shunda... g'alati holat ro'y beradi. Marhumlar sizga ko'-o'-o'p narsalarni aytadi...

Ishoning, marhumlar tiriklardan ko'ra teranroq fikrlaydi...

KO'HNA UDUMLAR

Ta'zim bajo aylash – odamzodning ko'hna udumi.

Namozda sajdaga bosh qo'yish – farz.

Ota-onaga ta'zim qilish – qarz.

O'tganlar ruhi oldida bosh egish – sunnat.

Yoshi ulug'lar va ustozlarga ta'zim qilish – sadoqat.

Ayol oldida bosh egish – odob.

Haqiqat oldida bo'yin egish – mardlik.

Anjumanlarda bosh egib salomlashish – rasmiyat.

O'z yumushini bitirib olish ilinjida ta'zim qilish – munofiqlik.

Mansabi bir qarich balandroq amaldor oldida ikki buki-lish – laganbardorlik...

...Yiqilgan bir nochor bandasini turg'azib qo'yish uchun yerga ta'zim qilish – ham farz, ham qarz, ham sunnat, ham odob, ham mardlikdir!

JAHO LAT

Maktabdosh do'stim anchayin nozik masalada maslahat so'rab keldi.

– To'rt qiz orasida Xudodan tilab-tilab olganim bir o'g'lim bor. Shu ...keyingi paytda sal g'alatiroq bo'pqoldi... Nima bo'layotganini tushunmayman... Shuni bi-i-ir yo'lga solsang, xursand bo'lardim, o'rtoq...

Birovning oilaviy ishiga aralashishdan noxush narsa yo'q. Bahona izladim:

– O'g'ling yoshlik qilib, noboproq davraga qo'shilib qolgan bo'lishi mumkin. Yoshlikda nimalar bo'lmaydi. Yaxshisi,

o'g'ling bilan o'zing chin dildan gaplashib olganing ma'qulmikin?

– Nobop davramas, – dedi do'stim xo'rsinib. – Aksincha... Men uni iymon-e'tiqodli bo'lsin, desam... Yolg'izgina o'g'lim bilan bir suhbatlashgin, o'rtoq...

...Bir haftalardan keyin „yolg'izgina o'g'il“ bilan suhbatlashdik. Yoshi yigirmaning u yoq-bu yog'ida. Ko'rinishi el qatori yigit... Siyrakkina soqoli ham bor. Nima qipti, soqol qo'yish har kimning ixtiyori... Faqat... ko'zlari g'alati. Yuzingizga qarab turadi-yu, allaqanday bo'shliqqa tikilayotganga o'xshaydi. Go'yo siz yo'qsiz...

Gapni otasining „ming yillik qadrdoni“ ekanimdan boshlab, sekin maqsadga ko'chdim:

– Yaxshi yigit ko'rinasiz, o'g'lim... Otangiz sizdan jindek ranjigan ko'rinadilar. Menga qolsa, o'g'lim, ota-onangizning duosini olib qolganingiz ma'qulmikin? Ularniyam bog'lab berganmas. Shular sizni dunyoga keltirgan, boqib, voyaga...

– Meni ota-onam emas, Xudo yaratgan, taqsir! – dedi yigitcha kutilmagan bepisandlik bilan. – Ota-onam vositachi, xolos! Agar bu ota-ona bo'lmasa, boshqa ota-ona vositasida dunyoga kelgan bo'lardim!

Rostini aytsam, esankirab qoldim. Yigitchaning ko'zlariga sinchiklab qarasam, tag'in o'sha bo'shliqqa tikilgan „soqqa“ga aylanib qopti.

– To'g'ri, – dedim murosaga chaqirib. – Sizni Xudo yaratgan. Ota-onangiz vositachi bo'lgan. Qur'oni Karimda ham shunday deyilgan. Ammo bu – ota-ona hech narsa emas, degan ma'noni anglatmaydi, shekilli...

– Meni Xudo yaratgan! – dedi yigitcha pinagini buzmay. G'ashim kela boshladi.

– Menga qarang, mulla! – dedim ensam qotib. – Bundan chiqdi, otangiz elektr toki, onangiz – inkubator ekan-da! Unda siz tuxum bo'lasizmi? Albatta, hammaniyam Xudo yaratgan. Gulniyam, tikanniyam. Odamniyam, eshakniyam... Olloh sizni eshak emas, odam qilib yaratganiga shukrona qilmay-

sizmi? Tangri sizga aql-zakovat, til-zabon berganiga xursand bo'lmaysizmi?

Ajab! Yigitchaning biron tuki qilt etmadi.

– O'sha, sizga ustozlik qilgan mullaga aytib qo'ying! – dedim kuyinib. – Muqaddas Qur'oni Karimni, Hadisi sharifni o'qisin, savodi bo'lsa! Ollohning kalomida ham, Hadislarda ham ota-onani e'zozlashga da'vat etilgan-ku! „Jannat onalarning oyog'i ostidadur!“ – degan dono gapni Payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom aytganlar-ku!

– Ota-onam vositachi! – dedi yigitcha pashsha qo'rigandek qo'l siltab...

Rostini aytsam, shu turishda yigitcha bitta gapni takrorlashdan boshqaga aqli yetmaydigan to'tiqushga o'xshar edi.

Ko'nglimga g'alati ishtiboh tushdi. Kim, kim shunchalik zaharlab tashladi bu begunoh vujudni? Qog'ozdek oppoq qalbiga bunday johillikni kim yozdi?

Albatta, kattadir-kichikdir har kim iymon-e'tiqodli bo'lmog'i kerak. Tarixdan ma'lumki, din peshvolari, ulamolar hamisha xalq nazarida bo'lgan. Qaltis paytda chet el bosqinchilariga qarshi Vatan himoyasiga el-ulusni oyoqlantirgan... Ular orasida ma'rifat va madaniyat fidoyilari ko'p bo'lganini unutmaslik kerak. Birgina misol. O'sha paytdagi O'rta Osiyo respublikalari va Qozog'iston musulmonlari Diniy nazoratining boshlig'i muftiy Ziyovuddin Boboxonov hazratlari sho'roning dahriylik qilichidan qon tomib turgan bir pallada o'z puliga kutubxona ochib, yigirma besh yil davomida o'z maoshining teng yarmini ajratib, dinga, shuningdek, mantiq, adabiyot, tibbiyot, falsafa, tarix, geografiyaga oid minglab kitob va qo'lyozmalarni to'plab, avlodlarga meros qilib qoldirganlar. Yaratganga shukronalar bo'lsinkim, Istiqlol tufayli muqaddas dinimiz tiklandi. Minglab masjidlar qurildi, Ramazon va Qurbon hayitlari rasman bayram deb e'lon qilindi, Islom universiteti ochildi...

Bular-ku, barchasi ezgu yumushlar. Ammo ro'paramda o'tirgan yigitchaning shishadek qotib qolgan ko'zlariga tiki-

lib turib, yoshlarni hidoyat emas, jaholatga, e'tiqodga emas, xurofotga yetaklayotgan ba'zi chalamulla „domla“lar ham paydo bo'lmayaptimikan, degan ishtibohga bordim...

AMALPARAST

Echkidek amalga mingan edi, fil ustida o'tirgandek bosar-tusarini bilmay qoldi. Amaldan tushganida fildan yiqilgandek suyaklari sochilib ketmasa deb qo'rqaman!

AKA-UKALAR

Aka-ukalar noahil chiqdi.

Bir oilaga sig'madilar. Ro'zg'or bo'linib, qozon ayri bo'ldi.

Bir hovliga sig'madilar. O'rtadan devor olinib, hovli bo'lindi.

Bir mahallaga sig'madilar. Unisi u yoqqa ko'chib ketdi. Bunisi bu yoqqa.

Bir tumanga sig'madilar.

Bir shaharga sig'madilar.

Bir dunyoga sig'madilar!

Unisi ham, bunisi ham bevaqt ko'z yumdi...

...Ajab! Bir onaning qorniga qanday sig'di ekan, aka-ukalar?!

QASAMXO'R

Qasamxo'r bir qo'lida asal, bir qo'lida zahar olib yuradi. Qasamiga qo'shib asalni o'zi ichadi, zaharini sizga beradi...

QARQUNOQ

Uchinchimi-to'rtinchimi sinfda o'qirdim. Akam temirqa-not qarqunoq olib keldi.

– Boqib katta qilsang, „gah“ deganingda qo'lingga qo'nadigan bo'ladi.

Qarqunoqni chigirtka, xom go'sht bilan boqdim. Hovuchimdan suv ichishga o'rgatdim. Har kuni ertalab yostig'im oldiga uchib keladi. „Qiy-qiylab“ uyg'otadi. Daraxtda qo'nib turgan bo'lsa, „gah“ desam pirlirab uchib kelib yelkamga qo'nadi... O'rtoqlarim qoyil qoladi.

...Bir kuni qarqunog'im yo'qolib qoldi. Hovlini aylandim. Bog'ga chiqdim. Qarasam, boshqa qarqunoqlar bilan shoxdan shoxga qo'nib yuribdi. O'zimning qarqunog'imni aniq taniydim. Ammo necha marta „gah-gah“ desam ham oldimga kelmadi. Alam qildi...

Yo'q, ertasiga kechqurun o'zidan o'zi uchib kelib, „qiy-qiy“ deb yelkamga qo'ndi. Tag'in qochib ketishidan qo'rqib, supaning bir chekkasiga olib bordim-da, ustiga tog'ora to'nkarib qo'ydim.

Ertalab turib, tog'orani ko'tarsam... qarqunog'im o'lib yotibdi.

Yo'q, yig'lamadim. Qo'rqib ketdim! Kimdir qulog'im ostida hayqirgandek bo'ldi: „Uni sen o'ldirding! Uchishni xohlagani uchun o'ldirding!“

Bir haftadan keyin bolalar bilan to'p tepayotib oyog'im sindi. Yigirma kuncha taxtakachda yotdim. Qarqunog'im tushimga kirdi.

MAHALLIYCHILIK

Mahalliychilik – millatchilikning nikohsiz tug'ilgan bolasi, shovinizmning nikohsiz tug'ilgan nevarasidir!

IBTIDO VA INTIHO

Bu eshikdan kirib kelganda hech vaqosi yo'q edi.

Bir parcha matoga o'rab, beshikka soldilar.

O'sdi. Ulg'aydi. Mol-dunyo topdi. Antiqa jihozlar oldi. Uy soldi. Bir qavatli. Ikki qavatli. Uch qavatli... Mashina oldi. „Volga“. „Neksiya“. „Mersedes“. „Yaguar“... Dacha qurdi.

Saunasi bilan. Favvorasi bilan... Maishat qildi... Qorasochlar bilan... Mallasochlar bilan...

Birovga yaxshi ko'rindi. Birovga yomon ko'rindi...

U eshikka kirib ketayotganida hech vaqosi yo'q edi.

Bir parcha matoga o'rab, „beshik“ka soldilar-da, so'nggi manzilga eltib qo'ydilar...

PO'LAT

Po'lat sinsa-sinadiki, egilmaydi...

BIRI KAM DUNYO

Bola tug'dirganlarning hammasi ham Ota bo'lavermaydi.

Bola tug'ganlarning hammasi ham Ona bo'lavermaydi.

Bolaning hammasi ham Farzand bo'lavermaydi...

O'ZBEK XONADONI

O'zbek xonadonidan non va rayhon isi keladi...

„DONISHMAND“ SICHQON

„Oshkoralik“ degan narsa udum bo'lgan kezlari g'aroyib toifa paydo bo'ldi. Har majlisda so'zga chiqmasa, qulog'ini kesadi. O'zi o'g'ling tengi keladi-yu, otangdan zo'r nasihat qiladi.

– Undoq qilmoq kerak! Mana bundoq qilmoq kerak! Shu gapga qo'shilmaganlarni yo'q qilmoq kerak!

...Qadimiy hangoma yodimga tushadi.

Sichqonlar kengash to'plab mushukdan qutilish yo'lini izlabdi. Bir sichqon bag'oyat dono fikr aytibdi:

– Qo'ng'iroq topish kerak! Qo'ng'iroqni mushukning bo'yniga ilib qo'yish kerak! Mushuk qayerga borsa, qo'ng'iroq jiringlab turishi kerak! Biz qo'ng'iroqni eshitib, qochib ketishimiz kerak! Oxiri, mushuk ochidan o'lishi kerak! Shu gapga qarshi chiqqan sichqonlarning dumini kesish kerak!

Hamma qoyil qolib, unga „Donishmand sichqon“ degan unvon berishibdi. Majlis oxirida bir sichqon so‘rab qopti:

– Hammasi yaxshiku-ya, o‘sha qo‘ng‘iroqni mushukning bo‘yniga kim iladi?

Shu gap chiqishi bilan sichqonning ini ming tanga bo‘lib ketgan ekan.

Albatta, maslahat berish yaxshi. Ammo uni bajarish qiyin. „Qilish kerak“, degan so‘z bilan „Qilindi“, degan so‘z orasida uzoq, juda uzoq masofa bor...

„GAZANDA“

Hindistonda dunyodagi eng yirik, eng zahari ilon – „qirol kobra“si bo‘ladi. Shu ilonning g‘alati xususiyati bor ekan. Tuxumini qo‘riqlab yotgan urg‘ochi kobraga odammi, hayvonmi, yaqin kelishi bilan uning zahari bir necha baravar ortib ketib, hatto filni ham chaqib o‘ldirarkan...

Mehribon onaxonlarimizdan uzr so‘rayman-ku... Bolasini tashlab qochayotgan ayollar farzandni avaylashni mana shu gazandadan o‘rgansa chakki bo‘lmas edi...

OY VA QUYOSH

Oy quyoshdan nur oladi. Quyosh qancha yorqin porlasa, oy shuncha tiniqlashadi.

Erkak qancha ko‘p mehr bersa, ayolning husni shuncha ochiladi...

TARKI ODAT...

Odamlar chindan ko‘ra yolg‘onga tezroq ishonadi. Bu dunyoning o‘zida rostdan ko‘ra yolg‘on ko‘proq bo‘lsa, nima qilsin...

QISMATDAN QOCHIB BO‘LMAS

Rus podsholari orasida qahri qattiqligi bilan „nom chiqargan“ Ivan Grozniyning qismati g‘alati bo‘lgan. 1584-yili qish pallasida osmonda „dumli yulduz“ – kometa paydo bo‘ladi. Podsho „dumli yulduz“ chiqishi o‘zining o‘limiga ishora deb o‘ylab vahimaga tushadi. Saltanatdagi eng mashhur „bashoratgo‘y“larni to‘plashni buyuradi (Nimagadir aynan ayol „bashoratchilar“ni). Oltmishga yaqin bashoratchini bir yerga qamab, ushbu sinoat nimadan darak berishini aytmaguncha birontasini hibsdan bo‘shatmaslik haqida farmon chiqaradi.

Qizig‘i shundaki, „bashoratgo‘y“larning deyarli hammasi shahanshoh 18-aprel kuni vafot etadi, deb „karomat“ qiladilar. Aytilgan kun ham yetib keladi. Podshohi olam esa soppa-sog‘ yuribdi. Ertalab turib, qalbaki „karomatgo‘y“larning hammasini bir yerga to‘plab, yoqib yuborilsin, deb hukm chiqaradi. Keng maydonga katta gulxan yoqadilar. „Bashoratchilar“ni olib keladilar. Hammasini yoppasiga olovga tashlash uchun Grozniyning amrini kutadilar...

Ayni shu pallada shaxmat o‘ynab o‘tirgan podsho o‘zidan o‘zi shilq etib yiqiladi-yu, jon taslim qiladi...

Bu jumboqning yechimini hanuzgacha hech kim topolgan emas...

To‘g‘ri, tarixchilar podsho umrining oxirida „vos-vos“ bo‘lib qolgan, deyishadi. Fitna bilan o‘ldirilgan, degan fikrlar ham bor. Ammo uning aynan shu kuni vafot etganining o‘zida g‘alati jumboq yo‘q emas...

ONAMNING O‘GITI

Yig‘lab turgan go‘dakning begonasi bo‘lmaydi.

ODILLIK

Bahorning ilk maysalari shahanshohlar saroyining oltin qubbalarida emas, g‘arib kulbasining loysuvoq tomida ko‘kardi.

To'ng'ich chuchmo'malar boyvachchalar gulshanida emas, o'ksik qabrlar ustida ochiladi...

Adolatni tabiatdan o'rganish kerak...

„DOYA“

Nodonlik razolatning onasi emas-ku, doyasi bo'lishi mumkin.

„SENDAN HAKAKAT“...

Qadimdan qolgan latifanamo gap bor. Bir yurtni suv bo-sibdi. Hamma har yoqqa qochibdi. Qarashsa, bir odam tom boshida o'tirganmish. Suv to'pig'iga kelib qolgan...

Yoniga bir qayiq kelib to'xtabdi.

„Qayiqqa chiq“, deyishsa bosh chayqabdi.

„Men umr bo'yi toat-ibodat qilganman, Tangri panohida asraydi!“

Suv beliga chiqqanda yana bir qayiq kelib to'xtabdi. „Qayiqqa chiqsang-chi“, – deyishsa bosh chayqabdi.

„Men umr bo'yi toat-ibodat qilganman. Tangri panohida asraydi“.

Oxiri, suv tomog'iga chiqibdi. Tag'in bir qayiq suzib kepti.

„Hoy, baraka topkur, qayiqqa chiq, cho'kib ketasan!“ de-yishsa bosh chayqabdi.

„Men umr bo'yi toat-ibodat qilganman, Tangri panohida asraydi!“

Qayiq nari ketishi bilan „g'ulq“ etib cho'kib ketibdi. U dunyoga borib, Xudoga nolibdi.

„Men umr bo'yi toat-ibodat qildim, Yaratgan Egam! Sen esa mening jonimga oro kirmading...“

„Ey g'ofil banda! – debdi Tangri. – Joningni asrash uchun bir emas, uch marta qayiq yubordim-ku, tag'in nima haqing qoldi?!“

...Albatta, toat-ibodat qilish – farz. Ammo Yaratganning „Ehtiyot sendan, asrash mendan“, degan va'dasi ham bor...

USTOZ

Ustoz otangdan ulugʻ, deganlari bejiz emas, Ota hayot beradi. Ustoz esa yashashga oʻrgatadi. Tugʻilishdan koʻra yashash qiyinroq...

HUSN

Yoʻlbars boshqa ov topolmasa, daraxtning pastak shoxiga qoʻnib oʻtirgan tovusni dumidan tutib yer ekan... Ortiqcha husn boshga bitgan balo boʻladi, deganlari shu boʻlsa kerak...

ILGʻOR TAJRIBA

Odamlar „bozor munosabati“ni baliqdan oʻrgangan. Kattasi kichigini yeyaveradi...

KALTABINLIK

Bir yurtida yashab turib, oʻsha xalq tilini bilmaslik:
Birinchidan – oʻsha xalqqa nisbatan hurmatsizlik.
Ikkinchidan – oʻsha xalqdan oʻzini ustun qoʻyish.
Uchinchidan – gʻirt nodonlikdir!

SHAYTONNING FEʻLI

Duradgorlar ishlatadigan „shayton“ degan asbob bor. Qaysi tomon baland boʻlsa, „lip“ etib oʻsha yoqqa oʻtib oladi. Bu naqalar odamlar orasida ham uchrab turadi. Qizigʻi shundaki, birov undan „Kecha u yoqda eding, bugun nega bu yoqqa oʻtib olding?“ deb soʻramaydi.

„Shayton“ning shaytonligi ham shunda boʻlsa kerak-da!..

OTI „QO'RQOQ“

Andishasiz azbaroyi beandisha bo'lgani uchun dasti uzun, tili burro bo'lsa-da, andishali azbaroyi andishali bo'lgani uchun qo'li qisqa, tili qisqi bo'lsa... alam qilarkan!

NAFS BANDASI

Dengiz bo'yiga dam olishga borganimda yurtdoshim bilan hamxona bo'lib qoldim. Nihoyatda tavozeli, „ilonning og'zidan chiqqandek“ kiyinadigan, bo'yinbog' taqib yuradigan odam ekan...

Bir kuni Sochidagi dendrariyga kirdik. Yer yuzida jannat bo'lsa, shunchalik bo'lar! Yetti iqlimning daraxtlari: har biri chinni kosadek oppoq, nimpushti gullari aqlni lol qoldiradigan magnoliyalar... Archalar... Bambuklar... Kaktuslar... Bananlar... Anvoyi chechaklar...

Ozoda maysazorda tovuqlar tamanno bilan kezadi. Bir xillari daraxtlar shoxiga qo'nib o'tiribdi. Odamlarga shu qadar ko'nikib ketganki, yaqin borishingiz bilan kamalakdek dumini yoyib, husnini ko'z-ko'z qiladi...

Mahliyo bo'lib turib qoldim. Bir mahal hamxonam yelkamga turtidi.

– Shuning go'shtidan tabaka qilsa bo'larmikin, domla?

Ko'ziga uzoq tikilib turdim-da, indamay burilib ketdim...

Toshkentga qaytguncha deyarli gaplashmadim...

YO'L

Yo'lni toraytirishdan tiyiling. Xudo yo'lni toraytirganning go'rini toraytiradi, degan gap bor...

JANNAT FARISHTALARI

Hadisi sharifda ta'kidlanishicha, Payg'ambarimiz Muhammad sallallohu alayhi vasallam aytgan ekanlar: „Qaysi ota-ona uch qizni tarbiyalab voyaga yetkazsa, shular jannatda mening

yonimdan joy oladi. Agar ikkita qizni tarbiyalab voyaga yetkazsa ham jannatda mening yonimdan joy oladi. Basharti bitta qizni tarbiyalab voyaga yetkazsa ham jannatda mening yonimdan joy oladi...”

Islom dini xotin-qizlarni kamsitadi, degan gapni kim aytgan o‘zi?

Hadisi sharifda tag‘in bir gap bor. Agar bir ayolning uch farzandi go‘dakligida nobud bo‘lsa, Mahshar kuni ular do‘zax yo‘lini to‘sib, onasini himoya qilar ekan. Agar bolaligida nobud bo‘lgan go‘dak ikkita bo‘lsa ham shunday qilarkan. Basharti, o‘sha ayolning bitta bolasi go‘dakligida nobud bo‘lgan bo‘lsa ham shunday qilarkan. Zero, ona uchun farzand dog‘ining o‘zi do‘zax azobidan kuchlidir...

Ayting-chi, dunyodagi qaysi bir shoir, qaysi adib, qaysi musavvir ona mehrini shu qadar teran tasvirlay olgan?!

USHALMAS ORZU

Qani endi, yoshligingda keksalardek donishmand, keksayganda yoshlardek baquvvat bo‘lsang...

AQL VA TIL

Goho aql qancha qisqa bo‘lsa, til shuncha uzun bo‘ladi...

OQ LIBOS

Inson bu dunyoga kelib, ko‘z ochgan chog‘i boshida turgan oq libosli odamni ko‘radi.

Inson bu dunyoni tark etib, ko‘z yumayotgan chog‘i boshida turgan oq libosli odamni ko‘radi.

Do‘xtirlarga ta‘zim qiling!

JINOYAT

O'z ko'nglidagi mehnri o'ldirish odam o'ldirishdan og'irroq jinoyatdir. Negaki har qanday razillik bemehrlikdan boshlanadi.

FOJIAMIZ

Armani:

– Sizga kim kerak, azizim? „Qorovul Petrosyan“ deysizmi? Vah-vah-vah! U qorovul emas, akademik! Donishmand odam! Yuring, uyini ko'rsataman. Yaqinda ikki qavatli uy soldi, azamat!

Gurji:

– Kimni so'rayapsiz, batano? „Etikdo'z Panjikidze?“ O-o-o! U etikdo'z emas, akademik! Bunaqa donishmand odam yuz yilda bir tug'iladi! Yuring, dachasiga oborib qo'yanman. Uch qavatli dacha quryapti, azamat!

O'zbek:

– Nima? Kim deysiz! „Akademik Alijonip?“ Hech qanaqa akademik emas u! Qorovulchalik savodi yo'q! Etikdo'zchalik ilmi yo'q! G'irt ahmoq odam. Poraxo'r! O'rikzorda dang'il-lama imorat solyapti. Shuncha pulni qayoqdan oladi? Umu-man... men hech qanaqa Alijonip-palijonipni tanimayman!

TUHFA EMAS

Mustaqillik berilmaydi. Mustaqillik olinadi!

„TADBIRKOR“ VA „CHAYQOVCHI“

„Tadbirkor“ degani yo'qni bor qilib, bir nima yaratadigan, jilla qursa, o'zimizda kamyob narsani chetdan keltirib, hojat chiqaradigan odamni anglatguvchi edi. Bozorga kirgan dehqonning hosilini suvtekinga oladigan, shu yerning o'zida besh bahosiga pullaydigan odamning nomi „chayqovchi“ de-

yilardi, shekilli?! Shuni bittasiga aytsam, achchig'i chiqdi. „Og'zingizga qarab gapiring, aka, biz – tadbirkormiz!“ – deydi.

Hayronman, yo men o'zbek tilini unutib qo'ydim, yo hayotdan orqada qolib ketganman...

BOY VA KAMBAG'AL

Boy gerdaysa – salobat. Kambag'al ta'zim qilsa – xushomad.

Boy gapirsa – donolik. Kambag'al sukut saqlasa – nodonlik.

Boy „Mersedes“ olsa – kamtarlik. Kambag'al velosiped olsa – manmanlik.

Boy jinoyat qilsa – „sho'xlik“. Kambag'al sho'xlik qilsa – jinoyat.

Boy o'lsa – motam. Kambag'al o'lsa – „Ha, endi, bandalik“...

UNUTMANG

Ona tilini unutmoq – o'z onasini unutmoq bilan teng!

ADOLAT

Adolat bitta bo'ladi, deyish – go'llikdir. Adolatning qiyofasi ming xil bo'lishi mumkin. Bu – unga kim qarashiga, qayoqdan qarashiga, qay niyatda qarashiga bog'liq.

ENG BEBAHO, ENG ARZON

Dunyoda eng bebaho, ammo hamisha benazir tarqatiladigan xazina bor. Bu – Ona mehri!

BOZOR „MADONNA“SI

Isiriq olish uchun bozorga tushgandim. Darvozadan kira-verishda somsa sotib o'tirgan ayolni ko'rib, beixtiyor to'xtab qoldim. Rostini aytsam, bunday mukammal xilqatni umrimda ko'rmagandim. Yuzi shu qadar tiniq, qosh-ko'zi, lablari shu qadar mutanosib, shu qadar jozibali ediki, rahmatli Chingiz Ahmarov tirilib kelsa, o'zbek madonnasini shu ayolga qarab chizgan bo'lardi. Xayolimdan „Qaysi baxti chopgan er shunday pari-paykar bilan yasharkin?“ degan o'y kechdi.

Xarid qilib qaytib chiqayotib, g'alati shovqin-suron eshitdim. Yaqin kelib, tag'in beixtiyor to'xtab qoldim. Boyagi ayol ro'parasida ozodagina kiyingan, bo'yinbog' taqqan bir kishi ko'zini pirpiratib, esankirab turar, chamasi, qayoqqa qochishini bilmay, g'ujanak bo'lib olgandek edi. Somsa vajidan e'tiroz bildirganmi, oralaridan noxushroq gap o'tganmi, xullas, ayol uni shu qadar qalashtirib haqorat qilar, og'zidan shu qadar iflos so'zlar otilib chiqardiki, qirq yil ko'mir tashigan aravakash bunday so'kislarni eshitsa, o'zi ham, oti ham, aravasi ham, boringki ko'miri ham uyatdan qizarib ketgan bo'lardi! Yomon gap odamni xunuk qilib yuborishini shunda ko'rdim. „Pari-paykar“ning chiroyli ko'zlari olayib ketgan, oydek yuzi qiyshtayib, vahimali tus olgandi...

Xayolimdan „Qaysi baxtiqaro er shunday alvasti bilan yasharkin?“ degan o'y kechdi...

BOYCHECHAK

Boychechak birinchi bo'lib ochilgani bois ko'pincha sovuq shamollarga qurbon bo'ladi. Ammo u bahorni boshlab kelgani uchun odamlar ko'ziga surtib, „omonlik-somonlik“ qiladilar...

VATAN TUYG'USI

Qaysi yurtda non arzon bo'lsa, o'sha yerga ko'chib yuradigan odamda Vatan tuyg'usi bo'lmaydi.

XOM XAYOL

Qani endi, qaytadan go'dakka aylanib qolsang-da, o'ylaganingni qo'rqmasdan aytaverasang!

DONO VA NODON

Dono nodondan o'zini bir pog'ona quyi tutsa, hayron bo'l-mang. Tarozining yukli pallası bo'sh palladan doim pastroqda turadi...

HURLIK VA XO'RLIK

Hurlik yo'q joyda xo'rlik hukmron bo'ladi.

Mustaqillik yo'q joyda mustabidlik hukm suradi!

AYOLLARGA MASLAHAT

Hadeb „Erim kam pul topadi, erim kam pul topadi“, deb noliyvermang. Erkak kishi qancha ko'p pul topsa, xotini shuncha ko'payadi!

AJDODLAR RUHI

Ruhshunos olimlar g'alati tadqiqot o'tkazgan. Nima uchun vafot etgan odam dastlabki kunlari yaqinlarining tushiga bot-bot kirib turadi? Gap shundaki, tirikar uni ko'p eslagani uchun mayyitning ruhi o'zi yashagan muhit atrofida charx urib yurarkan. Shu boisdan umr yo'ldoshi, farzandlari, qarindoshlari, hamkasblarining tushiga tez-tez kirar ekan. Oradan ma'lum vaqt o'tib, tiriklar uni kamroq xotirlaydigan bo'lgach, ruh „o'z“ muhitidan uzoqlashib, yer kurrasi atrofida uchib yurarkan. Marhumlar vaqti-bevaqt tushimizga kirib turishi shundan ekan. Agar bu dunyoda uni eslaydigan biron-ta odam qolmasa, ruh noumid bo'lib, o'zga olamlarga uchib ketarkan...

O'tganlar ruhini shod etishdan osoni yo'q. Aqalli ora-cho-
ra „O'tgan ota-bobolarimiz, ona-momolarimizni Olloh rahmat
qilsin, oxirati obod bo'lsin“, degan birgina kalima kifoya...
Biz esa gohi shunga ham yaramaymiz.

OSIY BANDA

Shu qadar donoki, koinotning olis puchmoqlarida yuz yil-
dan keyin nima ro'y berishini ayta oladi. Shu qadar nodonki,
ertaga o'zining nima bo'lishini bilmaydi.

Shu qadar mehrliki, chumoliga ozor bermaydi. Shu qadar
qahrliki, bir-birining dilini vayron qilib, huzur topadi.

Qalbi shu qadar uyg'oqki, osmonda charaqlab yotgan yul-
duzlarni tomosha qilib, ko'ziga yosh oladi. Qalbi shu qadar
so'qirki, o'z bolasini yetimxonaga, o'z otasini g'aribxonaga
tashlab ketadi.

Bir burda nonga qorni to'yadi. Dunyoning jamiki boylik-
lari kamlik qiladi.

Bir qo'li bilan samo kemalari, „oynayi jahon“lar yaratadi.
Bir qo'li bilan yer yuzini kultepaga aylantiruvchi qurol ya-
saydi.

Bir fe'li – adolat. Bir fe'li – razolat.

Bir hunari – sadoqat. Bir hunari – xiyonat...

Nachora... Odamzod shunday: nur va zulmat qorishig'idan
bino bo'lgan.

CHINOR

Chinor mahobatli bo'lgani uchun buyuk emas. Chinor
uzoq umr ko'rgani uchun ham buyuk emas...

Chinor... qanday shamol esishidan, qachon esishidan, qa-
yoqqa qarab esishidan qat'i nazar, qilt etmay turgani uchun
buyukdir.

„FEODALLAR“

Bolaligimni eslasam, oilamizdagi bir odat esimga tushadi. Biz – farzandlar uchun dunyoda otamizdan ulugʻroq, otamizdan kuchliroq, bilimdonroq odam yoʻq edi. Onam ikki gapning birida „Hoy, oʻgʻlim, hozir adang kepqoladilar, darrov sigirga oʻt yulib kel“, „Hoy, qizim, adang kepqoladilar, hovlini supur“, „Adangni soatiga tegma“, „Adangni jahllari yomon, shovqinlamay oʻtiringlar“, deb qayta-qayta tayinlar edilar. Holbuki, „jahli yomon“ adamiz birontamizni biron tar-saki urgan emaslar...

Keyin tushunsam, otani qattiq izzat qilish, kerak boʻlsa, „ota shaxsiga sigʻinish“ faqat yaxshilikka olib kelishini bilgani uchun ham onam shunday qilgan ekanlar. Bu mutelik emas, donishmandlik ekan!

Agar shuning oti „feodallik“ deb atalsa, rahmat, bunday „feodalizm“ga!

YAPROQ

Bu koʻhna dunyoda odamning umri osmonda uchgan yulduzning „yilt“ etishidek gap...

Bu koʻhna dunyoda odamning umri ming yillik chinordan uzilgan bitta yaproqning yerga tushishidek gap...

Holi shu-ku, olamning ustuniman, deb oʻylaydi xom sut emgan banda!

ORZULI DUNYO

Bir kunlari oʻtib turuvdi. Birovdan oldin, birovdan keyin degandek... Qora qozon qaynab turuvdi...

...Orzuli dunyo ekan. Xotin dugonalari bilan gap yedi. Unisini koʻrdi, bunisini koʻrdi... Oʻkindi:

– Oʻrtoqlarim brilliantga belanib yuribdi. Men shoʻrlikda tuzukroq uzuk ham yoʻq. Peshanam shoʻr boʻlmasa, shu no-shudga tegarmidim?! Nima qilay? Oʻzimni sotaymi?

Erning hamiyati ozor chekdi. Ayoliga oltin „komplekt“ olib berdi...

Orzuli dunyo ekan. Xotin tag'in nolidi:

– Paxmoq qizning baxtini bersin, degani rost ekan. Anavi Humayradan nimam kam? Maktabda eng xunuk qiz edi. Eri „Mercedes“da olib yuradi. Bu noshud mashina tugul bittagina o'g'luga velosiped ham oberolmaydi. Peshanam sho'r ekan! O'zimni sotaymi endi?!

Erining hamiyati ozor chekdi. Judayam „Mercedes“ emas-ku, „Matiz“ sotib oldi.

Ittifoqo yon qo'shni imorat soldi. „Uchastka“. Ikki qavatli. Saunasi bilan. Basseyni bilan! Qo'shning qasri oldida ularning „shipir“ tomli uyi bostirmaga o'xshab qoldi. Xotin o'kinib nola qildi:

– Shu xonadonga tushganimga o'n besh yildan oshdi. Bu noshud bittayam g'isht qo'ygani yo'q! Gadoyning kulbasi yaxshidir bundan! Peshanam sho'r bo'lmasa, shunga tegarmidim? O'zimni sota qolay endi!

Er „uchastka“ soldi. Qo'shning tomidan bir quloch baland qilib. Basseyni bilan. Saunasi bilan. Hovlida fontani bilan!

...Orzuli dunyo ekan. Xotin endi tog'da quriladigan dachani orzu qilib turganida... to'satdan qiy-chuv bo'lib qoldi. Xotin ertalab „jinday suyagini qizitish uchun“ saunaga kirsam, er o'zini osib qo'yanmish!

Xotin dod ustiga dod soldi:

–Voy-dod! Peshanam sho'r bo'lmasa shu noshudga tegarmidim? O'lmay o'lgur bir parcha xat tashlab ketibdi. Olam jahon qarzi bor ekan! „Parasani“ning o'zi sakson ming dollarmish! Nima qilay, o'zimni sotaman, endi?!

...O'zini sotmoqchi edi... xaridor chiqmadi...

KAMBAG'ALNI KAMSITMANG

Rivoyat qilishlaricha, bir yigit dong'i ketgan boyning qiziga oshig'-u beqaror bo'lib qolibdi. Qizning ham unda ko'ngli

bor ekan. Yigit necha bor sovchi yubormasin, rad javobi olaverganidan keyin boyning huzuriga o'zi boribdi.

– Ming bora uzr, boy ota, – debdi odob bilan. – Ko'ngil ishi ekan. Aybga buyurmaysiz, qizingizni chin dildan yaxshi ko'rib qoldim. Nima shartingiz bo'lsa, roziman, faqat noumid qilmang...

Boy o'ylab-o'ylab, bu „betamiz“ yigitning adabini berish yo'lini topibdi.

– Mayli, – debdi. – Ikkita shartim bor. Birinchisini bajar-ganingdan keyin ikkinchisini aytaman.

– Jonim bilan! – debdi yigit.

– Shartim shuki, uch kun ertadan kechgacha tilanchilik qilasan! Bozor boshida, o'z mahallangda, machit darvozasi oldida. Men buni o'z ko'zim bilan ko'rishim kerak.

Yigit chindan ham uch kun tilanchilik qilibdi. To'rtinchi kuni boy peshingacha kutsa ham yigitdan darak bo'lmabdi. Boy izlab borsa, yigit bozor boshida gadoylik qilib o'tirgan-mish.

– Ikkinchi shartim shuki, – deb gap boshlagan ekan, yigit aytibdi.

– Shartingiz ham, qizingiz ham o'zingizga siylov! Odamni tirikchilikdan qoldirmang!

Qizig'i shundaki, qiz „Shundan boshqasiga bersangiz, o'zimni o'ldiraman“, deb turib olibdi.

Qissadan hissa: kambag'alni kamsitgan gadoyga yalinadi!

POYTEXT MISSIYASI

Uni hammamiz yaxshi ko'ramiz.

Unga hammamiz talpinamiz.

Boramiz.

O'qiymiz.

Ishlaymiz.

Turmush quramiz.

Uyli-joyli bo'lamiz.

Va... uni yakdillik bilan g'iybat qilamiz!

...Nachora, poytaxt bo'lganidan keyin chidaydi-da...

Muallif izohi: ba'zilar „Mahalliychilik qilyapsiz“, demasligi uchun aytib qo'yay. O'zim ham qishloqda tug'ilib-o'sganman. Har doim qishloq odamlarining fazilatini tasvirlaganman...

ENG QISQA YOZUVLAR

Beshikdagi yozuv

„Keng olamga sig‘maydigan buyuk zot bo‘lib ketganingda ham tor quchog‘imda yig‘lab yotganingni unutma!“

Yetimxona darvozasidagi yozuv

„Hoy ona! Sen bu dargohga Mehr degan niholni tashlab ketyapsan. Undan Qahr degan daraxt o‘sib chiqishi esingda bo‘lsin“.

G‘aribxona darvozasidagi yozuv

„Hoy farzand! Ota-onangni „omon-eson“ joylab chiqdingmi? Barakalla! Bugun sen jahannamning olov lang‘illab turgan qudug‘idan o‘zingga joy tayyorlab qo‘yding! Muborak bo‘lsin!!!“

Ariq qirg‘og‘idagi yozuv

„Men odamlarni poklayman, deb jonim halak, odamlar meni bulg‘ash bilan ovora...“

Avtobus o‘rindig‘idagi yozuv

„Hoy yigitcha! Tepangda qaltirab turgan qariyaga joy berish-bermaslik o‘zingga havola. U sening hech kiming emas.

Faqat „Men ham shuning yoshiga yetarmikanman“, deb o'zingdan o'zing so'rab ko'rsang bas...”

Qadahdagi yozuv

„Meni sipqorishdan oldin sinchiklab razm sol. Tubimda ne-ne odamlar cho'kib yotibdi!“

Ketmon dastasidagi yozuv

„Pastga qarab ketgan ildizga tegsang, daraxtga jabr qilas. Tepaga qarab ketgan ildizga tegsang, o'zingga jabr bo'lad.…”

Ko'zgudagi yozuv

„Yaxshiyamki, odamzodning aybi o'ziga bilinmaydi. Bo'l-masa, dunyoda bittayam butun toshoyna qolmas edi...”

O'q-yoydagi yozuv

„O'zing to'g'ri bo'la turib, nega begunohlarni jarohatlaysan, deb malomat qilmang. Meni otgan kamon qiyshiq bo'lsa, nima qilay?“

Uzangidagi yozuv

„Nega meni tepkilaysan? Kimga tayanib ot minganing esingdan chiqdimi?!“

Qalam zihidagi yozuv

„Onani madh etsang – quvonaman. Muhabbatni madh etsang – quvonaman. Vatanni madh etsang – quvonaman. Sadoqatni madh etsang – quvonaman... Ta'ma yo'lida, rostni – yolg'on, yolg'onni rost deb yozsang, sinib ketgilarim keladi!“

Institut eshigidagi yozuv

„Janob talabalar! Minib kelgan mashinangizni tartib bilan „parkovka“ qilishingizni so‘raymiz. Professorlarning velosipedi kirishga qiynalyapti...“

Konsert zali peshtoqidagi yozuv

„Mikrofonni yaratgan odamga – kumushdan, fonogrammani ixtiro qilganga – oltindan haykal qo‘yamiz!“

Bozor darvozasidagi yozuv

„Stoyanka“ga bir marta kirib-chiqish 2 ming so‘m. Mashinangga bir gap bo‘lsa, o‘zing javobgarsan!“

IRSIYAT

Hali maktabga qatnamasdim. Oramizda „yelim“ laqabli bola bo'lardi. Tekkanga tegib, tegmaganga kesak otar, hatto yoshi katta bolalar ham undan uzoqroq yurishga harakat qilardi. „Yelim“ laqabini olishiga sabab – u, otasi urushga ketganidan keyin ikki yil o'tib tug'ilgan, onasining aytishiga qaraganda „qorniga yopishib qolgan“ ekan.

Bir kuni „yelim“ yomon ish qildi. Qayerdandir oriqlab ketgan qora mushukni topib keldi. „Hozir senlarga tomosha ko'rsataman“, dedi-da, mushukning dumiga chizimcha bog'lab, big'illatib, daraxt shoxiga ilib qo'ydi. Anhor bo'yi-dagi toshlardan ko'ylagining etagiga to'ldirib keldi. Keyin, besh-olti qadam orqaga chekinib, mushukka tosh ota boshladi. Bolalardan biri „Unaqa qilma“, desa, „Bo'pti, o'zingni toshbo'ron qilaman“, deb xezlandi. „Yelim“ toshlarni shoshilmay, uzoq mo'ljalga olib otar, mushuk har gal tosh tekkan-da ayanchli miyovlar, tipirchilab, o'zini u yoqdan bu yoqqa tashlar, ammo qutulib ketolmas edi. Oxiri bechoraning og'zidan qon kela boshladi. Biz – bolalar dahshatdan qotib, qilt etmay turar, nima qilishni bilmasdik. Bir mahal mushukning ko'zidan yashil olov sachrab ketgandek bo'ldi-da, so'nggi bor miyovlab, tinchib qoldi...

O'sha kuni ro'y bergan voqeani ichimga sig'dirolmay, onamga aytib berdim. Onam otamga aytgan shekilli, kechqurun otam bizni yoniga chaqirib, tanbeh berdi:

– O'sha bola bilan o'ynasalaring ta'ziringni beraman! – So'ng, bir zum o'ylab turdi-da, qo'shib qo'ydi. – Balki, bolada gunoh yo'qdir. Palagi nopok!

Otamning gapini yaxshi tushunmagan bo'lsam-da, „yelim“dan nariroq yuradigan bo'ldim... U yettinchi sinfni bitirib, boshqa o'qimadi... Universitetda o'qib yurgan kezarim „yelim“ odam o'ldirib, o'n yilga kesilib ketganini eshitdim...

...Oradan ancha vaqt o'tdi. Bilmadim, o'ttiz yilmi-o'ttiz besh yilmi... Kuz kechalaridan birida darvoza taqillab qoldi. Chiqsam, telpak kiygan notanish odam turibdi.

– Tanimading-a? – dedi eski qadrdonlardek yelkamga qo'l tashlab. – Men... falonchiman.

Rostini aytsam, bunaqa ismli odamni eslay olmadim. Otini qayta so'ragan edim, iljaydi.

– „Yelimman!“

Shundagina „eski qadrdonim“ yodimga tushdi.

– Senga bir masalada keldim, – dedi maqsadga ko'chib. – O'g'lim arzimagan narsa bilan qamoqqa tushib qoldi. Tergovchi bilan gaplashsam, jaa-a „zaryajat“ qilib yuboryapti. Shunga bir yordam berib yuborsang...

– Men tergovchini tanimayman, – dedim rostini aytib.

– Sen ularni tanimasang, ular seni taniydi-ku!

Ochig'i, o'g'lining „arzimagan narsa bilan“ qamalganiga ishonmadim. Bunaqa ishlarga arashlamasligimni aytdim. „Yelim“ xafa bo'lmadi.

– Bo'pti, sen bo'lmasang, boshqasi topilib qolar, – dedi-da, ketaverdi...

O'g'lining qismati nima bo'lganini bilmayman-ku, oradan tag'in besh-olti yil o'tib, noxush xabar eshitdim. „Yelim“ xotin, bola-chaqasi bilan ajrashib, qo'shni mahallaning chekkaroq joyidan hovli sotib olgan ekan. Qish kunlaridan birida uyiga o't ketibdi. „Pajarniy“lar o'tni o'chirib, ichkari kirsam, „Yelim“ning kuyib ketgan jasad yotganmish. Negadir oyoq-qo'li sim bilan chandib bog'lab tashlangan emish...

Bechoraga achindim. Otamning gapi yodimga tushdi. „Palagi nopok“...

LAFZ

Xalqimizda „Va'daga vafo – mardning ishi“, „Arslon izidan qaytmas, yigit so'zidan“, degan maqollar bor. Buni isbotlovchi misollar ham yetarli.

Zahiriddin Muhammad Boburning vasiyati bilan taxtga o'tirgan Humoyun ham otasi kabi jasur, dono va sofdil inson bo'lgan. Biroq shahanshoh vafotidan keyin boshlangan toj-u taxt talashi saltanatni tahlikali ahvolga solib qo'yadi va raqiblar bundan ustalik bilan foydalanib, xurujga o'tadi. Boburiylar hukmronligiga qarshi urush olib borayotgan Sherxonshohning qo'li baland kelib, Humoyun chekinishga majbur bo'ladi. Hindistonda daryo ko'p. Chauza daryosidan o'tayotganda Humoyunning oti cho'kib, uning o'zini ham suv ostiga tortib ketadi. Podshohning baxtiga ho'kiz terisidan yasalgan meshda suzib kelayotgan meshkobchi uni qutqarib qoladi. Shunda minnatdor shahanshoh og'zidan senga podsholik taxtini berganim bo'lsin, degan mazmunda gap chiqib ketadi. Poytaxtga yetib kelishgach, meshkobchi shohga va'dasini eslatadi... Shunda Humoyun aql bovar qilmas ish qiladi. Saroy a'yonlarining e'tiroziga qaramay, meshkobchini taxtga o'tkazib qo'yadi. Shahanshoh akasi haqida „Humoyonnoma“ degan go'zal asar yozgan Gulbadanbegim ham ko'z ko'rib quloq eshitmagan bu hodisani og'rinib tasvirlagan. U shunday deb yozadi. „Bu voqeadan so'ng podshoh o'sha saqqo g'ulomni taxtga o'tqazib, hamma amirlar unga ko'rinish bersinlar, g'ulom esa kimga nimani xohlasa hadya etsin va mansab bersin, deb buyurdilar... Ikki kungacha bu g'ulomga podshohlikni berib qo'ydilar...“

Humoyunning o'z taxtini ikki kungacha allaqanday saqqo (gado), g'ulom (qul)ga berib qo'yishini har kim har xil baholashi tabiiy. Biroq u „podsho hukmi – vojib“ degan shiorga amal qilib, so'zining ustidan chiqqani aniq... Bu-ku, qariyb besh asr narida ro'y bergan hodisa. So'z ustuvorligiga amal qilgan insonlar hamisha bo'lgan va bundan keyin ham bo'la-

veradi. Yana bir misol. Bunisi yaqin o'tmishda, o'n yillar narisida bo'lgan voqea.

Toshkentda Mamat akani tanimagan odam yo'q edi. Xalq hofizi Muhammadjon Karimov borgan to'yga ayricha fayz qo'nardi. Yoshi bir joyga borib qolgan, ixcham gavdali hofiz mumtoz g'azallarni shu qadar teran tushunib, shu qadar tiniq ovozda aytar ediki, tinglovchilar beixtiyor sehrlanib qolardi...

Men Muhammadjon Karimovning so'nggi qo'shig'ini (afsuski so'nggisini) eshitganman. Qay bir yili Xumsonga dam olishga bordik. Mamat akaning o'n chog'li ulfatlari ham oromgoh yaqinida Ugam daryosi bo'yidagi choyxonada maskan tutib, bir-ikki hafta dam oladigan odati bor ekan.

Bir kuni oromgohdagi dam oluvchilar iltimosi bilan Mamat aka konsert beradigan bo'ldi. Ochiq maydonga yuzlab odamlar to'plangan. Hofiz ikki-uch qo'shiqdan so'ng Fuzuliy g'azalini ayta turib, hushidan ketib qoldi. Uch kundan keyin...

...Mamat akaning hamma biladigan g'alati odatlari bor edi. U „zakalat-pakalat“ degan so'zni biron marta og'ziga olmagan. Qayerga borsa, sidqidildan xizmat qilgan. Bir to'yni chala tashlab, ikkinchisiga yugurmagan. To'y egasi haq bersa, olgan. Bermasa, duo qilgan. Basharti to'y qilayotgan kishining qo'li qisqaroqligini payqab qolsa, to'plangan pulni ham „to'yana“ deb tashlab ketgan...

Eng muhimi – „Mamat akaning „temir daftari“ degan gap el aro mashhur edi. Deylik, mahallaning yamoqchisi to'yga aytib keldi. Hofiz „temir daftarini“ varaqlab ko'rgan va o'sha kuni bo'sh bo'lsa, „Xudo xohlasa, albatta xizmatda bo'la-man“, deb daftariga yozib qo'ygan. Ittifoqo, yarim soatdan keyin biron katta mansabdor yoki dong'i ketgan boyvachcha kelib qoladi-yu, xuddi o'sha kuni to'y qilayotganini aytib, taklif etadi. Hofiz „Iloji yo'q, bir odamga va'da berib qo'yganman, so'zimdan qaytmayman“, deb rad etadi. Hech qanday iltimos, hech qancha pul, hech qanday dag'dag'a o'tmaydi! Vassalom!

Buning otini lafz deydilar!

QO'SHQANOT

Yigirma yoshdagi oshiq-ma'shuqlikdan yetmish yoshdagi mehr-oqibatgacha yetib borgan er-xotin sabr-qanoat farish-talaridir.

TILANCHI

– Gadoy bilan maddohning farqi bormi?
– Bor. Gadoy jo'n tilanchilik qiladi. Maddoh qofiyasini keltirib tilanadi.

BOBO BILAN NABIRA

Qariya – oila yashinqaytargichi. Xonadonni turli balolar-dan asraydi.

Go'dak – oila chirog'i. Xonadonni yoritib turadi.

NOMUKAMALLIK

Dunyoda mukammal narsa yo'q. Hatto Muhabbat deb atalmish oliy tuyg'uda ham adolatsizlik bor. Kim qattiqroq sevsa, o'sha ko'proq iztirob chekadi.

SEVINCH VA O'KINCH

Hayotingizda sevinchdan ko'ra o'kinch ko'proq bo'lsa, ajablanmang. Odam bolasi yig'lab tug'iladi. Kulishni esa an-cha keyin o'rganadi...

„IXTIRO“

Samarqand bozorida chet ellik turistlar yurgan ekan. Bit-tasi, ayniqsa, e'tiborimni tortdi. Kalta ishton kiygan, qora ko'zoynakli, shopmo'ylov kishi o'g'il sumakka tamaki to'l-dirib chekib ketyapti...

...Shunaqa „universal“ buyumni ixtiro qilgan xalqimizga tasanno dedim...

„QULF“

(Pokiza ayollarimizga aloqasi yo‘q gap)

Xotin kishining xiyonat eshigi bir ochilmasin. Ochilsa, yo-pilishi qiyin bo‘ladi. Qulfi „buzilib“ qoladi...

TEXNIKA ASRI

Texnika asrida yashayapmiz. Qandoq yaxshi! Og‘irni – yengil, uzoqni – yaqin, mushkulni – oson qiladi. Shunaqangi oson qiladiki, faqat mushakni emas, kallani ishlatib ham ovora bo‘lib o‘tirmaysiz...

Bir „mini-market“ga kirib, mayda-chuyda xarid qildim. Buni qarangki, sotuvchi yigitchaning kalkulyator degan „sehrli“ asbobi ishlaymay qolsa deng. Batareyasi „o‘tirib qolgan“ ekan. Hisob-kitobning oxiriga yetolmay terlab ketdi. Mening ham sabrim tugadi. „Sakkiz karra sakkiz qancha bo‘ladi?“ desam, bir muddat peshanasi tirishib turdi-da, „sakson sakkiz!“ dedi.

Ikki yarim ming yil avval o‘lib ketgan Pifagor sho‘rluk shu gapni eshitsa, qaytadan tirilib, o‘zini osgan bo‘lur edi!

SO‘QQABOSH AYOL

Beva boshi bilan yaxshi farzand o‘stirayotgan ayol palaponlarini qanoti ostiga olib, burgutdan himoya qilayotgan kaptarga o‘xshaydi.

So‘qqabosh ayolni o‘ksitish go‘dakni xo‘rlashdan og‘irroq gunoh...

QIYOS

Dunyoda Onaga qiyoslash mumkin bo‘lgan ikkita narsa bor.

Ona tili, Ona Vatan.

TANSIQ FASL

Bahorda dehqonning yumushi ko'payadi. Yerga omoch soladi. Ko'chat qadaydi. Nihol o'tqazadi. Sug'oradi, ozuqa beradi... Vaqtida shudgor qilmasa, ekkani unmaydi. Vaqtida sug'ormasa, ko'chati qurib qoladi. Donni nobop yerga sepsa, kuzda och qoladi...

Inson umri ham shunday. Yoshlikda yo'l qo'ygan xatosi, bosgan nojo'ya qadami, bilib-bilmay qilgan gunohi yoshi ulg'ayganida achchiq „mevasi“ni berishi hech gapmas.

...Dehqon-ku, bu bahorda qilgan xatosini kelgusi bahorda tuzatishi mumkin. Insonga esa yoshlik bir marta beriladi. „Bahor qaytmaydi“ deganlari shu.

SHUKRONA

„O'zingizni asrang“, deydilar...

„O'ylamang“, deydilar...

„Hayajonlanmang“, deydilar...

O'ylamaslik mumkinmi? O'ylamaslik uchun odam aql o'rniga bir tovoq qatiq ko'tarib yurishi kerak-ku...

Hayajonlanmaslikning iloji bormi? Hayajonlanmaydigan odam yurak o'rniga ko'ksiga mushtdek tosh solib yuradi-ku...

...Tafakkur degan nurli, hayajon degan mungli ne'matni ato etgani uchun Yaratganga shukronalar bo'lsin!

VARRAK VA QUSH

Varrak harchand havolangani bilan qush bo'lolmaydi: ipi birovning qo'lida...

QAYNANA

Sovchi bo'lib bordi.

– Qulchilikka keldik, – dedi ehtirom bilan.

Yana bordi.

– Qulchilikka keldik, aylanay!

Tag'in bordi.

– Qulchilikka keldik, o'rgilay. Noumid qilmang!

Noumid qilmadilar. Chiroyli to'y bo'ldi...

...Keyin... kelinini quldek xo'rlay boshladi...

KELIN

Bitta bolali bo'lguncha qaynanasini „oyijon“ dedi.

Ikkita bolali bo'lgach, „oyi“ dedi.

Uchta bolali bo'lganida „anavi“ dedi.

Bolasi to'rtta bo'lganidan keyin „oting o'chgur“ deydigan bo'ldi...

...Uning to'rtta o'g'li bor. Xudo xohlasa, to'rtta kelin ko'radi.

QO'RIQCHI

Eshigini qoqsang, egasidan oldin iti chiqib keladi.

Qiziq, nahotki it Odamni Odamdan qo'riqlasa?

OLMOQ VA QOLMOQ

Insonning bahosi bu dunyoda o'zi olgani bilan emas, o'zidan qolgani bilan belgilanadi.

AFANDI DOMLANING O'GITI

Mahallamizda Afandi domla degan otaxon bo'lardi. Yuzi nurli, donishmand chol edi. Bir gal biz – o'smirlarga g'alati nasihat qildi.

– Xudo xohlasa, senlar katta odam bo'lasan. Toparmon-tutarmon bo'lib, yaxshi to'ylar qilasan, uy-joy qurasan... Imorat solayotganingda tomingni qo'shninikidan aqalli bir qarich pastroq qilib yop. Toki, hamsoyangni ko'ngli cho'kmasin...

Rostini aytsam, bu gaplar xayolimdan ko'tarilib ketgan ekan. Ittifoqo bir tanishimnikiga borib qoldim. Osmon baravar

qilib „uchaska“ qurayotgan ekan. Domlanning nasihati esimga tushib, aytib qo'yibman. Gapirmasam bo'larkan. Tanishim xafa bo'ldi.

– O'sha domlangizning „tomi ketgan“ ekan! – dedi qo'l siltab.

Indamay qo'ya qoldim. Balki, Afandi domlanning „tomi ketgandir“. Balki, tanishimning „tomi balandlik qilib“ domlanning o'giti „yetib bormagandir“...

VATAN TANLANMAYDI

Taqdir taqozosi bilan badaviylar oilasida tug'ilsam, ellik darajali issiqda quturgan qum bo'roni men uchun eng go'zal manzara bo'lur edi.

Taqdir taqozosi bilan eskimoslar oilasida tug'ilsam, ellik darajali sovuqda quturgan qor bo'roni men uchun eng go'zal manzara bo'lur edi...

Men O'zbekistonda tug'ilganim bilan faxrlanaman.

VAQT

Vaqt – uchib borayotgan o'q. Uni hech kim to'xtatib qololmaydi. Ammo esli odam „o'q“ni to'g'ri manzilga yo'naltirishi mumkin.

NON

Xalqimizning ajib udumlari bor.

Beshikda yotgan chaqaloqning yostig'i tagiga bir burda non qo'yib qo'yadilar.

Bola yo'lga kirsam, oyog'i orasidan kulcha dumalatib, nishonlaydilar.

Buvarimiz sovchilikka non tugib boradilar.

Ikki yosh taqdiri qo'shilganining ramzi sifatida non ushatiladi.

Olis va xatarli safarga ketayotgan odamning nasibasi uzilmasin deb non tishlatib qoladilar.

Chavandoz ko'pkari to'dasiga kirayotib, beliga non tugib oladi.

Dasturxonga eng avval non qo'yiladi.

Ota-bobolarimiz farzandlariga „Ko'chada yotgan non bo'lagini ko'rsang, ko'zingga surtib, pokiza joyga olib qo'y“, deb o'git beradilar.

„Nondek aziz bo'l“, degan duo eng ulug' olqish sanaladi.

Odam o'zining haqligini bilsa-yu, hech nima bilan isbotlay olmasa, „non ursin!“ deb qasam ichadi!

Nega shunday?

Olimlarning aniqlashicha, nonda inson hayoti uchun zarur barcha moddalar bor ekan. Odam hamma ne'matlarni iste'mol qilsa-yu, non yemasa, baribir yashay olmas, ammo boshqa hech nima yemasa-yu faqat non iste'mol qilsa, bemalol yashayverar ekan... Bundan chiqdi xalq azbaroyi och qolishdan qo'rqib, yuqoridagi odatlarni o'ylab topgan ekan-da!

Yo'q! Bu udumlar Alloh tomonidan insonga berilgan ne'matni qadrlash, uvoldan qo'rqish, farzandlariga halol luqma yegizish uchun odat tusiga kiritilgan...

Nonni iymon darajasiga ko'targan xalqqa ta'zim qiling!

AKSIOMA

Bozor qancha qimmatlashsa, odam shuncha arzonlashadi.

TA'ZIM

Qayrag'och baquvvat edi. Ildizi teran edi. Odamlar soyasidan bahramand bo'lar, shoxlari orasiga qushlar oshiyon qurib, palapon ochar edi...

Qamish mo'rt edi. Ildizi omonat edi. Odamlarga nafi tegmas, qush qo'nmasdi...

Ittifoqo qattiq shamol turib, qayrag'ochning shohini sindirdi. Qamishga hech nima qilgani yo'q. U shamolga ta'zim qilishning xo'-o'-o'p mashqini olgan edi...

YAXSHI ALOMAT

Bemor shifokor buyurgan dorini vaqtida ichishni unutsa, xursand bo'ling: dardi ariy boshlabdi.

JAHOLAT

Johillik qo'rqinchli emas. Johilning oqilga aql o'rgatishi qo'rqinchli.

BIRI IKKI BO'LMAGAN...

Qadimda ikki aka-uka bo'lgan ekan. Ikkalasi harchand uringani bilan ishi yurishmas, omadi chopmas ekan. Kunlardan birida aka-ukalar Donishmand huzuriga borib, maslahat so'rabdi:

– Shuncha harakat qilsak ham birimiz ikki bo'lmaydi. Nima qilaylik?

Donishmand aytibdi:

– Ikkovlaring inoqmisan? Faqat to'g'risini gapir!

Aka-ukalar noahil ekanini tan olibdi.

– Ey, nodon! – debdi donishmand. – Ikkisi bir bo'lmaganing qandoq qilib biri ikki bo'lsin?

POZITIV

Uyingda shunday ko'zgu borki, sen unga har kuni qaraysan. Har qaraganingda o'z fazilatlariningni ham, nuqsonlariningni ham ko'rasan.

Bu ko'zgu – farzanding!

QOZIQ

Qishloq bolasining vazifasi – mol boqish. Bizning ham sigirimiz bor edi. Tengqur bolalar bilan jiydazorda mol boqardik. Adashmasam, o'shanda beshinchi sinfda o'qir edim.

Jiydazorda o't ko'p. Bekinmachoq o'ynashga ham qulay joy. Faqat kun botar-botmas, har kim o'z molini yetaklab uyiga jo'nar, jiydazorda ajina bor, yolg'iz yursang, og'zingni qiyshaytirib ketadi, degan vahima gaplar yurardi. Mening sigirim yuvosh bo'lsa ham bir aybi bor edi. Nuqul qozig'ini sug'urib „daydib ketardi“. Bilasiz, qozig' yog'ochdan yasaladi. Har kuni qoqavergandan keyin boshi yediriladi, sinadi. Qarabsizki, boshqa qozig' yasash kerak...

Shunday kunlardan birida temir qozig' topib oldim. Boshida halqasi ham, hatto uzilib qolgan bir-ikki qarich arqon ham bor. O'rtoqlarimdan „Kimning qozig'i“ deb so'rasam egasi chiqmadi. Sevinib ketdim. Sigirimni yangi qoziqqa bog'lab qo'ydim: endiyam sug'urib ko'rsin-chi!

O'sha kuni emas-ku, ertasiga g'alati ish bo'ldi. Kechasi endi uxlagan ekanman, oyim „Adang chaqiryaptilar, turarkan-san“, deb qoldi. Hayron bo'lib ayvonga chiqsam, otam qozig'ini uyib o'tiribdi. Qo'lida o'sha temir qozig'.

– Qayoqdan olding buni? – dedi tahdid bilan. Otamdan qattiq hayiqardik. Qo'rqib ketdim.

– Topib oldim, – dedim rostini aytib.

– Qayerdan?

– Jiydazordan.

– Qaysi jiydaning tagidan?

– Qiyshiq jiydaning.

– Jiydaning to'g'risi bo'lmaydi, qaysi birining tagidan?

Ko'rsang taniysanmi o'sha jiydani?

– Taniyman, – dedim qo'rqa-pusa.

Otam qo'limga qoziqni tutqazdi.

– Xuddi o'sha jiydaning tagiga tashlab kelasan!

Yuragim orqaga tortib ketdi. Jiydazorda „ajina“ borligi esimga tushib, talmovsirab qoldim.

Ayvon burchagida turgan oyim yalindi:

– Tashlab keladi, adasi, tong otsin, albatta tashlab keladi.

– Sen aralashma! – dedi otam e'tirozga o'rin qoldirmaydigan ohangda.

Uyg'onib, ichkaridan chiqqan akam hammasini tushundi shekilli, kostyumini kiya boshlagan edi, otam jerkib berdi:

– Sen qayoqqa?

– Birga borib kelamiz.

– Yo'q! – dedi otam shiddat bilan. – O'zi topganmi, o'zi oborib qo'yadi!

Kuz, salqin tushib qolgan. G'ira-shira ko'roydin... Qo'limda muzdek temir qoziq bilan yo'lga tushdim. Jiydazor-ku uzoq emas. Ammo unga yetguncha Darxon ariq ustidagi ko'hna ko'prikdan o'tish kerak. Odam yolg'iz qolsa kunduzi ham qo'rqadigan qing'ir-qiyshiq jiyda chakalakzori orasiga kirish kerak. Aksiga olib yaramas qoziqni Qonqus anhuri bo'yidagi daraxt tagidan topganman...

Salqin havodanmi, qo'rquvdanmi oyog'im qaltirab ko'prikdan o'tdim. G'ira-shira ko'roydinda sirli sukunat cho'kkan jiydazorga kirdim. Nazarimda, har bir daraxt orqasida nimadir berkinib turgandek edi. Qayerdadir boyqush „huv-huv“ladi... Rostini aytsam, Qonqus bo'yigacha bormadim. Qo'limdagi qoziqni kuchim boricha uloqtirib, orqaga qarab yugurdim...

Oyim bilan akam ko'chaga chiqib kutib turishgan ekan...

Labimga uchuq toshib, bir-ikki kun achishib yurganini hisobga olmaganida hech nima bo'lmadi... Faqat oradan bir oycha o'tgach, otam shu masalaga qaytib, bir gap aytdi.

– Sen topib olgan qoziqqa bog'langan sigir arqonini uzib, adashib ketgan bo'lsa yoki birov o'g'irlagan bo'lsa-da, qoziq sening uyingdan chiqsa, egasi seni o'g'ri gumon qilsa, nima bo'ladi?

Otamning savoliga javob yo'q edi...

...Oradan ko'p yillar o'tgach, yana bir voqea bo'ldi. Sochiga dam olishga bordim. Dengiz sovib, „o'lik mavsum“ boshlangani uchunmi, dam oluvchilar siyrak, xonalar bemalol edi. Menga alohida xona berishdi. Kirib yechindim. Yuvinish uchun vannaga kirib ketayotsam, xizmatchi ayol kirib, ko'rpa-to'shaklarni almashtira boshladi. So'ng divan boshidagi stolcha tortmasini ochgan edi, bir dasta pul chiqdi. Katta pul!..

– Kechirasiz, – dedi ayol xijolat chekib tortmani yoparkan. – Men bexosdan...

Xayrlashib chiqib ketayotgan edi, to'xtatdim.

– Bu pul meniki emas.

– Meni sinamoqchimisiz? – dedi ayol ranjib. – Xonaning egasi ketganiga uch kun bo'ldi. Pulini unutib qoldirgan bo'lsa allaqachon dovlangan bo'lardi...

– Meniki emas, – dedim takrorlab. – Olib keting!

Shu kecha otam tushimga kirdi. Kulib turganmish...

ZULMAT BANDALARI

Islom dini – muqaddas din. Insonni eng mukarram zot deb ulug'lovchi, begunoh qon to'kishni qoralovchi din.

Sho'ro siyosatining barcha din arboblarni „tekinxo'r, dushman“ deb atagani – tuhmat. Tarixda ulusni hidoyat sari boshlagan, o'z yurtini chet el bosqinchilari xurujidan himoya qilishga bosh-qosh bo'lgan alloma, ulamolar oz bo'lmagan. Afsuski, ayrim zulmat bandalari dinni niqob qilib, ne-ne buyuk zotlarning umriga zomin bo'lgani ham bor gap. Shunday jaholat qurbonlaridan biri 1370-yili Ozarbayjonda tug'ilgan ulug' shoir Imomuddin Nasimiy edi. Diniy ilmdan ham, dunyoviy bilimdan ham yaxshi xabardor bo'lgan shoir inson erkini kuylovchi g'azallari uchun hukmdor Mironshoh va o'z yurtidagi muttassiblar zug'umidan bezor bo'lib, Shom (Suriya)ga ketishdan o'zga chorasi qolmaydi.

Suriya hukmdori sulton Muayid shoir Nasimiyni ehtirom bilan qarshi oladi. Afsuski, johillar bu yerda ham jirkanch fitna uyushtiradilar.

Ijod ahli anchayin samimiy, sodda bo'ladi. O'zining ko'nglida bironvga yomonlik bo'lmagani uchun boshqalardan ham yomonlik kutmaydi. G'animlar uning shu ojizligidan ustalik bilan foydalanadilar. Sulton bilan shoir ishtirok etayotgan juma namozida jaholatparastlar „Oramizda dini islomni tahqirlovchi kimsa bor, u „Yosin“ surasini oyog'i ostiga olib

tepkilab yuribdi“, degan gap tarqatadilar. Tabiiyki, bu sultonning g‘azabini qo‘zg‘atadi. Sulton bunday shakkokni qanday jazolash kerakligini Nasimiydan so‘raydi. „Bunaqa dahriyni tiriklayin terisini shilish kerak“, deydi shoir komil ishonch bilan. Buni qarangki, muqaddas Kalom surasi aynan uning kavushidagi patak ostidan chiqadi! Shoir bu fitnani g‘alamislar puxta o‘ylab uyushtirganini, surani uning kavushiga tiqib qo‘yganini xayoliga keltirmagani aniq edi!

Sulton ham, shoir ham hayratdan yoqa ushlab qoladilar. Sulton endi nima qilish kerakligini tag‘in shoirning o‘zidan so‘raydi. Shunda Nasimiy beqiyos mardlik qiladi. „Nachora, podshohning hukmi vojib, hukmni ijro etishsin!“ deydi.

Razil niyatiga yetgan jaholatparastlardan biri namozxonlarga qarab, „Dindan qaytgan bu shakkokning qoni haromligi, bir tomchisi tekkan joyni ham kesib tashlash zarurligini“ aytib, va‘zxonlik qiladi.

Xudoning qudratini qarangki, shu payt tiriklayin terisi shilinarayotgan shoir tanasidan sachragan qon xuddi o‘sha kimsaning qo‘liga kelib tegadi! Ahli mo‘min jumbishga kelib, undan o‘z so‘zini isbot qilishni talab etadi. „Peshvo“ esa „Men shunchaki misol uchun aytuvdim“, deb panaga berkinadi... Bu fojia 1417-yili ro‘y beradi...

Afsuski, tarixda bunday misollar oz emas. Bir vaqtlar Abu Ali ibn Sino „Agar men dahriy bo‘lsam, bu dunyoda musulmon yo‘q ekan“, deb yozgani bejiz emas. Buyuk olimni „dahriy“ deb e‘lon qilganlar shular edi. Ulug‘bekni o‘z pushti kamaridan bo‘lgan farzandining hukmi bilan so‘ydirganlar, ishqi boqiyni kuylab go‘zal g‘azallar yozgan Mashrabni dorga torttirganlar, elning suyuqli shoirasi Nodiraning ko‘z o‘ngida avval go‘dak nabirasini, so‘ng o‘g‘lini, undan keyin o‘zini bo‘g‘izlatganlar ham shunday zulmat bandalari edi...

Yaratganning adolatini qarangki, jaholat qurbonlarining nomi tarixda abadiy qoldi. Johillarga esa abadiy la‘nat tamg‘asi bosildi!

BOZORDAGI „SEVGI“

- Sevgini sotib olish mumkinmi?
- Mumkin! Faqat bir marta sotilgan narsa ikkinchi marta sotilmaydi, deb kafolat berib bo‘lmaydi!

SO‘Z

So‘z – chig‘anoq ichidagi gavhar.

So‘z – qin ichidagi xanjar...

ESKI CHORIQ

Tailandda g‘alati udum bor ekan. Budda ibodatxonasining rohiblari boshida boshpana, egnida bir sidra libos, yegulik bir kunlik taom bilan kifoyalanadi, ibodat bilan shug‘ullanadi. Ibodatxona yumushlarini bajaradi. Biroq yashash uchun pul topish kerak. Shu sababdan ular har kuni tong saharlab egniga pushtirang yopqich yopgan ko‘yi yalang‘och ko‘chaga chiqib ketadi-da, magazin va restoranlar, idora va tashkilotlar, duch kelgan xonadon eshigiga borib, tilanchilik qiladi. Sadaqa beruvchi duotalablar ularni hech qachon nasibasiz qoldirmaydi. Chunki ularning o‘zi ham aynan shu „yumush“ni boshidan kechirgan yoki kechiradi. Gap shundaki, mamlakatdagi har bir erkak umrida aqalli bir marta, hech bo‘lmasa, ikki-uch oy ibodatxonada rohib bo‘lib, tilanchilik qilishga majbur. Mol-davlati, mansab-matlabidan qat’i nazar. Aks holda quvg‘inga uchraydi...

G‘alati udum... Bosar-tusarini bilmay qolganlarning „popugini pasaytirib“ qo‘yadigan dono udum...

IKKI QUTB

Yoshlikning qudrati ko‘p, keksalikning g‘urbati...

FE'LIGA YARASHA

Oq ko'ngil odam hammani do'st deb o'ylaydi.
Ichi qora hammadan dushman axtaradi.

DOVON

Dovonga chiqish qiyin emas, dovondan tushish qiyin.
Tog'ga chiqayotganingizda kuch-quvvat, shavq-u zavq,
hamrohlar ko'p bo'ladi. Tushayotganda kuch kamayib, zavq
xiralashib, hamrohlar siyraklashib qoladi...
Ishonmasangiz, yoshi oltmishdan o'tganlardan so'rang...

XUDBIN SHIORI

„Dunyoga o't ketsa-ketsin, oloviga mening sho'rvam pishsin!“

„GARTKAM“

Pastqam ko'chada to'rt yigit oshiq otib, qimor o'ynayotgan ekan, hassa tutgan ko'zi ojiz odam o'tib qolibdi. Yigitlarning o'zaro gapini eshitib, to'xtabdi-da, „Men ham oshiq o'ynasam maylimi“ deb so'rabdi. Yigitlar „O'zing shu ahvolda bo'lsang, qanday qilib o'ynaysan“, desa, „Ha endi, bir urinib ko'raylik-chi“, debdi. Yigitlar uni ermak qilish uchun qo'lga o'nta oshiq tutqazishibdi. Boyagi odam „gartkam!“ deb oshiq-larni ko'cha chetidagi tomga uloqtirib yuboribdi. Qimorbozlar „Bu nima qiliq“, desa „Chiqib qara-chi, oshiqlar qanaqa tushgan ekan“, debdi.

Yigitlardan biri tomga chiqsa, o'nta oshiqning hammasi „olchi“ tushgan emish. Yigitlar hayratlanib, bunaqa hunarni qanday o'rganganini so'rashgan ekan, ko'zi ojiz aytibdi.

– Unisi bilan ishlaring bo'lmasin. Bu „hunar“dan orttirganim shu bo'ldiki, oxir-oqibat ko'zimni qimorga tikib, shu ahvolga tushdim...

...Bu – eski rivoyat. Hozir hech kim oshiq o'ynamaydi. Zamonaviy kazinolarda qancha odam millioner bo'lgan, qan-

chasi ko'zini garovga tikkanini bilmayman. Ammo qanchasi qamoqqa tushgani, qanchasi uy-joy, xotin, bola-chaqasini „yutqazib“ qo'ygani, qanchasi esdan og'ib, yana qanchasi bir-birini o'ldirganini biladiganlar bor...

SUV

Ota-bobolarimiz „Suvni isrof qilma“, „Hovli supurayotganda axlatni ariq tomonga supurma“, „Suvga tuflama“, deb qayta-qayta qulog'imizga quygani bejiz emas.

Bolaligimda ro'y bergan bir voqea hech esimdan chiqmaydi. Do'mbirobod bog'-rog'lar maskani edi. Bu yerda to'qima-chilik kombinatiga tegishli bolalar oromgohi (o'sha payt tili bilan aytganda pionerlar lageri) bo'lardi. Bizning hovli shu lagerning ichida edi. Otam (biz otamni ada derdik) ham, oyim ham shu lagerda ishlar edilar. Yoz kelishi bilan yuzlab bolalar dam olishga kelar, hamma yoqni shodon qiy-chuv tutib ketar edi...

Bir kuni g'alati ish bo'ldi. Kichik akam jangariroq, „janjalni pulga sotib oladigan“ xilidan edi. Cho'milishga bordik. Qarasak, bir bola shundoq ariq bo'yida turib suvga „chop-tiryapti“. Akamning jon-poni chiqib ketdi! Boyagi bolaning orqasiga bir tepgan edi, suvning o'rtasiga borib tushdi. Sho'rlik suzishni bilmas ekan, og'iz-burniga suv kirib cho'kib keta boshladi. Akamning o'zi anhorga kalla tashlab olib chiqdi. Hangoma o'sha zahoti ovoza bo'ldi. „Falonchining bezori o'g'li lagerda dam olayotgan pionerni cho'ktirmoqchi bo'pti“.

Xullas, melisa keldi, muhokama boshlandi. Albatta, birinchi galda otamni aybdor qildilar. „Bezori“ bola tarbiyalagani uchun. Shunda otam ham g'alati ish qildilar. Oromgoh shahardan uzoqda bo'lgani uchun bu yerda ham vodoprovod yo'q, ariqdan suv ichilardi. Suvni tozalash uchun koks (g'ovaksimon ko'mir) solingan hovuzdan o'tkazib, keyin sementlangan ikkinchi hovuzga quyib, iste'mol qilinar edi.

Otam „jabrlanuvchi“ bolani yetaklab o'sha hovuz bo'yiga olib keldilar. Boshini silab, otini so'radilar. Nechanchi sinf-

da o'qishi bilan qiziqdilar. So'ng bunday dedilar: „Bilaman, o'g'lim, sen shaharda turasan, quvurdan suv ichasan, ko'chadagi ariqqa choptirsang birov indamaydi. Kel, bolam, manavi hovuzga bir choptirgin!“

To'planganlarning kapalagi uchib ketdi! Ayniqsa, oq xalat kiygan do'xtir xotin: „Bu qanaqasi, siz zaraza tarqatib hammani dizenteriya qilmoqchimisiz, nima haqingiz bor?“ – deb shovqin soldi. „Ular-chi? – dedilar otam suv oqimining pastiga imo qilib. – Ular dizenteriya bo'lmaydimi? Ular odam emasmi? Yuz qadam narida ham insonlar yashaydi, baraka topkurlar! Ular ham shu ariqdan suv ichadi!“

Hammaning dami ichiga tushib ketdi. Ko'zoynak taqib yuradigan lager boshlig'i bor edi. O'ris xotin. „Bu odam to'g'ri aytyapti! – dedi chertib-chertib. – Bundan keyin qaysi bola suvga siysa, vojatitsini javobgar qilaman!“

Labini bo'yab yuradigan o'sha ko'zoynakli o'ris xotinni hamon ehtirom bilan eslayman...

DEHQON

Har qanday kasb – tabarruk. Lekin dehqonchilikda ilohiyotga yaqinlik bor. Dehqonning qo'li ketmonda, ko'zi osmonda bo'ladi. Navoiy hazratlari don sepib, rizq yetishtiruvchi dehqonni Odam Atoga qiyos qilganlari bejiz emas...

„YETTI O'LCHAB, BIR KES!“

Bir tanishim qizini uzatadigan bo'ldi. To'y restoranda o'tdi. Shohona to'y! Faqat bir narsaga jindek hayron bo'ldim. Kelin bilan kuyov bir-biriga mos emasmiyey... O'n sakkiz yashar qizaloq yonida yoshi elliklarni qoralab qolgan, tepakal, qorin qo'yan odam o'tirsa g'alati ko'rinarkan. Xuddi g'unchani to'nkaning yonboshiga o'tqazib qo'ygandek.

Shuni beixtiyor o'yladim-u, o'sha zahoti fikrimdan qaytdim. Nima qipti, yulduzi yulduziga to'g'ri kepti – bo'pti-da!

Bu gap esimdan chiqib ketgan edi-ku, oradan ikki-uch oy

o'tib boyagi tanishim bilan uchrashib qoldik. Negadir to'y haqida o'zi gap boshladi.

– Bizning to'yga hayron qoldingiz-a?

Nima deyishimni bilmay turgan edim, o'zi tushuntirdi. Ma'lum bo'lishicha, hozir bunday to'y ko'p mamlakatlarda udum bo'lgan ekan. Avvalo kelin tomon kuyov tomonning „iqtisodiy ahvoli“ bilan qiziqarkan. Kuyovto'raning bankda qancha mablag'i bor? Qolaversa, qizning „qo'li va qalbi-ni so'ragani uchun“ kelinposhshaning hisob raqamiga necha ming dollar (yevro) o'tkazadi? Qanday uy olib beradi? Qanday markadagi avtomashina hadya qiladi. Qayerda necha qavatli dacha qurib beradi? Kelinposhshani qayerga „nikoh sayli“ga olib boradi? Va, nihoyat, basharti turmushlari kelishmay qol-sa, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zarar uchun necha ming dollar (yevro) jarima to'laydi?

– Buning otini „kontraktli nikoh“ deyдилar, birodar! – dedi „quda buva“. – Tushundingizmi?

Tushunishga tushundim-ku, nima desam ekan... Oxirigacha emas. Albatta, hamma zamonlarda ham turmushga chiqayotgan qizning huquqi hisobga olingan. Hatto sho'ro zamonining tili bilan aytganda, „xotin-qizlarga feodallarcha munosabatlar-da bo'lgan“ xonliklar davrida ham „kelinning mahri“ degan tushuncha bo'lgan. Deylik, bir uy, bir ayvon, bitta sigir, ikkita qo'y, degandek... Shariatga binoan kelinning mahriga eri, qay-nata-qaynanasi u yoqda tursin, o'zining ota-onasi ham daxl qilolmagan. Ya'ni, ayol huquqi himoya qilingan.

Shunaqa-ku... Biz – „besavod“larning aqli yetmaydigan zamonaviy nikohdan ochiqdan ochiq „ulgurji savdo“ning hidi kelmayaptimikan? Kuyov to'ra „taka bo'lsin – sut bersin!“

Agar shu mantiqdan kelib chiqadigan bo'lsak, „medal“-ning teskari tomonini o'girib ko'rishga to'g'ri keladi.

Deylik, ellik yashar „kampir-kelin“ yigirma yashar „kuyovbola“ga „qalbi va qo'lini taqdim etgisi“ kelib qoldi. Nima qipti, pul bo'lsa changalda sho'rva! „Kampir kelin“da nima ko'p – pul ko'p! Shu tariqa u yigirma yashar „kuyovbola“ga necha ming dollar (yevro) „mukofot“ to'lashi, qanday qasr,

qanaqa dacha hadya etishi, qaysi markadagi mashina sovg'a qilishi, „yoshlar“ asal oyini qaysi okeanning qaysi orolida o'tkazishi, mabodo „kampir-kelin“ umri vafo qilmay o'lib-netib qolsa, „kuyovto'ra“ga necha ming dollar (yevro) meros qoldirishi notarius orqali tasdiqlatib qo'yiladimi?!

Bozor bo'pket-e! O'tgan asrda „falonchi qiziga faloncha „qalin“ so'rabdi, degan gapni eshitsak, „chirigan feodalizmining badbo'y qoldig'i“, derdik. Yangicha nikohning otini nima desak ekan? „Gullab-yashnagan kapitalizmning muattar chechagi“ deysizmi?! Bilmadim...

ABADIYAT

Olti-yetti ulfat tog'ga boradigan bo'ldik. Past-baland yo'l-lardan o'tib, tog' ichkarisiga kirib ketdik. Nihoyat, atrofi haybatli qoyalar bilan o'ralgan maysazor maydondagi qandaydir ko'hna binoda manzil qurdik.

Quyosh botishi bilan qorong'ulik tushdi. Olisda – dara tomonda soy shovullaydi. Qayerdadir haqqush tinimsiz nola chekadi.

Yeyildi. Ichildi. Xushchaqchaq suhbatlar bo'ldi...

Bir mahal ro'paradagi osmon-falakka tutashib ketgan cho'qqi bir zum yorishib turdi-da, tog' ortidan haddan tashqari katta, yorug' oy chiqib kela boshladi. Oy ko'tarilgan sayin yer o'sha tomonga og'ib ketayotganga o'xshar, osmondan kumushrang nur kukuni yog'ilib, yer-u ko'kni sutrang yog'duga chulg'ab borar, chor-atrofga qandaydir sehrli va xavotirli sukunat cho'kkan edi... Nazarimda, soyning shovullashi ham, haqqush nolasi ham tinib qolgandek, yelkamiz ortida qad kerib turgan bahaybat qoyalar ustimizga bosib tushayotgandek edi...

Boyadan beri shodon shovqinlayotganlar birdan jimib qoldik. Hamma chuqur o'yga tolgan, har kim o'z xayoli bilan band, ammo chamamda, hammamiz bir narsani o'ylayotganga o'xshardik. Mana shu to'lin oy, mana shu haybatli cho'qqi boshida necha ming marta paydo bo'lmadi ekan? Tahdidli

o'shshaygan manavi qoyalar bunday manzaraga necha ming marta guvoh bo'lmadi ekan? Tosh bag'riga ne-ne sirlarni yashirgan mana shu qadimiy tog'lar bizdaqa „o'tkinchi“larning necha mingini ko'rmadi ekan?!..

Olamga sig'may ketsangiz, tog'ga boring...

OTA MEHRI

Ona mehri ota mehridan yuz chandon ortiq bo'ladi, deydi-lar. To'g'ri gap. Shunaqa-ku, ota mehri onanikidan qolishmasligini tasdiqlaydigan voqealar ham oz emas.

Buyuk podshoh va shoir Zahiriddin Muhammad Bobur qismatida ro'y bergan voqea bunga misol bo'la oladi. Hindistonda Boburiylar saltanatini o'rnatgan shahanshohning su-yukli farzandi Humoyun xastalikka chalilib, kundan kun ah-voli og'irlashaverdi. Tabiblar harchand urinmasin, shahzodani davolay olmaydilar. Oxir-oqibat saroy ahli qadimdan qolgan so'nggi chorani maslahat beradi. Bemorning jonini saqlab qo-lish uchun eng aziz, eng qimmatli narsani Xudo yo'liga ata-moq kerak. Xazinada shunday narsa bor edi. Bu – Hindiston-dagi janglardan birida g'olib Boburga hadya etilgan, qirmizi rangda tovlanib turadigan „Ko'hna – nur“ – „Nur tog'i“ deb atalmish jahondagi eng katta olmos edi. Uning vazni bir yuz sakson olti karat edi.

Farzandining hayot bilan vidolashayotganini ko'rgan Bo-burning jon-u jahoni o'rtanib ketadi va olmosni Xudo yo'liga baxshida qilishni maslahat berganlarga shunday javob qiladi. „Dunyo moli aning evaziga nechuk bo'lg'ay, men aning fidosi qilurmenkim, hol anga mushkul bo'libdur“. Ya'ni shahanshoh dunyoning moli farzandim joniga arzimaydi, bolamning joni o'rniga o'z jonimni fido qilaman“ deydi-da, Humoyun behush yotgan ko'shk atrofida charx urib, Allohga nola qila boshlaydi.

Boburning qizi – nihoyatda go'zal va haqqoniy tarixiy asar – „Humoyunnoma“ning muallifi Gulbadanbegim otasi-ning o'sha palladagi holatini bunday tasvirlaydi: „Podshoh hazratlari Humoyun yotgan ko'shk atrofida aylana boshladi.

Bu ish seshanba kuni boshlandi, chorshanba ham iltijo bilan o'tdi... Bemor atrofida aylanib, Yaratganga iltijo bilan tavallo qilar ekan, u kishi shunday dedi: „Ey Parvardigor! Agar jonga jon almashtirish mumkin bo'ladigan bo'lsa, men – Boburning joni va borini olgin-u, Humoyunning jonini saqlab qol!“ „Shu kunning o'zidayoq jannatmakon hazrat podshohning toblari qochib qoldi, – deb davom etadi Gulbadan. – Shahzoda Humoyun esa boshlaridan suv quyib tashqariga chiqdi va sog'a-yib ketdi...“

Boburning isitmasi kun sayin ko'tarilib borar, shuncha jang-u jadallardan omon chiqqan, hatto dushmanlari qattol og'u bilan zaharlanganida ham tirik qolgan jasur shahanshoh kun sayin „nari ketar“, ammo tabiblar muolajasidan bosh tortar edi. Chamasi Bobur Yaratganga „Jon o'rniga jon bera-man“, degan qasamida sobit turib olgandi...

1530-yil poyonida buyuk podshoh, otashnafas shoir va mehridaryo ota Zahiriddin Muhammad Bobur hayotdan ko'z yumdi. O'shanda u endi 47 yoshga chiqqan edi...

OSMON YAQIN, YER QATTIQ

Bola edim. Keksa ammam bo'lardi. Turib-turib, g'alati gaplar aytardi. Bir kuni shunday deb qoldi:

– Osmonda mehr ko'p. Yer ustida orzu ko'p. Yer tagida armon ko'p...

– Bu nima deganingiz? – dedim.

– Katta bo'lganingda tushunasan, – deb qo'ya qoldi.

Rostini aytsam, katta bo'lganimda bu gaplarni unutib yuborgan ekanman. Yaqinda tasodifan yodimga tushdi. Ammamning gapini endi anglagandek bo'ldim.

„Osmonda mehr ko'p“, degani Allohning karami keng, bandalariga mehribon, degani ekan. „Yer ustida orzu ko'p“, degani odamzod boriga qanoat qilmaydi, bir orzusi ushalishi bilan boshqasining ortidan yuguradi, degani ekan. „Yer tagida armon ko'p“, degani esa bandasi vafot etganidan keyin tirik-

lik chog`ida o`zi bilib-bilmay qilgan gunohlari uchun armon chekadi, degani ekan...

Bilmadim... Har qalay men shunday tushundim...

BUYUK XITOIY DEVORI

Olimlarning hisob-kitobiga qaraganda, Buyuk Xitoy devorining uzunligi 3460 kilometr, balandligi o`rtacha o`n metr, qalinligi ham o`n metr ekan. Agar devorning balandligi besh metr, qalinligi bir metr qilib „qaytadan qurilsa“, yer kurrasiga „belbog‘,“, bo`lishi mumkin ekan... Bu inshoot kosmik kemandan qaraganda ham ko`rinib turarkan... Eng hayratlanarlisi – devor 2700 yil davomida qurilgan ekan.

Inson zakovatigina emas, sabr-bardoshiga ham tasanno demay iloj yo`q...

BIROVNING DARDI

(Shifokor ukamga tilagim)

Pul so`rab kelganga pul bermaslik – gunoh emas.

Mol so`rab kelganga mol bermaslik – gunoh emas.

Amal so`rab kelganga amal bermaslik – gunoh emas.

Ammo... shifo tilab kelganga yordam bermaslik...

...Huzuringga har xil odam kelishi mumkin. Har xil paytda kelishi mumkin. Har xil holatda kelishi mumkin. Ba`zan bu senga malol kelishi ham mumkin.

Bunday paytda o`zingga o`zing „Shu odamning o`rnida men ham bo`lishim mumkin edi-ku“ deb qo`ysang, bas.

„JANNATI ODAM“

Birovga yaxshilik qilganida, birovning hojatini chiqarganida o`sha „birov“dan ko`ra o`zi ko`proq quvonadigan odamni „jannati odam“ desa arziydi.

PARADOKS

Esipast odamning dimog'i baland bo'ladi.

OFTOB CHIQAR OLAMGA

Dunyoda hech qanday chegarani tan olmaydigan ikkita mo'jiza bor. Biri – Quyosh nuri, ikkinchisi – Ona mehri.

O'T BILAN SUV

Harom kirib borgan eshikdan iymon qochib chiqadi.

„TOMOSHA“

Odamlar qiziq. Ikki erkak mushtlashayotgan bo'lsa, ajratib qo'yadi-da, ikki ayol yulishayotgan bo'lsa, zavqlanib tomosha qiladi... „Kamyob“ narsa „tomoshabop“ tuyulsa kerak-da...

BEZOVTA RUH

Ezgulikni ko'rsa, o'zini anvoyi chechaklar ochilgan gulzorda yurgandek sezadigan... Razillikni ko'rsa, yovvoyi hayvonlar o'kirgan o'rmonga kirib qolgandek bezovta kekadigan Ruh bor.

Bu Ruhning ismi – Vijdon...

PESHANAGA YOZGANI

Insofli odamning peshanasiga bitilgan yozug'i bor. „Sabr-u toqat. Andisha-yu qanoat“...

MUHTOJLIK

Muhtoj odam ming uringani bilan o'zini erkin his qilolmaydi. Erk bilan muhtojlikning mijozi bir emas...

KUCH-QUVVAT

Karami keng Xudo bandasiga uch marta quvvat berarkan.

Birinchisi: Bolaligida – oyog‘iga. Chopqillab yurib ketsin, deb.

Ikkinchisi: Yoshligida – beliga. Ezgu amallar qilsin, yaxshi farzandlar ko‘rsin, deb.

Uchinchisi: Qariganda... Til – jag‘iga...

TENTAK TO‘RINI BERMAS

Nodon davraning to‘riga o‘tgisi kelaveradi.

Dono uchun to‘r bilan poygakning farqi yo‘q. Chiroq qayerda tursa ham nur sochaveradi...

ONA QALBI

Bundan ko‘-o‘-o‘-p yillar avval bir narsadan qattiq iztirobga tushdim. Uch kecha-kunduz deyarli uxlamadim. Hech kim bilan gaplashmay qo‘ydim...

Shunda onam ko‘zimga uzoq termulib o‘tirdi-da, bunday dedi:

– O‘g‘lim! Sen uchun mening joni-jahonim otash-alanga-ga aylanib yonib ketganida boshqalarning etagini uchi ham tutamaydi! Nega meni bunchalik kuydirasan, bolam?!

...Onamning o‘sha gaplarini eslasam, har gal tomog‘imga bir nima tiqilib qolaveradi...

NOZIK HUNAR

Dunyoda shunday hunarlar borki, birining xatosini ikkinchisi tuzatishi mumkin. Paxsakash xatosini suvoqchi, suvoqchi xatosini bo‘yoqchi; to‘quvchi aybini bichiqchi, bichiqchi aybini tikuvchi „yopib yuborsa“ yuborar...

Dunyoda shunday hunarlar borki, xatosini hech kim tuzata olmaydi. Bular – shifokor va huquqshunos. Ular inson hayotini, inson qismatini hal qiladi.

NON VA SO'Z

Odamlar So'z uvolidan ham Non uvolidan qo'rqqanchalik qo'rqsalar olam guliston bo'lur edi.

SOF O'ZBEKONA LUTFLAR

O'ZBEK BOYISA...

– Mening o'g'lim xo'-o'-p orzu-havasli chiqdi-da, baraka topkur! Yaqinda to'y qilaman deb, yap-yangi „Neksiya“sini sotib yubordi, azamat!

– Mening jiyanimni aytma-sanmi? To'y qilaman deb, uy-joyini sotdi! Endi ko'chada yuribdi!

MIRISHKOR

– Yurtimizda eng mirishkor, ishning ko'zini biladiganlar kim?

– Oltiariqliklar! Oltiariqlikning bolasi emaklashni o'rganishi bilan bodring ekilgan plyonka tagiga kirib ketadi-da, nariyoqdan mashina minib chiqadi!

YUTUQ

– Eshitdingmi, o'rtoq, Soqivoy latareyaga „Neksiya“ yutibdi! Tavba deb gapiray, birovga g'ashligim yo'q-ku, shu... Yutuq degan jonivor ham sen bilan menga o'xshaganlarga emas, o'zi „Mersedes“, o'g'li „Jip“ minib yuradiganlarga chiqarkan-da!

– Parvo qilma, o'rtoq, parvo qilma... Yomg'ir ham cho'lga emas, dengizning ustiga borib yog'adi!

CHO*PONNING CHO*PONGA MASLAHATI

- Eshagim harom o'lgur, hangrayverib jonga tegyapti, Mamarayim, nima qilsam bo'ladi-a?
- Yukni ko'proq ortsang, ovozi o'chadi!

ULOV

- Bizning xotin ikki yildan beri „Emirat“da. Yaqinda mashina sotib oling, deb dollar yuboribdi. Nima olsam ekan: „Neskiya“mi, „Matiz“mi?
- Maslahat shuki, sen eshakarava sotib ol.
- Aravani nima qilaman?
- Nima qilarding, torte-e-eb yurasan.

UDDABURRO

- Mening o'g'lim shunaqa uddaburroki, tegirmonga tushsa butun chiqadi!
- Meniki tegirmonga tushsa bir qop un orqalab chiqadi!

KOSMONAVTIKA

- Nega o'zbekdan kosmonavt kam chiqyapti?
- Bir emas, o'ntasi chiqqan bo'lardi-yu, u yoqdan nahorga oshga yetib kelish jinday uzoqlik qiladi-da!

IKKOVOLONMI, UCHOVLON?

- Nima uchun o'zbek safargami, sayohatgami, kamida uch kishi bo'lib chiqadi?
- Shuniyam bilmaysanmi, ovsar? Bittasi qo'l chayishga ketganda ikkitasi uning g'iybatini qilib turishi kerakmi, yo'q-mi?

EZMA

- Tinchlikmi, qo'shni? Kecha kechasi uyingizda jinday shovqin-suron bo'ldimi?
- Tinchlik, hammasi joyida.
- Kennoyi qattiq-qattiq gapirgandek bo'ldilar shekilli?
- Ha, endi arzimagan janjal-da...
- Bir narsa gumburlab ketdi-ku!
- Kennoying achchiq ustida derazadan choponimni uloqtirib yubordi.
- Qiziq, chopon deganiyam shunaqa gursullaydimi?
- Judayam ezma ekansan-da! Chopon ichida o'zim bor edim, qutuldimmi endi!

„HAMDARDLAR“

Kuyov:

- Esingizdami, dada, to'y oldidan „qizingga uylansangiz, menga haykal qo'yasiz“, degandingiz. Judayam unchalikka o'xshamaydi, shekilli. Qizingiz injiqlik qilayverib jonimdan to'ydirib yubordi-ku, dadajon!

Qaynota:

- Unday bo'lsa, haykalni boshlayvering, o'g'lim. Siz qizimning injiqligiga bir yil bazo'r chidabsiz. Men buning onasining zulmiga qirq yildan beri chidab kelyapman, bo'tam.

MEHMONDORCHILIK

Mezbon, dasturxondagi „quruq meva“larni olmaxondek ildamlik bilan „shipirib tashlayotgan“ mehmonga zimdan razm solib turib, iltifot qildi:

– Marhamat qilsinlar, mehmon, marhamat qilsinlar! Mana-vi „chaq-chuq“ lardan jinday-jinday tanovul qilib o'tirsinlar...

– Rahmat, – dedi mehmon „yumushi“ni bamaylixotir davom ettirib. – Otam rahmatli o'lar chog'ida menga vasiyat qilganlar. „Mehmonga borsang, o'nta mayiz, o'nta mag'iz,

o'nta xandonpista, o'nta bodom, o'nta yeryong'oq, o'nta turshak, o'nta sho'rdanak, o'n bo'lakkina burama holva tanovul qilmasang, mezbon xafa bo'ladi", deganlar...

– Hay-hay-hay! Otangiz ko'-o'-o'p donishmand bo'lgan ekanlar-da! Mabodo shuncha narsani bir yo'la tanovul aylash odamni jinday beorom qiladi, demaganmilar?

– Aytganlar! „Shuncha ne'matni tanovul etish og'irlik qil-sa yoki shoshib turgan bo'lsang, mevalardan to'rtta-to'rttadan yegin-da, qolganini cho'ntagingga solib qo'y, bo'lmasa, mezb-on xafa bo'ladi“, deganlar.

– E, barakalla, mehmon, barakalla! Marhamat, olaversin-lar! So'raganning aybi yo'q, mabodo otangizning oldiga sho-shib turganingiz yo'qmi?

BALIQ

– Menga qarang, ovsinposhsha! Anavi kenja qizingizning oti Nozimaxonmi? Do'xtirman, televizorga chiqdim, deb har xil gaplarni aytaveradimi? Kecha nima dedi deng? „Baliq suv-siz yashay olmaganidek, xotin kishi ham erkaksiz yashashi qiyin“ emish. Ordona! Nega yasholmas ekan? Mana, o'zim-dan qiyos. Erim o'lib ketganiga ikkam o'ttiz yil bo'ldi. Yurib-man-ku, binoyidek!

– Ko'nglingizga olmang, ovsinjon. Nozimaxon tuzlangan baliqni emas, tirik baliqni aytgan bo'lsa kerak-da!

HUNARNING YOMONI YO'Q

– Mening o'g'lim – do'xtir!

– Mening o'g'lim – mol do'xtiri.

– Shuyam hunar bo'ldi-yu?! Bolangga boshqa kasb qurib qolganmidi?

– Unaqa dema, o'rtoq, hunarning yomoni bo'lmaydi. Men kasal bo'lsam, sening o'g'ling davolaydi. Sen kasal bo'lsang, mening o'g'lim davolaydi!

O'ZBEKONA EMAS LUTF

Mahallada „Mama Roza“ deb nom chiqargan Roziya satang qo'shni kampirga ginaxonlik qildi:

– Kecha salom bersam, nega alik olmadingiz, xola poshsha?

Kampirning ensasi qotdi:

– O'zingiz begona erkak bilan gaplashib turgan ekan-siz-ku?!

„Mama Roza“ astoydil hayron bo'ldi:

– Voy, erkakning ham begonasi bo'larkanmi, xola poshsha!

HABIBA BUVINING CHOLI

Ancha yillar avval tuman kasalxonasida davolanishga to'g'ri keldi. Shifoxona yong'oqzor bog' orasida joylashgan, askarlarning kazarmasiga o'xshagan bir qavatli bino. Uzun yo'lak. Qator palatalar... Bizning palata olti kishilik edi...

Birinchi kuni kechqurun do'xtir emlagach, qotib uxlab qolibman. Bir mahal g'alati tovushdan uyg'onib ketdim. Kimdir derazani taqillatdi. So'ng qaysidir deraza g'iyqillab ochildi.

– Obbo! – dedi yonimdagi karavotda yotgan bemor norozi to'ng'illab. – Anavi chol tag'in so'fi uyg'onmasdan keldi! Har kuni shu ahvol!

– Tuzukmisan, Habiba? – degan ovoz eshitildi. Cholning qulog'i og'irroq shekilli, shang'illab gapirardi. – Qaymoq obkeldim. „Tirmizingda choy bormi? Issiqqina ichib olaqol, Habiba!

Devor ortidan ayol kishining kuymanib gapirgani eshitildi:

– Nima zaril, saharmardonlab, otasi? Hali bolalar bilan kelardingiz. Necha marta aytaman, ovora bo‘lmang, deb!

– Choyingni ichib ol! – dedi chol tag‘in ovozini baralla qo‘yib. – Ovorasi borakanmi? Bomdodni o‘qib kelaverdim-da!

Hamma bemorlar uyg‘onib ketdi... Har kuni bo‘ladigan „hangoma“ni aytib berishdi. Chol saharlab biron tansiq yegulik ko‘tarib kelar, to kampiri „issiqqina“ choy ichib olguncha poylab turarkan.

Habiba buvi mayizdekkina bo‘lib qolgan, ammo ikki yuzi qip-qizil, nurli kampir ekan. Tushlikda chol tag‘in keldi. O‘g‘li bilanmi, nevarasi bilanmi. Bir qo‘lida hassa. Bir qo‘lida belbog‘-tugun... Chol-kampir yaproqlari sarg‘aygan azamat yong‘oq tagidagi uzun xarrakda o‘tirib, uzoq suhbatlashdilar... Shu tobda ikkovi bir shoxga qo‘nib o‘tirgan ikkita musichaga o‘xshab ketardi...

Bir kuni kampirni hamxonalari – bemor qiz-juvonlar o‘rtaga olishdi:

– Buvi, cholingiz sizni nega buncha yaxshi ko‘radilar?

Kampir biyrongina ekan.

– Shuncha yil birga yashagandan keyin yaxshi ko‘radi-da! – dedi ishonch bilan. – Yaxshi ko‘rmay qayoqqa borardi!

Bu yoqdan erkak bemorlar ham gapga solishdi:

– To‘ydan oldin cholingiz bilan necha marta svidaniyaga borgansiz, buvi?

– „Svidanang“ni boshimga uramanmi? – dedi kampir beozor koyib. – El qatori sovchi qo‘ygan. Go‘shangada yuz ko‘rishganmiz...

...Oradan yillar o‘tgach, o‘sha chol-kampirni ko‘p eslaydigan bo‘ldim. Shunda bir haqiqatni angladim. Yoshi o‘tgan sayin odam mehrga muhtoj bo‘lib qolarkan. Shuning uchun ham bir-biriga ko‘proq mehr bergisi kelarkan...

KAMCHILIK

Haqiqat ko'p ulug' narsa-ku, bitta kamchiligi bor: har doim ham shirin bo'lavermaydi. Achchiq haqiqat foydali narsa-ku, uning ham bitta kamchiligi bor: har kimga ham yoqavermaydi...

MALOMAT

Odamning o'z vijdoniga xilof ish qilgani uchun malomatga qolishi qanchalik adolatli bo'lsa, o'z vijdoniga xilof ishni qilmagani uchun malomatga qolishi shunchalik adolatsizlikdir.

MAHLIYOLIK

Olimlar uzoq yillik tajribalardan so'ng bir narsani aniqlagan. Ko'zguga ko'p qaraydigan odam tez qarib, xotirasi susayib ketarkan. Toshoyinda inson quvvatini so'rib olish xususiyati – vampirlik bor ekan... Bu gapning ilmiy asosi qanchalik ekanini bilmadim-ku, bir narsa aniq: o'ziga mahliyo bo'lib, bino qo'yishning xosiyati yo'q...

QIROV

(Ayollarga)

Sochimga oq tushdi deb o'kinmang. Nachora, kuz kelganda dalaga qirov tushadi. Qirov – qor emas. Kuz esa – qish emas.

KARVONSAROY

(Yuz yoshli To'lagan otaning choyxona gurungi)

Dunyo degani – eski karvonsaroy. Hech kim uning kemtini to'ldirmadi“ – rohati-yu azobi, mehri-yu qahri, vafosi-yu jafosi – hammasini yig'ishtirib kelganda bir piyola choy ichgulik fursatda g'am chekishingga arzimaydi!

SO'ROVNOMA

- Tan-joningiz sog'mi?
- Ha.
- Ota-onangiz, ahli-ayolingiz sizdan xursandmi?
- Ha.
- Farzandlaringiz solihmi?
- Ha.
- Qora qozon qaynab turibdimi?
- Ha.
- Iymon-e'tiqodingiz sobitmi?
- Ha.
- Birovdan qarzingiz yo'qmi?
- Yo'q.
- Farzandlaringizga harom luqma yegizmaganmisiz?
- Yo'q.
- Birovga tuhmat qilganmisiz?
- Yo'q.
- ...Yaratganga shukrona qiling. Siz baxtli odamsiz!

BEMINNAT DO'ST

E'tibor berganmisiz-yo'qmi, bilmadim-ku, sizning sadoqatda tengsiz do'stingiz bor. Qachon xohlasangiz siz bilan hamsuhbat bo'ladi. Shod paytingizda quvonchingizga quvonch qo'shadi. G'amgin pallada dardingizni oladi. Bilmaganingizni o'rgatadi. Adashsangiz, to'g'ri yo'l ko'rsatadi. Yaqin kishilaringiz burilib ketganida ham u sizni tark etmaydi. Xizmati uchun hech nima tama qilmaydi. Yillab unutib, tashlab qo'ysangiz indamaydi. Hatto uloqtirib yuborsangiz ham arazlamaydi. Tag'in chorlasangiz, yetib kelib, xizimatingizni qilaveradi...

...Bu do'stning nomi – Kitob!

URUSHLAR HAQIDA

Uchrashuvlarda bir savolni ko'p so'rashadi. „Siz urush ko'rmagansiz-ku, nima uchun urush haqida ko'p yozasiz?“

O'rinli savol. Lekin insoniyat tarixining o'zi urushlar tarixidan iborat bo'lsa, nima qilish kerak? Ertaklarda – urush. Dostonlarda – urush. Kinolarda – urush... Tabaqalar urushi. Fuqarolar urushi. Mamlakatlar urushi. Jahon urushi...

Olimlarning hisob-kitobiga qaraganda, so'nggi olti ming yil ichida yer kurrasida 5700 marta urush bo'lgan ekan (Mayda-chuyda qabilalar janjali bu hisobga kirmaydi). Yana o'sha olimlarning aytishicha, odamzod o'rtacha oltmish yil umr ko'rarkan. Bundan chiqdi, inson bolasi hayoti davomida 57 yil urush qilib, uch yil „dam olar“ ekan. Astag'firulloh! Biz kimmiz o'zi?!

* * *

Urushda g'olib va baxtli podshoh, g'olib va baxtli qo'shin, g'olib va baxtli davlat, g'olib va baxtli tuzum bo'lishi mumkin. Ammo g'olib va baxtli odam bo'lmaydi. Negaki, urush odamni odam o'ldirishga majbur qiladi. Odam o'ldirgan odam esa hech qachon baxtli bo'lmaydi!

* * *

Qaysi yil ekani esimda yo'q. Har qalay urush bitganiga ikki-uch yil bo'lib qolgan edi. Yosh bola edim. Hali maktabga bormasdim... Opamning to'yi bo'ldi. Hammalari qiz uzatib ketishdi. Uyda biz – yosh bolalar qoldik. Qo'rqib-netib yurmasin, dedimi, qo'shni kampir biznikiga chiqib yotdi.

Bu yog'i aniq yodimda... Jiyda gullagan edi. Supada qator yotibmiz: akam, men, ukam... Eng chekkada qo'shni kampir... Sutdek oydin kecha. Hamma yoq osuda. Chigirtkalar nag'ma chaladi...

Endi ko'zim ilingan ekan, olisdan poyezd g'ildiragining taraqa-turuq tovushi keldi. Keyin paravoz cho'zib „gu-u-u-k“ dedi. Kampir, ovozi titrab, xitob qildi:

– O‘-o‘-o‘l! Ovozining o‘chsin, o‘-o‘-o‘l! Turg‘unimni qayoqqa obketding, juvonmarg! Obkeb ber yolg‘izimni!

Ko‘rpadan mo‘ralab qarasam, kampir tizzasini quchoqlab, oyga termilib o‘tiribdi. Uyqum butunlay o‘chib ketdi. Anchagacha jim yotdim-da, oxiri so‘radim:

– Poyizzi nega qarg‘ayapsiz, buvi?

Kampir xo‘rsindi:

– Uxla, bolam, uxla...

...O‘shandan beri yoz kechalari hovlida yotsam, olisdan poyezd g‘ildiraklarining shovqini, gudok tovushi kelsa, tizzasini quchoqlab o‘tirgan kampir ko‘z o‘ngimda jonlanadi...

* * *

Urushning yaxshisi bo‘lmaydi. Ammo eng dahshatli urush – fuqarolar urushi... Negaki, u avloddan avlodga „meros“ o‘tib, abadiy davom etadi!

* * *

Urush bilan besh kunda bitadigan muammo tinchlik bilan besh yilda bitsa, ikkinchi yo‘lni tanlash kerak!

* * *

Afg‘onistonda urush bo‘ldi... Gazetalarda surat chiqadi. Birovning yurtiga borib, „internatsional burchi“ni bajarayotgan sho‘ro askari tankda ketyapti. Qo‘lida avtomat...

Faxrlangandek bo‘lasan.

Yana surat chiqadi. Xanjar tishlab olgan „dushman“... Ko‘zlari vahshiylarcha yonib turibdi...

Nafratlanib ketasan...

...Chechenistonda urush bo‘ldi... Gazetalarda surat chiqadi. O‘g‘lidan kelgan „qoraxat“ni o‘qib o‘tirgan ma’yus ota... Temir tobutni quchoqlab yig‘layotgan g‘amguzor ona...

Achinib ketasan...

Faqat... O‘sha gazetada „internatsional burchi“ni bajarishga borgan zobit zo‘rlagan, nomusiga chidolmay o‘zini osib

qo'ygan afg'on qizning surati chiqsa nima bo'ladi? Bombadan parcha-parcha bo'lib ketgan besh yashar qizalog'i ustida dod solayotgan chechen ayolning surati chiqsa-chi?...

Urush, hatto haqiqatning qiyofasini ham teskari qilib qo'yadi...

Urushda haqiqat bo'lmaydi!

* * *

Bir zamonlar urushda askarlar o'lsa-o'lgandir. Hozirgi urushda qurol ko'targandan ko'ra qurol ko'tarmaganlar ko'proq qiriladi. Hatto „eng zamonaviy“, „eng aqlli“ qurol ham okop bilan bolalar bog'chasining, aerodrom bilan tug'ruqxonaning farqiga bormaydi!

* * *

Odamxo'rlik – kannibalizm, besh asr avval barham topgan, deydilar... Unday emas.

Modomiki yer yuzida urush balosi bor ekan, shuning o'zi odamxo'rlikdir.

* * *

Urush degan palakatni ko'pincha nodon siyosatchilar o'y-lab topadi. Jangari sarkardalar boshlaydi. Jabrini esa begunohlar tortadi. Jangda halok bo'lgan begunoh askar. Guldek o'g'lidan ayrilgan begunoh ona, begunoh ota. Tul qolgan begunoh kelin. Otasidan judo bo'lgan begunoh go'dak...

SAKKIZINCHI MO'JIZA

Xudo ko'ngliga solmaguncha haqiqiy yozuvchi qo'lga qalam olmaydi.

* * *

Qalamkashga qishloqning qalbi, shaharning aqli kerak!

* * *

Badiiy asar shunday daraxtki, uning shoxida umumba-shariy mevalar yetiladi, ildizi esa milliy zaminda yotadi.

* * *

Tasavvur qiling: siz tasviriy san'at muzeyiga kirdingiz. Polotnolardagi ranglarni, odamlarning qiyofasini ko'zingiz bilan ko'rib, hayajonga tushasiz. Tasavvur qiling: siz magnitafonda musiqa tinglayapsiz. Cholg'u ohanglari, xonandaning ovozini qulog'ingiz bilan eshitib, hayajonga tushasiz...

Deylik, konsertga tushdingiz. Sozanda soz chalyapti, xonanda qo'shiq aytyapti. Raqqosa raqs tushyapti. Siz tomoshani ko'zingiz bilan ko'rib, qulog'ingiz bilan tinglab zavqlanasiz. Endi, tasavvur qiling: siz kitob o'qiyapsiz. Oq qog'ozda qora chiziqlar – harflardan bo'lak hech nima yo'q. Rang ham, ovoz ham, raqqosaning harakatlari ham... Ammo asarni o'qishga kirishishingiz bilan ko'z o'ngingizda rangin manzaralar paydo bo'ladi. Qulog'ingiz ostida ajib ohanglar jaranglay boshlaydi. Kitobdagi odamlarning qismatiga sherik bo'lib, o'zingiz bilmagan holda beixtiyor larzaga tushasiz...

Hech shubhasiz, badiiy adabiyot – dunyodagi sakkizinchi mo'jiza!

* * *

U – zo'r ijodkor. Shunaqangi „polvon“ki, qayoqqa borsa, bir qop „paxta“ orqalab yuradi.

* * *

O'z xalqi tanimagan, o'z xalqi sevmagan yozuvchini jahon kitobxoni sevishiga ishonmayman.

* * *

Qog'oz oq bo'lgani uchun unga So'z bitadilar. Paytava kir bo'lgani uchun unga So'z yozib bo'lmaydi. Qog'oz pok bo'l-

gani uchun zarracha cho'g' tushsa, yonib ketadi. Paytava kir bo'lgani uchun tutaydi-yu, yonmaydi. Yozuvchi bo'lish uchun iste'dodning o'zi kamlik qiladi.

Qalbi qog'ozdek oppoq, qog'ozdek lovullab yonadigan odamdangina chinakam adib chiqadi.

* * *

O'quvchi asar qahramonlarini tirik odam deb qabul qilsa, ularning quvonch va iztiroblariga sherik bo'lsagina o'sha haqiqiy asardir.

* * *

Yozuvchining hech kimga nasib etmagan baxti bor. Bu – bir varaq oq qog'ozga dardini to'kib solish baxtidir!

* * *

Ijodkor qavmi shirinlikni ko'rsa yegisi kelaveradigan go'dakka o'xshaydi: maqtovga o'ch bo'ladi...

* * *

Oddiy kitobxon aqalli ikkitagina she'rini shavq bilan yoddan o'qib yuradigan shoir – haqiqiy shoir. Oddiy kitobxon aqalli ikkitagina qahramonining qismatidan larzaga tushib, uzoq yillar eslab yuradigan yozuvchi – haqiqiy yozuvchi...

* * *

Asar, ayniqsa, katta polotno yaratayotgan adib notanish orolga borib qolgan sayyohga o'xshaydi. Ro'parasidagi bir varaq oq qog'oz – notanish orol. Bu orlga u Robinzon Kruzoga o'xshab, adashib emas, o'z ixtiyori bilan boradi. U orolni obod qiladi, bog'-bo'ston yaratadi... Eng muhimi, yozuvchi notanish orolda aholi yaratadi. Ya'ni asar qahramonlariga jon ato etadi. Zero, ijod degani yo'q joydan bor qilish demakdir...

Adib bora-bora o'zi kashf etgan orolga, undagi odamlarga shu qadar ko'nikib ketadiki, „orol“ni hech tark etgisi kelmaydi. Ammo, ertami-kechmi, uni tashlab ketishi kerak. Aks holda boshqa „orol“ kashf etolmay qoladi. Zero ijod degani muttasil izlanish demakdir...

* * *

Haqiqiy dengizchi ummonda o'zini qanchalik erkin his qilsa, haqiqiy yozuvchi ham so'zlar ummonida shunchalik erkin suzishi kerak. To'rtta jumla yozmay turib, u yog'iga so'z topolmay qoladigan odamdan yozuvchi chiqmaydi.

* * *

Iztirob chekib yozilgan asar rohat qilib o'qiladi.

* * *

Ba'zi „ashaddiy“ tanqidchi do'stlaringa aytgim keladi:

– Mayli, birodar, sopol jomashovni qo'ling qavarguncha savalay qol. Ammo billur guldonning jarangini bilish uchun uni mushtlab sindirish shart emas-ku, baraka topkur!

* * *

Hayotning boshqalar ko'rmagan tomonini ko'rish – talant. O'sha narsani qanday ko'rgan bo'lsa, shundayligicha tasvirlash – talantsizlikdir. Haqiqiy iste'dod boshqalar ko'rmagan narsani topadi va o'sha „narsa“ insonni, xalqni, boringki, jamiyatni qayoqqa boshlashi mumkinligini tasvirlab beradi. Ilmiy tilda aytadigan bo'lsak, hayot haqiqatini badiiy haqiqatga aylantiradi.

* * *

Sho'ro siyosatining ba'zi „o'yinlari“ga hayron qolasiz.

Oltmishinchi yillari hurfikrlikning iliq shabadalari esa boshladi. Bir qator „xalq dushmanlari“ oqlandi. Lekin Cho'lpon, Fitrat kabi talay shoir va yozuvchilarning shaxsi oqlandi-yu, ijodi „qora“ligicha qolaverdi. Qiziq savol tug'iladi. Bular haqiqiy iste'dod egalari edi. Iste'dodli ijodkor esa Xudo ko'ngliga solganini, qalbi buyurganini yozadi. Shunday ekan, ularning shaxsi oqlanganidan keyin ijodi nega oqlanmasligi kerak? Axir ular vijdoni buyurganini yozgan-ku! Hamma gap shundaki, vijdoning buyurganini emas, partiya buyurganini yoz! Sho'roning hukmi shunday edi. Bundan ortiq nayrangbozlikni o'ylab topish qiyin!

* * *

Yozuvchi o'zi his qilgan hamma narsani to'la-to'kis qog'ozga tushira olmaydi. Kitobxon qog'ozga tushganlarning hammasini to'la-to'kis his qilolmaydi. Binobarin, kitob yozayotgan qalamkash hayajoni kitob o'qiyotgan o'quvchi hayajonidan o'n karra kuchliroq bo'ladi.

Asar o'qiyotganingizda jinday tabassum qilsangiz, bilingki, o'sha sahifalarni qalamkash rostmana kulib yozgan. Kitob o'qiyotganingizda ko'zingizga bir qatra yosh kelsa, bilingki, qalamkash o'sha sahifalarni rostmana yig'lab yozgan.

* * *

Asar binoga o'xshaydi. Faqat bino g'ishtdan quriladi, asar esa so'zdan. Endi bir narsani tasavvur qiling: bitkazilgan binodan bitta g'ishtni sug'urib olsangiz, uning husniga shikast yetadi. O'nta g'ishtni ko'chirsangiz, bino bosib qoladi...

Shunday asarlar borki, butun-butun jummalarni olib tashlasangiz ham, yuzta so'zni o'chirsangiz ham, mingtasi o'rnini almashtirsangiz ham hech nima o'zgarmaydi...

Bunaqangi „asar“ bino emas, vayronadir!

* * *

Talantsiz yozuvchi tovuqqa o'xshaydi! Yong'oqdek tuxum tug'adi-da, qaqog'lab olamni buzadi!

* * *

Adabiy til harchand boy bo'lmasin, badiiy tilga teng kelolmaydi. Negaki, sheva, lahja, jargonga oid so'zlar, kasb-hunar atamalari, so'kinish va qarg'ishlar unga kirmaydi. Adabiy til artib, tozalab qo'yilgan chiroyli idishga o'xshaydi.

Badiiy til esa faqat so'z ma'nosini emas, uning ohangi, „rangi“, „ta'mi“, „isi“ni ham tashishga qodir.

Ziyoli oilada o'sgan o'n sakkiz yashar qizaloq bilan bozorda somsa sotadigan xotinning so'z ohangi, madrasada o'qiydigan mullavachcha bilan o'n yil qamoqda o'tirgan odamning gapirishi tubdan farq qiladi. Biroq ularning hammasi yashashga haqli. Badiiy til esa ularni asarga olib kirishga haqli...

Shu jihatdan badiiy til adabiy tilga nisbatan bir necha marta boyroq va jonliroqdir...

* * *

Ijod – yuz metrli masofani kim o'zarga yugurib o'tiladigan sprinterlik musobaqasi emas, uzoq va mashaqqatli yo'ldir.

* * *

Ikkita eng xolis hakam – Kitobxon va Vaqt sinovidan o'tgan asar haqiqiy asardir.

* * *

Uchta bolasi bilan xotinini tashlab ketdi-da, „Bolalar baxtini o'ylang“, deb shig'ir yozdi.

Qoyil-e, shovvoz!

* * *

Adiblar ulug' yozuvchi Abdulla Qahhorning ushbu so'zlarini ijodxona peshtoqiga yozib qo'ysalar arziydi. „Adabiyot atomdan kuchli. Uning kuchini o'tin yorishga sarflamaslik kerak!“

Munaqqidlar ustoz Ozod Sharafiddinovning ushbu so'zlarini shior qilib olsalar arziydi. „Tanqidchi ijod bog'iga bolta emas, tokqaychi ko'tarib kirishi kerak!“

* * *

Dehqon tajribasi oshgan sayin yumushi yengillashadi: ko'p hosil oladi.

Quruvchi tajribasi oshgan sayin yumushi yengillashadi: chiroyli imorat quradi.

Jarroh tajribasi oshgan sayin yumushi yengillashadi: yaxshi operatsiya qiladi...

Ijodkor tajribasi oshgan sayin yumushi og'irlashadi.

Uning o'zini takrorlashga haqqi yo'q!

* * *

Haqiqat havoga o'xshaydi. Rangini ko'rmaysiz. Ovozini eshitmaysiz. Hidini bilmaysiz... Ammo bir lahza havosiz qol-sangiz, bo'g'ilib ketasiz. Kitob ham shunday. Yolg'onga duch kelgan kitobxon bo'g'ilib ketadi.

* * *

Iste'dodlilar hadeganda qovusha qolmaydi. Ular yulduzga o'xshaydi. Har bir yulduzning o'zi mehvari bo'ladi. Yulduzlar bir-birini inkor etmaydi. Ammo bir-birining mehvariga kirmaydi ham. Iste'dodsizlar esa bir zambil shag'aldek gap. Darrov to'dalashadi. To'da bo'lib jim yotsa-ku, mayli. Baraka topkurlar iste'dodlilarga tosh otaverib bezor qilgani chatoq...

Modomiki talantsizlar yovuz niyatda bir-biri bilan til to-pishar ekan, talantlilar ham yaxshi niyatda birlashmog'i kerak.

* * *

Hamkasblarim meni kechirsin-ku, ba'zi qalamkashlar varakka o'xshaydi. Shamol qayoqqa essa, o'sha yoqqa qarab shox tashlaydi. Shamol qancha qattiq essa, dumini shuncha shitob bilan likillatadi. Qancha havolansa, dardaragi shuncha qattiq varillaydi.

* * *

„Muhabbat“ degan so'z hamma tillarda bor. Inglizlarda – „Lav“, nemislarda – „Libe“, fransuz tilida „Amur“, rus tilida „Lyubov“... „Lyubov k materi“..., „Lyubov k Rodine...“ Albatta, barcha tillarda bu so'zning bir necha xil ifodasi ham bor.

Ammo o'zbek tilida „muhabbat“ degan so'z shu qadar rango-rang ma'nolarga egaki, hayratda qolasiz! „Yoqtirib qolmoq“, „Ko'ngil bermok“, „Moyil bo'lmoq“, „Xushtor bo'lmoq“, „Oshufta bo'lmoq“, „Dil bermok“, „Bedil bo'lmoq“, „Muhtalo bo'lmoq“, „Maftun bo'lmoq“, „Mahbub bo'lmoq“, „Oshiq bo'lmoq“, „Yaxshi ko'rmoq“, „Ishqi tushmoq“, „Ishqi foniy“, „Ishqi boqiy“, „Sevgi“, „Muhabbat“, „Mehr“ va hokazolar... Tabiiyki, bular orasida boshqa tillardan kirganlari ham bor. Biroq ularning barchasi – teng huquqli o'zbek so'zlari!

Gap faqat bunda ham emas. Bu iboralarning hammasi umumma'noni anglatadi va... har biri alohida ma'no tashiydi!

Mumtoz adabiyotda „ishq“ so'zining o'zi ikki xil ma'noni ifodalaydi. „Ishqi foniy“ – mahbubaga nisbatan sevgi. „Ishqi boqiy“ – Tangrining diydoriga yetish...

Bugungi kunimizga kelsak... Boshqa tillarda uchrashi mushkul bo'lgan g'alati holatlarni ko'ramiz. „Vatanga moyil bo'lmoq“ degan ibora kulgili tuyuladi. „Vatanni sevmok“ deyiladi. „Ota sevgisi“ degani shakkoklikka o'tib ketadi. „Ona ishq“ degani gunoh hisoblanadi. Farzandning onaga „xushtor bo'lmoq“i do'zaxiylik sanaladi. „Ota-ona mehri“, „Farzandning ota-onani yaxshi ko'rishi“, „Farzand mehri“ deyiladi...

Shunday qilib, „Yoqtirib qolmoq“ bilan „Ko'ngil bermoq“, „Ko'ngil bermoq“ bilan „Oshiq bo'lmoq“, „Oshiq bo'lmoq“ bilan „Sevmoq“, „Sevmoq“ bilan „Muhabbat“, „Muhabbat“ bilan „Yaxshi ko'rmoq“, „Yaxshi ko'rmoq“ bilan „Mehr“ orasida uzoq, juda uzoq masofa bor...

Tilimiz naqadar rango-rang! Tilimiz naqadar boy!

* * *

U yovvoyi gul edi: dashtda tug'ildi.

Bahor yomg'irlari shavirlagan pallada yerni tirmalab, yorug' dunyoga chiqdi. Barq urib o'sa boshladi.

Biroq... Qurg'oqchilik boshlanib, yer toshdek qotdi. U jizg'anak bo'lib, so'ldi. Ustiga-ustak allaqanday mol uni top-tab o'tdi...

Ketidan achchiq-achchiq shamollar esdi. Qor yog'di... Tamom!

... Ammo u tirik edi!

Yana bahor keldi. Iliq-iliq yomg'irlar yog'di. U jamiki ko'rgiliklari evaziga qaytadan bosh ko'tardi. Qaddini rostlab yana barq urib o'sdi. G'uncha tugdi... Olov parchasidek yal-yal yondi. Shu qadar muattar bo'y tarata boshladiki, hamma hayratdan yoqa ushladi!..

Shunda...

Uni ko'chirib keltirdilar-da, qimmatbaho tuvakka solib, uyning to'riga qo'yib qo'ydilar.

Qandoq yaxshi! Qurg'oqchilik qovjiratmaydi. Mol toptamaydi. Izg'irin shamollar vujudini qaqshatmaydi. Boshiga qor yog'maydi... Hammaga ko'z-ko'z qiladilar...

Shunaqa-ku... Negadir u endi muattar bo'y taratmay qo'ydi...

Oradan kun o'tdi...

Hafta o'tdi.

Oy o'tdi...

...Uni uloqtirib yubordilar-da, qimmatbaho tuvakka boshqa gul keltirib o'tqazdilar...

* * *

- Iste’dodsiz iste’dodsizni yomon ko’rsa, nima bo’ladi?
- Hech nima bo’lmaydi!
- Iste’dodsiz iste’dodlini yomon ko’rsa, nima bo’ladi?
- Hech nima bo’lmaydi!
- Iste’dodli iste’dodsizni yomon ko’rsa, nima bo’ladi?
- Hech nima bo’lmaydi!
- Iste’dodli iste’dodlini yomon ko’rsa, nima bo’ladi?
- Fojia bo’ladi!

* * *

Ko’pchilik qalam ahlining bitta ojizligi bor: hammasi – „birinchi!“

Holbuki, kim „birinchi“, kim „yuzinchi“, kim umuman „hech nechanchi emas“ – kitobxon bilan vaqt hal qiladi.

* * *

Yozuvchining o’quvchiga aytadigan dardi qancha kuchli bo’lsa, asar tili shuncha biyron bo’ladi.

* * *

Bolta bilan qalam bir-biriga o’xshaydigan buyumlar emas. Ammo xizmati jihatidan anchayin yaqin turadi.

Bolta – qotil qo’lida o’lim quroli. O’tinchi qo’lida mehnat quroli. Hunarmand qo’lida san’at quroli.

Qalam – hasadgo’y qo’lida o’lim quroli. Savodxon qo’lida mehnat quroli. Iste’dod qo’lida san’at quroli.

* * *

Qadimgi kimyogarlar oltinning sof yoki qalbakiligini aniqlash uchun mohaktosh qo’llar ekanlar. Yozuvchining so’zi mohakka o’xshaydi. Bir og’iz Rosti uchun minglarning duo-

sini oladi. Bir og'iz Yolg'oni uchun minglarning qarg'ishiga qoladi... Qalamkashning buyuk baxti ham, buyuk baxtsizligi ham shunda!

* * *

Bir tanqidchi birodarimiz bor. O'quvchi bag'riga bosib ardoqlayotgan kitobni, odamlar maroqlanib tomosha qilayotgan spektaklni, boshqa munaqqidlar faxrlanib ma'qullayotgan asarni ko'rsa, tutib olib „savaladi“. Shu odamni har ko'rganda Afandining o'jar xotini esimga tushadi.

Afandining xotini o'lgudek qaysar ekan. Bir kuni Afandi bug'doy sepibdi. Bug'doy boshqoq tortibdi, pishibdi...

– Xotin, – debdi Afandi, – o'roqni obchiq, bug'doyni o'rib olaylik.

Xotin o'roq o'rniga qaychi ko'tarib chiqibdi.

– Bug'doy qaychi bilan qiyiladi! – debdi.

– Hech zamonda bug'doyni qaychi bilan qiyganni ko'rganmisan? – debdi Afandi. – Bug'doy qiyilmaydi, o'riladi.

– Yo'q, qaychi bilan qiyiladi! – debdi xotin.

– Hoy, baraka topkur, bug'doy o'riladi, qara, hamma o'roq bilan o'ryapti!

– Yo'q! – debdi xotin. – Bug'doy o'rilmaydi, qiyiladi!

Afandi jahl ustida xotinini daryoga uloqtirib yuboribdi. Xotin sho'rlik suzishni bilmas ekan. Cho'kib ketibdi. O'zi cho'kayotganmish-u, suvdan qo'lini chiqarib, ikki barmog'ini qaychi qilib ko'rsatarmish...

Odamlar cho'kkan xotinning jasadini topish uchun daryo etagiga yugurib ketayotsa, Afandi ularni yo'ldan qaytaribdi.

– Birodarlar, xotinimning o'ligini daryo etagidan emas, tog' tomondan izlanglar. Rahmatlining o'ligi ham oqimga teskari suzadi!..

...Oxir-oqibat shu tanqidchi birodarimiz o'zi yozgan teskari maqolalar oqimida cho'kib ketdi...

* * *

Chinakam asar tug'ilmasidan oldin uning ohangi, musiqasi paydo bo'ladi. Bu – g'oya emas, syujet ham emas, aynan OHANGdir. Mana shu ohang adibni qo'lidan sudrab kelib, stolga „mixlab“ qo'yadi. Asarning joni degani shu bo'lsa kerak.

* * *

Tanqiddan bezor bo'lgan shoir aytibdi:

– Siz birovlarining asarini nuqul tanqid qilasiz. O'zingiz bironta she'r yozganmisiz?

Tanqidchi aytibdi:

– Men kunora tuxum yeyman. Ammo uning mazasini bilish uchun o'zim tuxum tug'ishim shart emas.

Shoir aytibdi:

– Men ham kunora odamlar haqida she'r yozaman. Ammo odamni bilish uchun uning go'shtini yeyotganim yo'q-ku!

* * *

Yozuvchi shaxsini, fe'l-atvorini uning asariga qarab bilish mumkin. Muallif qanchalik sofdil, samimiy bo'lsa, kitobi ham shunchalik hayajonli, ta'sirchan bo'ladi.

Buning ajablanarli joyi yo'q. „Farzand“ „otasi“ga torta-di-da!

* * *

Katta shaharlar, qal'alar atrofida qadimda qorovultepalar bo'lgan. Uzoqdan ko'rinib turadigan tepalik ustida oldindan g'amlab qo'yilgan o'tin bo'lgan. Kecha-kunduz, qishin-yozin soqchilar qorovullik qilgan. Ular olisdan dushman ko'rinishi bilan tepalik ustidagi gulxanni yoqib yuborgan. Besh-o'n chaqirim beridan qorovultepa soqchisi ham buni ko'rib, o'z gulxanini yoqqan va shu tariqa qal'adagilar yog'iy bostirib kelayotganidan ogoh bo'lib, himoya chorasini ko'rgan.

Bizning zamonda qorovultepalar yo'q. Ayrimlarning qoldig'i-yu nomi qolgan, xolos. Oqtepa, To'ytepa, Ko'ktepa, Choshtepa, Xontepa, Beshtepa...

Bugun ularning keragi ham yo'q. Ammo, qorovultepaga chiqib soqchilik qiladiganlar hamisha bo'lgan va bundan keyin ham bo'ladi. Ular inson qalbini yomon illatlar xurujidan himoya qilish uchun o'z qalbini gulxan qilib yoqadilar.

Bular – ijodkor ahli! Xudo iste'dod ato etayotganida uning qismatiga shunday yozug'ni bitib qo'ygan bo'lsa ne ajab!

O'tgan asrda olimlar so'z boyligi eng ko'p ijodkor kimligini aniqlagan. Buning uchun eng mashhur adib va shoirlarning betakror so'zlarni qancha ishlatgani kompyuterga solib aniqlangan. „Betakror“ deganning ma'nosi quyidagicha. Deylik, ijodkor o'z asarida qahramon ismini yuz marta ishlatgan bo'lsa yoki „bahor“ degan so'z o'ttiz marta takrorlangan bo'lsa, faqat bittasi olinadi. Shunday hisob-kitob qilinganida, ma'lum bo'lishicha Pushkin 21 ming 197 ta betakror so'z ishlatgan ekan. Shekspir salkam 20 mingta, Servantes 18 mingga yaqin, Alisher Navoiy esa, umuman, 1 million 378 ming 660 so'z, shu jumladan, 26 mingta betakror so'z ishlatgan ekan! Boisi – buyuk bobomiz faqat turkiy emas, forsiy, arabiy, urdu, xitoy, mo'g'ul va boshqa tillardagi so'zlardan ham mahorat bilan foydalangan.

* * *

Shon-shuhrat yoqimli, ammo anchayin xavfli narsa, u tog' cho'qqisiga o'xshaydi. Qancha baland ko'tarilsangiz, shuncha ko'zingiz tinib, boshingiz aylanishi mumkin. Xudo ko'rsatmasin, bitta nojo'ya qadam bossangiz...

* * *

Maktab o'qituvchisining So'zi o'ttiz bolaga yetib boradi.
Dorilfunun domlasining So'zi yuz talabaga yetib boradi.
Notiqning So'zi ming tinglovchiga yetib boradi.

Qalamkashning So'zi bir yo'la o'n ming, yuz ming kitobxonga yetib boradi. Demak, uning So'z mas'uliyati ham boshqalarnikidan ming hissa ortiqroqdir.

* * *

Inson organizmining g'alati xususiyatlari bor: o'ng qo'lingiz og'risa, chap qo'lingiz aziyat chekmaydi. Chap oyog'ingizga yara chiqsa, o'ng oyog'ingiz og'rimaydi. Ammo o'ng ko'zi kulgan odamning chap ko'zi ham tabassumdan porlab ketadi. Chap ko'zi yig'lagan kishining o'ng ko'ziga ham yosh keladi.

Menga qolsa, yozuvchi bilan tanqidchining munosabati shunaqa bo'lishi kerak. Ikkalasi jon tomiri ila bir-biri bilan bog'langan bo'lishi lozim. Agar bu ko'z u ko'zni o'yish payida bo'lsa, oxir-oqibat ikkalasi ham so'qir bo'lib qoladi.

* * *

Insonni daraxt deb tasavvur qilsak, uning ikkita o'q ildizi bo'ladi. Biri – aql. Biri – yurak.

Nuqul aql degan ildiz oziqlansa-yu, yurak degan ildiz qurib qolsa, odam aqlli manqurtga aylanishi mumkin.

Nuqul yurak degan ildiz oziqlansa-yu, aql degan ildiz qurib qolsa, odam dovdird-devonaga aylanishi mumkin.

Aqlni ilm boyitadi: ilmiy kitob o'qigan odamning aqli to'lishadi. Yurakni san'at boyitadi. Musiqa tinglagan, konsert tomosha qilgan odamning qalbi boyiydi. Aqlni ham, yurakni ham baravar boyitadigan birgina kuch bor. Bu kuchning nomi – adabiyot! Badiiy asar o'quvchining ongiga ta'sir qiladi. Biroq qalbi orqali ta'sir qiladi.

Dunyoda bundan zo'r mo'jiza yo'q!

* * *

Ko'chaning narigi betiga o'tsa birov tanimaydi-ku, o'zini „klassik“ sanaydi!

* * *

Iste'dodi kichik, ammo qalbi katta, fe'li keng odamni ko'rsam, hayron bo'lmayman. Nachora, Tangri talantni birovga ko'proq beradi, birovga kamroq...

Iste'dodi katta, ammo qalbi kichkina, fe'li tor odamni ko'rsam, hech aqlimga sig'dirolmayman: Xudo shuncha iste'dod beribdi-yu, fe'lini bunchayam tor yaratmasa!

* * *

Har qanday muhim g'oya ham inson qismatiga aylanmasa, quruq gap bo'lib qolaveradi.

* * *

Iste'dodli adib hayotida ikki marta xatarli bosqichdan o'tadi. Birinchisi – nimaki yozmasin chiqarishi mushkul bo'lgan palla. Ikkinchisi – nimaiki yozmasin, chiqarishi oson bo'lgan palla. U birinchi bosqichdan omon-eson o'tadi. Ammo ikkinchi bosqichdan o'tishi og'ir, juda og'ir...

* * *

Katta iste'dod avval xalq e'tiborini, keyin xalq muhabbatini va nihoyat xalq e'tiqodini qozonadi. Aslida, mana shu uch bosqichning har bittasi bir umrga teng.

* * *

Bir do'stim shoirlikka ko'pdan ixlos qo'yib yurgan, faqat pensiyaga chiqib, „qo'li bo'shaganidan keyin“ ijod qila boshlagan tanishining kitobini sovg'a qiladi (Bilasiz, hozir „xususiylar“ „moda“ bo'lgan).

Oradan biroz o'tgach muallif bilan tanishdik. Beg'ubor, dilkash odam ekan. Gap orasida kitobiga biron narsa yozsam yomon bo'lmasligini shama qildi. Kitobchani qaytadan varaq-

lab chiqdim. Rostini aytsam, havas bor edi-yu, iste'dod yo'q edi. Hammasi o'rgamchik she'rlar. Taxminan mana bunday:

*„To 'rt satr, ey, to 'rt satr,
Sensan hammadan asil.
Men senga bo'ldim asir,
To 'rt satr, ey, to 'rt satr!“*

Do'stim keyingi safar kelganida maqola yozishga kirishganimni, taqrizni shunday misol bilan boshlamoqchi ekanimni aytdim:

*„To 'rt satr, ey, to 'rt satr,
Bir-biridan mo 'rt satr!
Ozod domla o'qisa,
Der „poberi cho 'rt satr!“*

Do'stim kitob muallifiga shuni aytgan ekan, shoir „iltimos, maqola yozib, ovora bo'lmay qo'ya qolsinlar“, debdi...

* * *

Odatda, ulug' ijodkorlarning asarlarida shunday „yashirin“ nuqtalar, tagdor ma'no tashuvchi „imo-ishora“lar bo'ladiki, ularni yozuvchining o'zidan boshqa odam bilmasligi yoki e'tibor bermasligi mumkin. Abdulla Qodiriyning „O'tkan kunlar“ romanida oddiy kitobxongina emas, mutaxassis olimlar ham tahlil qilmagan shunday tasvirlar bor.

Aqalli ikkita misolni olib ko'raylik.

Kumushbibi birinchi bor Toshkentga keldi. Bungacha Otabek ota-ona orzusi bilan Zaynabga uylanishga majbur bo'lgan. Kumushning Otabek xonadoniga kirib kelishini Qodiriy bunday tasvirlaydi.

„...Kumush salom berdi va qo'lidagi paranjisini yerga tashladi, yugurib kelib o'zini O'zbek oyimning quchog'iga oldi. O'zbek oyim ham uni mahkam siqib quchoqlab olgan, yuzidan shap-shap o'pib, aylanib-o'rgilar va tikilib-tikilib nima uchundir yig'lar edi...“

Qiziq, O'zbek oyim nega yig'layapti? Marg'ilonda shunday kelini borligini bilib xursand bo'lganidanmi? Bir emas, qo'sh kelinli bo'lib, „bag'ri to'lib qolgani“ uchunmi? Kumush o'zi tasavvur qilganidek allaqanday „andi“ emas, farishtadek go'zal va odobli ekanini payqagani uchunmi? Bir qarashda shunday. Ammo bu yerda boshqa gap ham bor.

Adib Kumushning bu xonadonga bekor kelganiga, erta-indin fojia ro'y berishiga ishora qilyapti. Qolaversa, O'zbek oyim bir emas, uch begunoh inson – Otabek, Kumush va Zaynabni, o'zi bilmagan holda baxtiqaro qilib qo'yanini hali tushunib yetmagan bo'lsa-da, yuragining bir chekkasi bilan daf'atan his etyapti...

Ikkinchi nuqta. Otabek farzandli bo'ldi. Kumush o'g'il tug'di. Yozuvchi Otabekning o'sha kechadagi holatini bunday tasvirlaydi.

„Cho'chib uyg'ondi... Yonida Kumush... Zaynab yo'q edi...“ Bu „jumboqli“ jumla tushunarli. U Zaynabning uyida tunagan. Ammo butun xayoli Kumushda... Jumlaning davomini o'qiyimiz. „Uyquli ko'zi bilan narigi uyga quloq soldi... va o'ng yonini bosib, ko'rpaga burkandi, bundan keyin tinch uxlab ketdi“.

Tush ko'rar edi: „Chamanda gullar ochilgan emish... Bu gulshan uning o'ziniki emish... U rango-rang chechaklardan ko'zini uzolmas emish“. Bu ishora ham tushunarli. Otabek farzandli bo'ldi. Bu „gulshan“, „rango-rang gullar“ uniki... Endi keyingi jumlagi e'tibor bering! „Tevarakka kelgan yovdan xavf bor emish... Xanjarini ushlab yovga qarshi chiqqan emish... Yov orasida onasi ham bor, otasi ham ko'rinar emish...“

Bu nima degani? Dushman orasida Otabekning onasi va otasi nima qilib yuribdi? Ota-ona o'z bolasiga yov bo'lishi mumkinmi? Mumkin ekan-da! O'zbek oyim bilan Yusufbek hoji o'zlari bilmagan va xohlamagan holda Kumushning hayoti, Otabekning iqboliga zomin bo'ldilar... Endi oxirgi jumlaning tag'in bir o'qib ko'raylik. „Yov orasida onasi ham bor,

otasi ham ko‘rinar emish...“ Adib nima uchun „yov orasida onasi ham, otasi ham bor emish“ demayapti-da, „onasi ham BOR, otasi ham KO‘RINAR EMISH“ deyapti? Gap shundaki, bunday fojiaga Yusufbek hojidan ko‘ra O‘zbek oyim ko‘proq „hissa qo‘shdi“. Qodiriy shunga ishora qilyapti!

Har gal o‘qiganingizda yangi ma‘no topish mumkin bo‘lgan bunday asarni katta iste’dodlarga yozishi mumkin!

* * *

Bundan ancha yil avval Alisher Navoiy tavalludining 525 yilligi nishonlandi. Universitetni endi bitirgan biz kabi yosh yozuvchilar zimmasiga turli mamlakatlardan kelgan mehmonlardan xabar olib turish vazifasi topshirildi.

Bir kuni kechki taom paytida Chingiz Aytmatov, Rasul Hamzatov kabi mashhur yozuvchilar bilan tasodifan bir stol atrofida o‘tirib qoldik. Shunda gazetalardan birida ishlaydigan muxbir kelib Rasul Hamzatovga murojaat qildi.

– Sizni ovqat ustida bezovta qilayotganim uchun uzr so‘rayman, – dedi qo‘lini ko‘ksiga qo‘yib. – Ammo nima qilay, xizmatchilik. Muharririmiz qanday qilib bo‘lmasin Rasul og‘adan intervyu olib kelasana, deb topshiriq bergan. Iltimos, Alisher Navoiy haqida bir og‘iz gapirib yuborsangiz?..

Albatta, dasturxon ustida mehmonga bunday „yopishib olish“ yaxshi emas edi. Biroq Hamzatov ranjimadi.

– Menga qara, sen musulmonmisan? – dedi kulimsirab.

Muxbir hayron bo‘lib qoldi.

– Alhamdulillah, musulmonman, – dedi bosh irg‘ab.

– Musulmon odam tahoratsiz namoz o‘qishi mumkinmi?

– Mumkinmas, – dedi muxbir.

– Afsuski, hozir mening tahoratim yo‘q, – dedi Hamzatov. – Jinday konyak ichdim. Navoiy haqida gapirishga qo‘rqaman!

Bu – men Navoiyning etagida namoz o‘qishga tayyorman, degan gap edi. Yigirmanchi asrning buyuk shoirlaridan biri Navoiy dahosiga o‘z ehtiromini shu tarzda bayon etgani bejiz emas...

Abdulla Qahhor adabiyotni kasb emas, hunar, deb bejiz aytmagan. Kasb – tirikchilik yo'lida har kuni takrorlanib turadigan mehnat. Novvoy har kuni non yopadi. Suvoqchi har kuni devor suvaydi. Yamoqchi har kuni etikka nahal qoqadi... Bora-bora o'z kasbining shunaqangi „piri“ga aylanib ketadiki, yumushini ko'z yumib ham bajaraveradi...

Rassom esa bir manzarani hech qachon ikki marta chizmaydi. Haykaltarosh bir haykalni ikki marta yaratmaydi. Shoir bir dostonni, adib bir romanni ikki marta yozmaydi. Ular har safar yangi asar yaratishga „mahkum!“

* * *

Ijod – betakror va, ehtimol, shuning uchun ham ma'lum ma'noda ilohiyotga yaqin hunar...

Ijod ahli – misoli go'dak.

Go'dak qalbini jarohatlashdan oson narsa yo'q.

Go'dak qalbini jarohatlashdan og'ir gunoh yo'q.

* * *

Odatda, yig'lab o'qiladigan asarlar yig'lab yoziladi. Ammo kulib o'qiladigan asarlarning hammasi ham kulib yozilavermaydi. Yig'lab yoziladiganlari ham bor...

* * *

Chinakam ijodkor bo'lish uchun odamda iste'dod, bilim, mehnat, izlanish va albatta... Vijdon bo'lishi kerak...

* * *

Badiiy ijodni qush deb tasavvur qilsak, uning bir qanoti – tuyg'u, ikkinchi qanoti – aqlidir.

* * *

Saida Zunnunova go'zal va dardli she'rlar yozgan shoira edi. Saida Zunnunova teran mantiqli hikoyalar yozgan adiba edi. Saida Zunnunova – vafodor ayol, po'lat irodali inson edi...

Ustozim Said Ahmad akaning xonadonida ko'p bo'lganman. Saida opaning dasturxonidan tuz ichganman. Bir qancha asarlarim qo'lyozmasini Said Ahmad aka bilan birga Saida opa ham o'qigan. Samimiy, jo'yali maslahatlar bergan...

Bir safar Said Ahmad aka bilan Vodilga bordik. Ustoz o'zining „tesha tegmagan“ xushchaqchaq gurungi bilan davrani obod qilib o'tirdi. Ittifoqo bir kishi Saida opaning hayotdan erta ketgani haqida o'kinib gapirib qoldi. Said Ahmad aka indamay o'rnidan turdi-da, sigaretining uchini ezg'ilagan ko'yi nari ketdi. Anchagacha ustozdan darak bo'lmagach, ko'nglimga g'ulg'ula tushdi. Izlab borsam, soy bo'yidagi kattakon xarsangtosh ustida sigaret chekib o'tirgan ekan. Suvning shovvullashidan kelganimni eshitmadimi, qayrilib qaramadi. Yaqin borib qarasam, botib ketayotgan quyoshga tikilib o'tiribdi. Ikki ko'zi jiqqa yosh! Qo'rqib ketdim. „Unaqa qilmang, ustoz“ deb yelkasiga kaftimni qo'ygan edim, chuqur xo'rsindi. „Bolam, bu dunyoga nuqul azob chekish uchun kelgan ekanman“, dedi-da, yuzini kafti bilan to'sib oldi...

Shu kecha boshiga tushgan savdolarni birma-bir aytib berdi. Umrining eng baxtli onlari ham baxtsizlik bilan qorishib ketganini aytdi. Saida opaga uylangan kuni Toshkentda to'y bo'lgan, Andijonda – aza! O'sha oqshom Saida opaning ukasi to'satdan vafot etib qolgan... Yosh kelin-kuyov bir-birining diydoriga to'ymay turib, 1950-yil bahorda ko'chada ketayotgan yosh yozuvchini ikki so'xtasi sovuq ikki qo'lidan ushlab, mashinaga tiqqan-u, „he yo'q-be yo'q“ „xalq dushmani“ deb o'n bir oy „odinochka“ga o'tqazib qo'ygan. Gunohi nimaligini bilmagan odamning, ayniqsa, ko'ngli qog'ozdek oppoq ijodkorning salkam bir yil qorong'i kamerada bir o'zi o'tirishini tasavvur qiling!

Bunisi ham mayli. Yozuvchi Said Ahmad qamalgach shoiri Saida Zunnunovani ham siquvga oladilar. Yozuvchilar uyushmasida majlis qilib, „Yo erim xalq dushmani, undan voz kechaman“, deb tilxat yozib berasan yoki yozuvchilar safidan o'chirilasan“, deb shart qo'yadilar.

O'sha mash'um yillarda erining „xalq dunmani“ ekanini tasdiqlab, gazetaga yozib chiqqanlar ham, erini qamatib yuborganlar bilan „apoq-chapoq“ bo'lib ketgan xotinlar ham bo'lgan... Balki, shoirani o'rta olib „talagan hamkasblar“ Saida Zunnunovadan ham shuni kutgandir. Ammo Saida opa boshqacha yo'l tutgan.

– Mayli, erimni „xalq dushmani“ deyishim mumkin. Ammo mening ham bitta shartim bor. Meni erim bilan yuzlash-tiringlar! Erim o'z og'zi bilan „Ha, men xalq dushmaniman“, desa, o'shanda ishonaman!

Shoirani haqorat qiladilar. Yozuvchilar uyushmasidan haydaydilar.

Asarlarini bosishni taqiqlab qo'yadilar... Shunda Saida opa kelinlik bisoti – tilla taqinchoqlarni sotib, mashinka xarid qiladi. Qozoq adibi Muxtor Avezovning Davlat nashriyotida chiqayotgan „Abay“ romani tarjimasini mashinkadan chiqaradi va mehnati evaziga haq olish uchun nashriyotga boradi.

O'sha yillari nashriyotda Kasabov degan mashhur buxgalter ishlagan ekan. Uning laqabi „Qassobov“ bo'lgan. Sababi – qalam haqi olishga kelgan odam borki, „Qassobov“ga „cho'tal“ to'lashga majbur bo'lgan. Hatto Oybek, G'afur G'ulom kabi allomalar ham „Qassobov“ga shirikoma berishgan...

Shunday qilib, Saida Zunnunova ham „mashinistkalik“ qilib topgan pulini olish uchun nashriyotga boradi. O'ziga tegishli haqni olgach „Qassobov“ga „ulush“ tashlab, chiqib ketadi. Shunda buxgalter uning orqasidan yugurib chiqadi. Yo'lak boshida unga yetib olib, shunday deydi:

– Qizim, kelib-kelib sendan pul olamanmi? Ma, o'zingga ishlat! Sen qizim, xafa bo'lma, Xudo xohlasa, ering qutulib keladi. Bu kunlar unutilib ketadi!

Xo'rliklar ko'raverib, haqoratlar eshitaverib, yuragi tosh qotib ketgan, butun irodasini mushtiga tugib, hech kimning oldida bir tomchi yosh to'kmaslikka qasam ichgan Saida opa, qo'ni-qo'shnilar u yoqda tursin, uncha-muncha qarindoshlar ham „xalq dushmani“ning xotinidan yuz o'g'irgan bir paytda yetti yot begona odamdan bu gapni eshitib, dod solib yig'lab yuboradi!

...Agar men haykaltarosh bo'lsam, Saida Zunnunovanning boshini silab turgan Kasabov haykalini yaratardim!

* * *

Alisher Navoiy hazratlarining badiiyati shu qadar yuksakki, Himolay tog'ida, dengiz sathidan 9 ming metr balandlikda joylashgan Jomolungma cho'qqisiga o'xshaydi. Unga yetaman degan odamning boshi aylanib qulab tushishi va parcha-parcha bo'lib ketishi hech gap emas.

Alisher Navoiy hazratlarining falsafasi shu qadar teranki, Tinch okeanidagi dengiz sathidan 10 ming metr chuqurlikda joylashgan Marian nuqtasiga o'xshaydi. Unga yetaman, degan odamning nafasi qaytib, cho'kib ketishi hech gap emas...

* * *

Milliylik – umumbashariylik daryosini to'ldirib turuvchi irmoqdir. Irmog bo'lmasa, daryo qurib qoladi!

* * *

Hajvchi adiblar bir shiorga amal qilsalar yomon bo'lmaydi. O'zining ustidan kulishni bilmaydigan odamning o'zgalar ustidan kulishga haqqi yo'q!

* * *

Xudo har kimga har xil havas berarkan. Birov boylik to'playdi. Birov qo'sha-qo'sha imorat soladi. Birov mashinasini yangilashga ishqiboz. Ustoz Ozod Sharafiddinovning boyligi kitob edi! Albatta, har bir ziyoli odam kitob oladi, mu-toala qiladi. Biroq Ozod Sharafiddinov kabi ko'p kitob xarid qilgan va shu qadar ko'p kitob o'qigan odamni bilmayman. Yurtimizdagi o'nlab kitob do'konlarining sotuvchilari Ozod domlani yaxshi tanir, eng noyob kitoblarni „tishining kavagida“ saqlab unga ilinib turar edi. Ustoz bilan ko'p safarlarda bo'lganmiz. Faqat o'z yurtimizda emas, u yog'i Moskva, bu yog'i Tojikiston, Qozog'iston degandek...

U zamonlarda „defitsit“ degan narsa bo'lardi. Bir shahardan ikkinchisiga borgan kishi durustroq kiyim-boshmi, gillammi, qiziga mebelmi izlab magazin va „baza“larga o'zini ura, Ozod aka kitob do'koniga sho'ng'ir, soatlab qolib ketar, dasta-dasta kitob xarid qilib chiqib, mashinasiga joylar, yo'lga tushib besh-o'n chaqirim yurganidan keyin „Shoshmanglar, shu yerdayam zo'r kitob magazini bor“, deb mashinasini to'xtatar, qo'yingchi, safar qariguncha domlaga ergashib yurgan shogirdining mashinasi ham kitobga to'lib, „ko'chma kutubxona“ga aylanib qolar edi...

Goho hazillashib, „domla, siz bilan yurgan mashina poch-tachining velosipediga o'xshaydi, pochtachining velosipedi har eshikda to'xtagani singari sizga xizmat qiladigan mashina ham har bitta kitob magazini oldida to'xtamasa ko'ngli joyiga tushmaydi“, derdim...

...Endi bilsam, Ozod Sharafiddinov dunyodagi eng bebaho xazinani yig'gan ekan. O'shanda kimdir xotiniga olgan pochapo'stin allaqachon to'zib ketgandir. Xarid qilgan stol-stullari singandir. Sotib olgan mashinasi ishdan chiqqandir... Ammo domla to'plagan minglab, o'n minglab kitoblar hech qachon eskirmaydigan xazina bo'lib qoldi. Bu xazinadan o'zigina emas, bolalarigina emas, yana qanchadan qancha nevara-chevaralari, qancha avlodlari bahramand bo'larkin...

* * *

Tanqidchilik – adabiyot va san’atning ajralmas qismi. Tanqidchilik bo‘lmasa, asarni baholash mezonini ham, kitobxon va tomoshabin didini tarbiyalash imkonini ham bo‘lmas edi. „Adabiy tanqidchilik“, „teatr tanqidchiligi“, „kino tanqidchiligi“ degan sohalar borligi bejiz emas.

„Tanqidchi“ degan so‘z ruscha „kritik“ so‘zidan to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjima qilingan. Ammo u adabiyotshunoslik, san’atshunoslik tushunchalarini to‘liq ifodalashiga shubham bor. Rostini aytganda, bu ibora quloqqa bir qadar „noxushroq“ eshitilishi ham bor gap.

Arab tilida „naqada“ degan so‘z bo‘lib, saralovchi degan ma’noni anglatadi. „Munaqqid“ shu so‘zning bir qadar buzilgan forscha ko‘rinishidir. Qozoq birodarlarimizda „sinchi“ degan so‘z mavjud. Bu ibora o‘zbek xalq dostonlarida ham ko‘p uchraydi. „Qirq quloqli qanoti bor tulpor“ni aniqlovchi, otning yoshi, zotini bexato belgilab beruvchi mutaxassis „sinchi“ deb atalib, „sinovchi“ degan ma’noni anglatgan. Aslida, bizda ham „tanqidchi“ o‘rniga „sinchi“ qabul qilinsa to‘g‘riroq bo‘lur edi. Modomiki, „tanqidchi“ iste’molga kirgan ekan, uni o‘zgartirish haqida gapirishdan ma’no yo‘q. Faqat „tanqidchi“ deganda har qanday asardan biron „illat“ izlovchi „mutaxassis“ tushunilmasa bas!

* * *

Yaxshi yozuvchi insonni kashf etadi. Yaxshi tanqidchi yozuvchini kashf etadi...

* * *

Bir marta ko‘rishga arziydigan kino, bir marta tomosha qilishga arziydigan spektakl, bir marta eshitishga arziydigan qo‘shiq, bir marta o‘qishga arziydigan kitob, bir marta ishlatiladigan shprisga o‘xshaydi. Albatta, bularning ham o‘z o‘rni

bor. Faqat... shpris odamni davolasa, bunday asarlar odamni mayib qiladi. O'zini emas-ku, didini...

* * *

No'noq haykaltarosh tirik odamni pedestalga chiqarib qo'ysa ham o'likka o'xshaydi.

Haqiqiy haykaltarosh o'lik toshdan yasagan haykal tirikka o'xshaydi.

Talant degani shu!

* * *

Abdulla Qodiriy o'zbek romanchilik maktabini yaratdi.

Abdulla Qahhor o'zbek hikoyachilik maktabiga asos soldi.

* * *

Asarning haqiqiy egasi yozuvchi emas. Asarning haqiqiy egasi – o'quvchi! Kitobxoni yo'q asar, egasi tashlab ketgan hovliga o'xshaydi...

* * *

„She'riyat cho'qqisini zabt etish uchun“ she'riy roman yozish shart emas. Goho to'rt satrli ruboyining qudrati to'rt yuz satrli dostonidan kuchliroq bo'ladi. Hammasi shoir qalbidagi alangaga bog'liq. Tutab yongan to'nkadan lovullab yongan payraxaning harorati kuchliroq!

* * *

Yaxshi farzand ota umrini davom ettirgani kabi yaxshi asar yozuvchi umrini davom ettiradi.

* * *

Dunyoda Abdulla Qodiriydek baxtsiz, shoʻrpeshana yozuvchi yoʻq. Mustabid tuzum jallodlari uni hibsga oldilar. Ming bir azobga duchor qildilar... Oxiri oʻldirib, tinchidilar.

Dunyoda Abdulla Qodiriydek baxtli, peshanasi yaraqlagan yozuvchi yoʻq! Odamlar qamoqqa tushish, ming bir azobga yoʻliqish, surgun boʻlish xavfidan qoʻrqmay, uning kitoblarini oʻqiyverdilar. Oʻqiyverdilar. Oʻqiyverdilar.

* * *

Milliy ruhi yoʻq asar qogʻoz gulga oʻxshaydi. Husni bor-u, hidi yoʻq...

* * *

Dunyoda senga chin dildan ixlos qoʻygan, asaringni bagʻriga bosib oʻqiydigan bitta kitobxon boʻlsa, shu birgina kitobxon uchun ijod qilsang arziydi!

* * *

Tarjimonlik tayyor kiyimning teskarisini agʻdarib tikish emas. Ehtimol, ilmiy asar tarjimasi uchun til bilishning oʻzi kifoyadir. Ammo badiiy asarni oʻgirish uchun bu kamlik qiladi.

* * *

Faqat voqealar va fikrlar emas, asarning ichki musiqasini, ruhini ham „tarjima qilish“ shart! Buning uchun tarjimonning oʻzida shoirlik, adiblik isteʼdodi boʻlishi lozim. Shundagina u tarjima qilinadigan asar muallifining „soyasi“ emas, teng huquqli „hammuallif“ga aylanadi...

...Shveytsariyaga borganimda bir narsaga eʼtibor bergan edim. Bilasiz, bu mamlakat oʻzining soatlari bilan dunyo-

ga mashhur. Har qadamda soat reklamasini ko'rasiz. Yuzlab turdagi soatlar tasviri tushirilgan reklamalarning hammasida bir xil matn yozilgan: „Shveysariya soatlari Vaqtni Vaqtning o'zidan ham aniq ko'rsatadi!“

Shu mantiqdan kelib chiqadigan bo'lsak, iste'dodli tarjimon asarni asarning o'zidan yaxshiroq tarjima qilishi mumkin.

Bizda ham jahon adabiyoti va san'ati asarlarini „o'zidan o'tkazib“ o'g'irgan tarjimonlar bor!

* * *

Har safar yangi, ayniqsa kattaroq asar yozishga kirishganimda begona yurtga borib qolgan yo'lovchiga o'xshayman. Bu yurtning tabiatidan tortib odamlarigacha „o'zimniki“ qilib olishim kerak, degan yuk yelkamdanda bosib turaveradi. Bu yukni ko'tarish har doim ham nasib qilavermaydi...

Goho badiiy ijodda milliylik va umumbashariylik degan tushunchalar orasida tafovut bor, degan gap quloqqa chaliladi. Bu fikrda jon yo'q emas. Garchand muqaddas Qur'oni Karimda Alloh jami inson qavmini bir ota-ona – Odam Ato va Momo Havvodan yaratgani ta'kidlangan bo'lsa-da, turli millat va ellatlarning o'z dunyoqarashi, o'z hayot tarzi bor. Qalamkash, tabiiyki, birinchi navbatda o'z xalqini tasvirlaydi. Deylik, Sharq yozuvchisining asaridagi qahramonning xatti-harakatlari G'arb kitobxonini, G'arb yozuvchisi asaridagi qahramon Sharq kitobxonini ishontirmasligi, hatto erish tuyulishi mumkin.

Bundan ancha yil avval dengiz bo'yiga dam olishga bordim. Rossiyaning olis burchagidan kelgan oila bilan hamroh bo'lib qoldik. Ziyoli, kitobxon odamlar ekan. Qo'limda „O'tkan kunlar“ romanining ruscha nashri bor edi. O'qishga berdim. Er-xotin kitobni tezda o'qib chiqishdi. Har ikkovi asardan qattiq ta'sirlanganini, ayniqsa, Kumushning o'limini o'qiyotganda iztirobga tushganini aytishdi. O'zlariga ma'qul kelmagan joylari borligini ham yashirishmadi.

– Men Kumushni tushunmadim, – dedi ayol. – Eri oylab tashlab ketsa – indamasa. „Taloq“ xati yozsa, yig‘lab o‘tira-versa. Eri ustiga xotin olsa ham „roziman“ desa... Shunday yosh, go‘zal ayolga erkak zoti qurib qolganmidi? Nimaga isyon ko‘tarmaydi?

Erkak ham e‘tirozini aytdi:

– Mayli, Kumush feodalizm qurboni bo‘la qolsin. Otabek-chi? Erkak kishi ham shunchalik notavon bo‘ladimi? Ota-onasi ikkinchi marta uylanasan, desa sevimli xotini bo‘la turib, Zaynabga uylanaveradimi? „Qo‘lingdan kelganini qil-laring, menga Kumushdan boshqasi kerakmas“, demaydimi?

Dam olishdan qaytib kelsam, o‘sha kezlari Lev Tolstoy ro-mani asosida yaratilgan „Anna Karenina“ filmi qo‘yilayotgan ekan. Tasodifan bir dehqon do‘stim bilan kinoga tushib qol-dik. Ko‘rib chiqqach, „qalay“ deb so‘rasam, do‘stim jahl bilan qo‘l siltadi. „Kinosi yoqmadi, anavi Anna degani suyuqoyoq xotin ekan. Guldek bolasi bo‘lsa, mehribon eri bo‘lsa, begona erkakning etagidan tutib ketaveradimi, yaxshi bo‘ldi, poyezd bosib ketdi!“

Otabek bilan Kumush qismatini tushunmagani uchun Yevropa kitobxoni aybdor emas. Ularning taqdirini shunday tasvirlagani uchun Qodiriy ham aybdor emas. Anna Karenina qismatini tushunmagani uchun o‘zbek kitobxoni aybdor emas. Uning taqdirini shunday tasvirlagani uchun Tolstoy ham ayb-dor emas.

Yozuvchi boshqa xalq vakiliga „mos kelish-kelmasligi-dan“ qat‘i nazar, o‘z xalqining betakror olamini tasvirlaydi. Biroq bu uning asarida umumbashariy tushunchalar yo‘q, de-gan ma‘noni anglatmaydi. Iste‘dodli ijodkor muhabbat va naf-rat, sadoqat va xiyonat, mehr va qahr, hayot va mamot degan abadiy muammolarni qalamga oladi. Faqat har biri ularni o‘z bo‘yog‘i, o‘z tili, o‘z ohangi bilan tasvirlaydi.

* * *

Agar milliylik bo'lmasa, dunyodagi hamma asarlar bir qiyofali, aniqrog'i qiyofasiz narsaga aylanib qolur edi.

* * *

Kitobxon mehrini yalinib ham, „zo'ravonlik“ qilib ham, sotib olib ham bo'lmaydi!

Xudo kitobxon mehridan begona qilmasin!

* * *

Azaga borgan xotin dardini aytib yig'laydi. Yozuvchi „hammaning dardini aytib yig'laydi“.

* * *

Hajviy asarda, xohlasa, baliq daraxt shoxiga qo'nib sayraydi. Tuya dengizda suzib yuradi. Hajviy asarning jiddiy asardan farqi ham shunda! Hammasi yozuvchining ishontirish qobiliyatiga bog'liq!

* * *

Ehtimol, aktyor „Falonchi bo'lmasa, falon ro'lni men o'ynab, mashhur bo'pketardim“, deb g'ashlik qilsa, tushunish mumkindir. Ehtimol, xonanda „Falonchi bo'lmasa, qarsakning kattasini men olib, estrada yulduzi bo'pketardim“, deb hasad qilsa, tushunish mumkindir. Boringki, olim „Falonchi bo'lmasa, o'rniga men akademik bo'lardim“, deb o'ylasa ham tushunsa bo'lar... Ammo shoirning „Falonchi bo'lmasa, klas-sik dostonni men yozardim“, degan xayolga borishi, adibning „Falonchi bo'lmasa, zo'r romanni men bitgan bo'lardim“, deb o'ylashi aqlga sig'maydigan gap! Adabiyotda birov qilgan ish-ni birov qilolmaydi. Birovning o'rnini birov egallay olmaydi! Badiiy ijodning mushkulligi ham, noyobligi ham shunda!

* * *

Ba'zi qalamkashlarda talantdan ko'ra tashkilotchilik qobiliyati kuchliroq bo'ladi. Yozgani „mundayroq“ bo'lsa-da, kitobini hammadan tezroq chiqarishni, qoyilmaqom qilib chiqarishni, maqtov taqrizlar uyushtirishni, boringki, mukofotlar olishni ham „tashkil qilib“ tashlaydi...

Nachora... Karami keng Alloh bandasini bir tomondan qissa, ikkinchi tomondan berarkan-da...

* * *

Munaqqid, asarni, „nahotki shu kitobda bironta kamchilik bo'lmasa“, degan niyatda o'qisa, prokurorga aylanadi. Asarni, „shuning muallifi falon lavozimda ishlaydi, zo'r-da, bi-i-ir maqtab qo'ysam, foydasi tegib qolar“, degan niyatda o'qisa, advokatga aylanadi.

Munaqqid, asarni avvalo kitobxon sifatida o'qimog'i kerak. Shunda kamchilik ham, fazilat ham xolis bahosini oladi...

* * *

Inson mehnatini ikki toifaga bo'ladilar: „jismoniy“ mehnat va „aqliy“ mehnat. Masalan, dehqon yer haydab, don yetishtiradi. Konchi shaxtada ishlab, ko'mir qazib chiqaradi. Ikkovi ham jismoniy mehnat qilib, moddiy boylik yaratadi. Olim laboratoriyada ishlab yangilik ixtiro qiladi. Ixtiroosi amaliyotda qo'llanib, moddiy boylik yaratadi. Aslida, „jismoniy“ degan tushuncha bilan „aqliy“ degan tushuncha – nisbiy. Chunki dehqon va konchi jismoniy mehnat qilayotganida o'z aql-zakovatiga, tajribasiga tayanishi tabiiy. Olim esa aqliy mehnat qila turib, jisman charchamasligi mumkin emas.

Bunisi tushunarli... Ayting-chi, ijodkor mehnatini qaysi kategoriyaga kiritgan ma'qul? Aqliy mehnatgami? Shunday desa ham bo'ladi. Biroq shoir yoki adib asar yozayotganda, rassom polotno chizayotganda, rejissyor spektakl sahnalash-

tirayotganda faqat „aqliy“ mehnat qilib qolmaydi. Ruhiyatida tushuntirish qiyin bo'lgan g'alayon kechib, qalbi larzaga tushadi. Dehqon bilan konchining tayinlik ish soati, ish kuni bo'ladi. Ijodkor esa bunday pallada kecha-kunduzning farqiga bormay mehnat qiladi va faqat ma'naviy emas, katta moddiy boylik ham yaratadi. Kitob, polotno, spektakl tekinga „sotilmaydi“. Shu tariqa ijod jarayonida ham jismoniy, ham aqliy, ham ruhiy, aytish mumkinki, „hissiyotli“ mehnat baravar ishtirok etadi.

...Balki, bu fikr bahslidir. Ammo menga qolsa, inson mehnatini ikki emas, uch toifaga bo'lib, „jismoniy“, „aqliy“ va „ijodiy“ mehnat degan bo'lur edim...

* * *

Har qanday kasb egasining diplomida „mutaxassisligi“ degan band bor. „O'qituvchi“, „injener“, „iqtisodchi“, „filolog“, „aktyor“ degandek... Ammo bironta diplomda „mutaxassisligi“ degan bandga „shoir“, „yozuvchi“ yoki „dramaturg“ deb yozilgan emas.

Badiiy ijodni o'rgatadigan maktab, litsey, kollej, institut yo'q. Haqiqiy qalamkash – haqiqiy qalamkash bo'lib tug'il-mog'i kerak. Albatta, adabiyot institutlari, kurslari ijod sirlaridan saboq berishi mumkin. Biroq hech kim yo'q iste'dodni bor qilolmaydi.

Adabiy-badiiy nashr

O‘TKIR HOSHIMOV

DAFTAR HOSHIYASIDAGI BITIKLAR

„Nurli dunyo“ nashriyot uyi

Toshkent – 2022

Muharrir	<i>Abdurahmon Jo‘rayev</i>
Badiiy muharrir	<i>Quvondiq Shomurotov</i>
Musahhah	<i>Malika Kamolova</i>
Sahifalovchi	<i>O‘g‘iloy Qurbonova</i>

02.12.2022 da bosishga ruxsat etildi. Qog‘oz bichimi 84×108 ¹/₃₂.

Ofset qog‘oz. „Times“ garniturasida ofset usulida bosildi.

Shartli bosma tabog‘i 10,32. Adadi 10 000.

Shartnoma № 05–22

„Nurli dunyo“

Mas‘uliyati cheklangan jamiyat

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 23-mavze, 42-uy.

Hoshimov, O'tkir.

H 71

Daftar hoshiyasidagi bitiklar. [Matn] / O'. Hoshimov:

T.: „Nurli dunyo“ nashriyot uyi, 2022. – 192 b.

ISBN 978-9943-8879-4-7

UO'K: 821.512.133-32

KBK 84(50')6

O'TKIR HOSHIMOV

DAFTAR HOSHIYASIDAGI
B I T I K L A R

XX asr ikkinchi yarmi o'zbek adabiyoti, aniqrog'i, nasri rivojida O'tkir Hoshimovning munosib o'rne bor. Mustabid tuzum sharoitida adib o'zining haq so'zi bilan el orasida e'tibor qozondi. Yozuvchi o'z asarlarida hamisha haq gapni aytishga intildi. Shu bois ham ijodkorning hikoya, pyesa, romanlari xalqimizning sevimli asarlari qatoridan o'rin oldi.

O'tkir Hoshimovning yana bir xislati, adib hech qachon yolg'on gap aytmagan, mustabid mafkura, siyosat nog'orasiga o'ynab vijdonini sotmagan, murosasozlik yo'lga kirmagan. U o'tkinchi mayllarga berilmay, so'z san'atining azaliy muammosi – shaxs jumbog'i, ijtimoiy adolat tuyg'usi bilan qiziqdi. Adabiyot dunyosida „nasrdagi tarona“, „nasrdagi shoir“ atamallari bor. Yangi o'zbek adabiyotida Abdulla Qodiriy bilan Said Ahmad haqli ravishda prozaning shoiri deb nom olganlar. Zamonaviy o'zbek adabiyotida O'tkir Hoshimovni ham nasrdagi shoir, yetuk asarlarini esa nasrdagi qo'shiq, tarona deb atash mumkin.

Nashriyotimiz O'zbekiston xalq yozuvchisi, Davlat mukofoti sovrindori, „Buyuk xizmatlari uchun“ ordeni sohibi O'tkir Hoshimovning roman va qissalari, hikoyalari dramalari, adabiy o'ylari hamda maqolalarini chop etishni rejalashtirgan.

Iste'dodli yozuvchi, xalqimiz mehrini qozongan adib O'tkir Hoshimovning asarlari kitobsevar xalqimiz uchun munosib sovg'a bo'lishiga ishonamiz.

ISBN 978-9943-8879-4-7

9 789943 887947